

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Sourozenecké vztahy z pohledu dospělého
Sibling relationships from an adult perspective
Julie Krulišová

Vedoucí práce: PhDr. Hana Sotáková
Studijní program: NMgr. Psychologie
Studijní obor: Psychologie

Praha, 2022

Odevzdáním této diplomové práce na téma Sourozenecké vztahy z pohledu dospělého potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 18. 4. 2022

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Haně Sotákové za všechny čas, cenné rady, nápady a připomínky, kterými mi velice pomohla. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Aleně Škaloudové, Ph.D., která mi velmi pomohla při zpracovávání výzkumných dat. A nakonec bych moc ráda poděkovala mé rodině a partnerovi za veškerou pomoc, podporu a trpělivost.

ABSTRAKT

V teoretické části této diplomové práce shrnuji s využitím odborné literatury některá východiska a poznatky k tématu rodiny a sourozencům v ní, specifik sourozeneckého vztahu a faktorů, které sourozenecký vztah ovlivňují – především sourozeneckým pozicím, věkovému rozdílu, počtu sourozenců a pohlaví. Dále pojednávám o sourozenecké dynamice, především o rivalitě a žárlivosti a o vývoji sourozeneckého vztahu v průběhu celého života člověka. V empirické části se pak věnuji mému kvantitativnímu výzkumu, ve kterém respondenti odpovídali na otázky o jejich osobních sourozeneckých vztazích. Formou testování byl dotazník a byl rozdělen na část dětství a část současnost. Mým cílem bylo více se přiblížit pohledu dospělých a jejich subjektivnímu hodnocení jejich sourozeneckých vztahů v dětství i v dospělosti. Z výzkumu vyplynulo, že spokojenost se vztahem v dětství ovlivňuje spokojenost s ním v dospělosti, zároveň jsou respondenti spokojenější se sourozeneckým vztahem, který mají ve svém dospělém životě, než který měli v dětství (kromě pozice prostředních sourozenců, kteří uváděli vyšší spokojenost v dětství). Převážně pozitivně hodnotí své sourozenecké vztahy v celkovém hodnocení přibližně 80 % respondentů. Více pozitivních hodnocení obecně bylo mezi respondenty s dvěma sourozenci než s jedním nebo třemi a více sourozenci.

KLÍČOVÁ SLOVA

Sourozenecké vztahy, Sourozenecká dynamika, Vývoj vztahu, Sourozenecké pozice

ABSTRACT

In my diploma thesis I summarized the background and findings on family and siblings, the specifics of the sibling relationship and the factors that affect it – especially sibling positions, age difference, number of siblings and gender, that all based on specialized literature. Another topic that my diploma focused on was sibling dynamics – especially rivalry and jealousy and the development of a sibling relationship throughout human's life. The empirical part of the thesis was dedicated on quantitative research in which

respondents answered questions about their personal sibling relationships. The chosen form of research was a questionnaire, that was divided into two parts concerning ,the childhood‘ and ,the present‘. The aim was to see the adult’s point of view and their subjective evaluation of their sibling relationships in childhood and in adulthood. The results of my research have claimed that the satisfaction with the relationship in childhood affects the satisfaction in adulthood, moreover respondents had been more satisfied with the sibling relationship they have in their adult life than in childhood (except for the position of middle siblings, who were more feeling satisfied in childhood). In the overall evaluation approximately 80% of the respondents have evaluated their sibling relationships in a positive way. There were generally more positive results among respondents with two siblings than among once with one, three or more siblings.

KEYWORDS

Sibling relationships, Sibling dynamics, Relationship development, Sibling positions

Obsah

Úvod.....	7
TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1 Rodina.....	9
1.1 Význam rodiny.....	9
1.2 Rodinné vztahy a konstelace.....	10
1.3 Sourozenci v rodinném systému.....	12
2 Specifika sourozeneckého vztahu.....	15
2.1 Význam sourozenců pro vývoj osobnosti.....	17
2.2 Faktory ovlivňující sourozenecký vztah.....	18
2.3 Sourozenecké konstelace – pozice sourozenců.....	19
2.3.1 Starší sourozenci.....	20
2.3.2 Mladší sourozenci.....	22
2.4 Věkový rozdíl mezi sourozenci.....	24
2.5 Počet sourozenců v rodině.....	25
2.6 Pohlaví.....	26
3 Sourozenecká dynamika.....	29
3.1 Rivalita a žárlivost.....	32
3.2 Příchod druhého dítěte – vznik primární sourozenecké scény.....	36
4 Sourozenecký vztah v průběhu života.....	38
4.1 Sourozenci v raném dětství a v předškolním věku.....	38
4.2 Sourozenci ve školním věku.....	39
4.3 Sourozenci v adolescenci.....	39
4.4 Sourozenci v dospělosti.....	41

EMPIRICKÁ ČÁST.....	44
5 Cíle výzkumu a výzkumné otázky.....	44
6 Metodologie výzkumu.....	46
6.1 Metody sběru dat.....	46
6.2 Metody zpracování dat.....	47
6.3 Výzkumný soubor.....	47
6.4 Sběr dat.....	49
7 Prezentace, analýza a interpretace dat.....	51
7.1 Ověření výzkumných otázek.....	52
7.1.1 Výzkumná otázka 1.....	52
7.1.2 Výzkumná otázka 2.....	56
7.1.3 Výzkumná otázka 3.....	65
7.1.4 Výzkumná otázka 4.....	80
7.2 Další výsledky.....	89
8 Diskuse.....	96
Závěr.....	101
Seznam použitých informačních zdrojů.....	102
Seznam tabulek.....	108
Seznam grafů.....	110
Seznam příloh.....	111

Úvod

Sourozenecké vztahy jsou většinou nejdelšími vztahy v našem životě a pro každého člověka jsou obrovským vnitřním zdrojem. Sourozenci se vzájemně podporují v individuálním vývoji a jejich společné vztahové zkušenosti rozvíjí identitu i osobnost každého z nich. Sourozenci jsou všedním a běžným tématem, které je všude kolem nás. Všichni nějaké sourozence máme či alespoň známe, máme s nimi mnoho osobních zkušeností a jistě bychom k tomuto tématu měli co říci. Všichni ve svém životě téma sourozenců více či méně řešíme (ti, co je nemají, možná někdy i více než ti, co je mají) a vlastně je to běžná součást života každého z nás. Sourozence si nevybíráme, ale vztah k nim většinou bývá jeden z nejbližších v celém životě. Přesto však není příliš studií zabývajících se životem sourozenců, jejich vztahem, vlivem jednoho na život druhého (dětský i dospělý), předpoklady, důsledky apod.

Téma této práce „Sourozenecké vztahy z pohledu dospělého“ jsem si zvolila z několika důvodů. Zaprvé kvůli tomu, co je uvedeno výše, fascinují mě veškeré mezilidské vztahy a ty sourozenecké jsou jedny z nejspecifičtějších. Také proto, že mě vždycky velmi zajímalo, jak jsou lidi kolem mě ovlivněni svou sourozeneckou situací, zda a kolik mají sourozenců, jak na dětství s nimi vzpomínají, jaké mají vztahy v dospělosti, jaké osobnostní charakteristiky, které jsou u jednotlivých sourozeneckých pozic časté, u nich můžeme pozorovat, jaký vliv měl sourozenecký vztah na další jejich vztahy v životě (především partnerské) ... A nemalý vliv na výběr tohoto tématu měl jistě i můj vztah s mou o pět let starší sestrou, která mě obrovsky ovlivnila a (i) díky které mám na dětství ty nejlepší vzpomínky. Doteď jsme si velmi blízké, je pro mě nejlepší kamarádkou a já upřímně byla trochu zvědavá a chtěla jsem se na náš sourozenecký vztah podívat i z trochu jiného pohledu.

V první části mé diplomové práce, teoretické, shrnuji s využitím odborné literatury některá teoretická východiska a poznatky k tématu rodiny, rodinných vztahů a sourozenců v rodinném systému, dále se věnuji specifickým sourozeneckému vztahu, významu sourozenců pro vývoj dítěte a faktorům, které sourozenecký vztah ovlivňují (sourozenecké pozice, věkový rozdíl, počet a pohlaví sourozenců). Dále se věnuji tématu sourozenecké

dynamiky (speciálně pak žárlivosti a narození druhého dítěte do rodiny) a proměnam sourozeneckého vztahu během celého života jedinců.

Ve druhé části, empirické, pak popisuji a analyzuji kvantitativní výzkum, který jsem zrealizovala za účelem přiblížit se různým sourozenectvím, nahlédnout do hodnocení jednotlivců jejich sourozeneckých vztahů a porovnat jejich současný vztah s retrospektivním vzpomínáním na dětství u sourozenců různých pozic, pohlaví a dalších proměnných. Zajímalo mě především kolik respondentů hodnotí pozitivně své sourozenecké vztahy v dětství, kolik pak aktuálně v dospělosti a jak spolu tato dvě hodnocení souvisí. Dále mě zajímalo, jak sourozeneckou spokojenost ovlivňuje sourozenecká pozice, zda se liší hodnocení vztahů s různým pohlavím, vzděláním, věkem či místem bydliště respondenta apod.

V celé své práci se zaměřuji pouze na jedince, kteří se svými sourozenci vyrůstali, a vzhledem k tématu a rozsahu práce zcela opomím rodiny s pouze jedním dítětem.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Rodina

1.1 Význam rodiny

Základ lidské osobnosti je položen v útlém dětství a hlavním terénem pro vývoj osobnosti je rodina. Proto má primární rodina člověka pro jeho celkový vývoj extrémní význam. Důvodů pro tuto důležitost je mnoho: je to trvalost soužití, které rodina poskytuje, síla citového působení, dítě zde zažívá vůbec první životní zkušenosti (Vančurová-Fragnerová, 1966). Osobní vztahy tady mají mnohem významnější místo než v jakékoliv jiné společenské skupině, citový aspekt rodiny je pro člověka extrémně důležitý, jelikož není snadné žít úplně osamocen. Dítě se v rodině učí žít, jeho rysy jsou právě zde dlouhá léta utvářeny a rozvíjeny, také si tvoří první životní návyky – ve svém budoucím životě bude opakovat své prožité zkušenosti z rodiny. Učí se také první lekci v soužití: procesu přizpůsobování a omezování svých požadavků. Při komunikaci s ostatními dětmi v rodině se dítě musí umět přizpůsobit na základě jejich povahy, věku i postavení v rodině. Musí stále řídit své jednání a tyto zkušenosti jsou pro dítě úvodem do studia lidského chování. V rodině je silná touha po vřelé odezvě a po uznání, po vzájemné lásce. Pro dítě je rodina jako psychologická laboratoř (velmi rychle poznává, jak se lidé mění v různých situacích, které projevy mají úspěch a které ne, jak se lidé chovají k sobě navzájem...). Dítě rovněž ve své rodině získává předobraz různých vzorců chování pro své budoucí mezilidské vztahy a samotní rodiče pro něj představují symboly všech budoucích autorit, což předurčuje zvládání či selhávání v mnoha budoucích životních situacích podle dosažené míry sebeomezení a sebeovládání (Vančurová-Fragnerová, 1966). Naučené vzorce chování ze své původní rodiny opakuje jedinec v celém svém (zejména sociálním) životě, především pak ve svém manželství a rodičovství.

Čím větší rodina je, tím složitější jsou rodinné vztahy, jelikož v jakékoliv skupině složitost vzájemných vztahů roste s každým dalším členem. V dnešní době máme ve společnosti oproti minulosti nastaven systém malé rodiny – rodina je pro lidi mnohem důležitější, než tomu bylo dříve, a rodiče založení rodiny mnohem více plánují a snaží se význam rodiny i sílu citových vazeb propracovat více do hloubky než do šířky. Preferuje se intenzita před

množstvím, demokratický způsob výchovy, spolupráce s dětmi. Zároveň je ale ze strany moderní společnosti vyvíjen mnohem větší sociální tlak na úspěch jednotlivců, mnoho lidí má velkou touhu jít vzhůru a někam se stále posouvat a tím pádem je často zvýšený tlak i na děti ze strany rodičů a jejich nesplněných přání – ctižádostiví rodiče mají vysokou hladinu očekávání od svých dětí. To, že je v rodinách v dnešní době mnohem méně dětí, má pro děti kromě jiného velkou výhodu v míře pozornosti, která je mnohem vyšší a soustředěnější u jednoho nebo dvou dětí, než když bývalo v jedné rodině dětí například šest. Nevýhodou však je to, že děti jsou ve středu dění celé rodiny, a to jim může způsobovat problémy v dalším životě a dalších sociálních skupinách, kdy to tak už pravděpodobně nikdy nebude. Příliš intenzivní citová vazba také nemusí být vždy ku prospěchu, zvláště v období puberty dítěte (Vančurová-Fragnerová, 1966).

Vliv rodiny (potažmo rodičů) na dítě a jeho vývoj je dán samozřejmě genetickými předpoklady a vrozenými osobnostními charakteristikami (například temperament, emotivita), které určují základní směr vývoje osobnosti, duševních jevů i projevů chování dítěte (Rindošová, 2012). Genetika je pak doplněna výchovou rodičů, vztahy a atmosférou v rodině a působením sourozenců.

1.2 Rodinné vztahy a konstelace

Rodinné vztahy i rodinná konstelace¹ jsou ovlivněny velkým množstvím různých faktorů. Konstelaci rodiny tvoří počet členů, osobnostní charakteristiky jednotlivých členů, vztahy mezi jednotlivci (kvalita partnerského vztahu rodičů je velmi důležitá), počet, pořadí narození a pohlaví dětí, úplnost či neúplnost rodiny, povaha jednotlivých pozic v rodině (dominantní, submisivní, autoritářské apod.) a další (Leman, 2012). Každý z členů rodiny zaujímá svou pozici a rodina utváří svůj vlastní obraz podle její konstelace (Twardziková, 2009). Každá rodina má tak svůj jedinečný a neopakovatelný styl fungování a každému jednotlivému členovi nemůžeme bez znalosti kontextu rodiny úplně porozumět.

Nejdůležitějším úkolem rodiny je naplňování základních potřeb dítěte, fyzických i psychických. Pro zdravý duševní vývoj dítěte je také důležité, aby vyrůstalo ve stálém a citově příznivém prostředí, které ho přijímá. Rodina je místem, kde dítě navazuje své první

¹ Rodinná konstelace = sociálně psychologické uspořádání rodiny, složení osob, které spolu nějakou dobu žily (Toman, 1973)

vztahy a zároveň pozoruje vztahy mezi ostatními členy rodiny. Členové rodiny jsou jeho prvními vzory a, jak je řečeno i výše, na základě jejich chování se učí podobě sociálních rolí, které pak bude ve svém životě sám vykonávat nebo se s nimi setkávat u dalších osob v jiné pozici. Rodina a její vztah k okolnímu světu formuje jeho budoucí postoje i vlastní identitu. Rodinné prostředí ovlivňuje motivaci dítěte, jeho úspěchy ve škole, volnočasové aktivity, formování psychických vlastností i kvalitu dalších mezilidských vztahů (Vávrová, 2007).

Na celkové atmosféře v rodině se podílejí všichni její členové. Matka je pro dítě většinou prvním člověkem, se kterým si vytváří vztah, a zkušenosti z tohoto vztahu pak ovlivňují všechny vztahy v celém pozdějším životě dítěte. Matka dítěti zprostředkovává první podněty a informace o prostředí, poskytuje mu pocit bezpečí, ochranu a bezpodmínečnou lásku (v ideálním případě). Rovněž je matka pro dítě vzorem ženské role, kterou si dítě bude pamatovat. Podobně otec je nejvýznamnějším vzorem role mužské. Otec je pro dítě stejně důležitý jako matka, i když pravděpodobně v trochu jiných ohledech. Otcův vliv ve výchově potřebují synové i dcery stejně. Vávrová (2007) tvrdí, že otec by měl vytvářet vhodné podmínky, ve kterých dítě může rozvíjet svůj lidský potenciál. Podle ní je pro sebepřijetí dítěte důležité, aby otec oceňoval jeho jedinečnost a úspěchy a přijímal ho takové, jaké je. Rodiče a jejich chování ke svým dětem jsou pro dítě také prvním, nejbližším a nejdůležitějším vzorem pro jejich vlastní budoucí roli matky nebo otce. Dítě ve své pozdější roli rodiče bude často používat (nebo se naopak vyhýbat) chování, které se naučilo od svých rodičů, a to jak vědomě, tak i nevědomě. V neposlední řadě vztahů tu jsou pak samozřejmě vztahy se sourozenci, těm se ale budeme věnovat po zbytek celé této práce.

Rodinná situace působí na vztahy a role všech rodinných členů. Faktory ze strany rodičů mající vliv na rodinné fungování jsou jejich osobnosti, jejich partnerský vztah, styly výchovy i zkušenosti z jejich původních rodin. Dále rodinnou situaci ovlivňuje socioekonomická situace rodiny, další rodinní příbuzní, přítomnost nevlastních rodičů či partnerů rodičů a mnoho dalšího. Rodina je protkána a ovlivňována i vztahy s dalšími členy širší rodiny, které mohou být někdy natolik intenzivní (v pozitivním i negativním směru), že mohou vývoj dítěte rovněž silně určovat. Vzhledem k rozsahu a cílům této

práce se však nebudu zabývat ani neúplnými či doplněnými rodinami, ani dalšími vztahy se širší rodinou. Zaměřím se na základní ale úplnou rodinu s dvěma a více dětmi a samozřejmě především na sourozenecké vztahy.

1.3 Sourozenci v rodinném systému

Rodina je celek, systém, který nelze hodnotit podle jejich jednotlivých členů, ale jako souhrn všech procesů a působících vlivů, vnitřních i vnějších (Sobotková, 2007). Chování jednoho ovlivňuje všechny ostatní a jedna interakce ovlivňuje druhou. Vztahy mezi sourozenci tedy významně ovlivňuje i vztah rodičů mezi sebou i vztahy k jednotlivým dětem. Děti, které si jsou jisté přijetím svými rodiči a cítí od nich lásku, mají lepší vztahy i se svými sourozenci (Chytrý, 2016). Když je partnerský vztah mezi rodiči pozitivní a laskavý, přenáší se to na atmosféru celé rodiny. Jak je již uvedeno výše, rodiče jsou modelem chování pro své děti. Sourozenci ve vztazích mezi sebou používají podobné modely interakce jako jejich rodiče. Různé studie dokázaly dva možné důsledky negativního vztahu mezi rodiči. Buď sourozenci opakuji naučené vzorce a mají častější spory a větší míru násilí mezi sebou, nebo si naopak můžou negativní působení rodičů kompenzovat a vytvořit si těsný sourozenecký vztah, aby se před negativními vlivy chránili (Chytrý, 2016). Rovněž, když rodiče projevují nezáměr o své dítě a jejich vztah trpí nedostatkem blízkosti, dítě si často tento vztah kompenzuje s další nejbližší osobou, kterou je často právě sourozenec. Sourozenci se semknou a vznikne mezi nimi velmi intenzivní vztah, sourozenec dítěti nahrazuje to, co mu rodiče nedávají. Pokud rodiče nefungují tak, jak by měli (nebo i v jiných složitých životních situacích), sourozenci často mají tendenci se navzájem podporovat a najít v sobě oporu a ochranu (Chytrý, 2016). A nakonec, co se týče rodičů a jejich vlivu na vztah mezi sourozenci, nelze nezmínit žárlivost a nevyrovnané vztahy. Podrobněji se tomu budeme věnovat níže, ale je jasné, že když jeden z rodičů nebo oba upřednostňují jedno z dětí a projevují vůči němu více lásky a pozornosti, vede to k žárlivosti druhého/druhých dětí. Každé dítě má potřebu mít rodiče jen pro sebe, být pro ně jedinečný a dostávat od nich dostatek zájmu, lásky, pozornosti i času (Trapková, Chvála, 2009). Dítě však má pro naplnění této potřeby silného konkurenta, se kterým musí soupeřit – sourozence. Dítě se bojí, že o lásku rodičů kvůli svému sourozcovi přijde (Dalloz, 2002). Když si pak dítě myslí, že jeho sourozenec dostává něco, co on ne,

nebo že je dokonce méně milováno, může to vést k nabourání sourozeneckého vztahu, ke konfliktům, někdy dokonce až k nenávisti. Pro rodiče a jejich projevy chování ke svým dětem je to náročný úkol. Rodiče musí dávat pozor, aby projevovali náklonnost a pozornost stejnou měrou ke všem svým dětem, ale zároveň aby vyzdvihovali individualitu a osobnost každého z nich, různost jejich pozic v rodině, individuální potřeby, očekávání apod. Stavět děti na stejnou úroveň a přistupovat ke všem stejně je rovněž špatné pro vztahy i individuální vývoj každého dítěte (Prekopová, 2009).

Sourozenci v každé rodině tvoří specifickou skupinu, která má důležitý socializační vliv. Sourozenci si poskytují velké množství různých podnětů. Na rozdíl od vztahu s rodičem jsou si navzájem rovnocennějšími partnery. Sourozenci, kteří mají stejné rodiče, mají stejnou genetickou výbavu, vyrůstají v podobném prostředí a mají mnoho společného, což může být zdrojem vzájemných pozitivních interakcí a společných postojů, ale i konfliktů a rivalry (Vávrová, 2007).

V sourozeneckém subsystému se dítě učí spolupráci, zdravému soutěžení, vzájemnému podporování, vyjednávání, vytváření kompromisů... Dovednosti a zkušenosti získané z kontaktu se sourozencem pak dítě může využívat i v jiných sociálních vztazích s jinými dětmi. Z výzkumu Sherman, Landsford a Volling (2006) vyplývá, že sourozenci, kteří mají mezi sebou málo konfliktů a pozitivní vztah, uplatňují stejné principy vzájemné interakce i ve svých přátelských vztazích. Potvrzují to i další studie, podle Lobato (2015) děti, které mají sourozence, prokazují ve škole vyšší sociální kompetence, lépe vycházejí s vrstevníky a snadněji akceptují druhé než jedináčci.

Sourozenecká skupina má na fungování rodiny značný vliv, který však není jednosměrný, ale reciproční – všechny rodinné podskupiny se navzájem ovlivňují (Twardziková, 2009).

V čem spočívá výjimečnost vztahů mezi dětmi v rodině? První výjimečnost spočívá již v délce doby, kterou sourozenci tráví společně – bratři a sestry tráví společnou činností většinou více času než kdokoliv jiný v rodině i než samo dítě s některým ze svých kamarádů. Sourozenci jsou jedinci, kteří jsou nuceni trávit dlouhé hodiny jeden s druhým, často s velmi hmatatelnými omezeními prostoru i zájmů. Jeden druhého si nezvolili dobrovolně, byli si jaksi přiděleni. Styk mezi sourozenci je dále chtě nechtě velmi důvěrný – děti spolu spí, jí, koupají se, nosí po sobě oblečení, dědí hračky... Tento vztah je

výjimečný i v tom, že vlastně musí být přímý a upřímný – sourozenci před sebou nemohou mnoho předstírat nebo schovávat, znají se do posledního detailu. To vše má význam pro přizpůsobování dítěte požadavkům života a světa reality (Vančurová-Fragnerová, 1966).

Sourozenci se také „zachraňují“ od příliš dlouhého setrvání ve společnosti dospělých, což dětem svědčí – ve společnosti vrstevníků spolu mohou jednat jako rovný s rovným. Také se vzájemnou souhrou povzbuzují ve svých tvůrčích zájmech, poskytují si mnoho podnětů, což na druhou stranu ale může být i zdrojem soupeření. Díky sourozencům si děti vytvářejí úctu k právům druhých osob – ta sice často přichází přes konflikt, ale ten je většinou jen nevyhnutelným průvodcem procesu učení se spolupráce a spolužití a cvičení v omezování vlastních požadavků s ohledem na ostatní (Vančurová-Fragnerová, 1966). Bratři a sestry pro dítě plní i funkci zrcadel – děti se ve svých sourozencích vidí, což pomáhá tvoření představy o sobě samém na základě pozorování a porovnávání s následnou sebekorekcí a sebekázní (Vančurová-Fragnerová, 1966).

Rodina s dětmi je velice podnětné prostředí – je to miniaturní škola a děti se vzájemně vychovávají jako zástupci rodičů nebo učitelé jeden druhému, což někdy, například u ryze dětských problémů, může být mnohem účinnější než rady od dospělých. Každé dítě je učitelem, žákem i pozorovatelem a tím, jak se děti vyvíjejí, se neustále mění i příspěvky každého dítěte. Ostatní děti se musí změnám svých sourozenců stále přizpůsobovat a rychlá adaptace je skvělá schopnost do života. Sourozenci si také poskytují citové uspokojení – vědomí, že nejsem na věci sám, mám tu někoho svého druhu, někoho, kdo se podílí na mých myšlenkách a pocitech, někoho, s kým můžu vést rozpravy a ke komu patřím, v kom mám jistotu a podporu, to vše je nemalá úloha v péči o duševní zdraví dítěte (Vančurová-Fragnerová, 1966). To potvrzuje i longitudinální studie, která odhalila méně depresivních symptomů u dětí, které vyrůstaly se sourozencem, ve kterém cítily oporu (Gass, Jenkins a Dunn, 2007).

2 Specifika sourozeneckého vztahu

Sourozenecký vztah je velmi často nejintenzivnějším vztahem našeho života. Toman (1993) považuje sourozenecký vztah dokonce za nejdůležitější životní determinantu člověka. Sourozenci jsou si minimálně v průběhu dětství nejbližšími životními spoluhráči a tento vztah, ať už je nasycen láskou, nenávistí nebo i lhostejností, trvá od narození druhého do smrti jednoho či druhého (což je často v rámci několika málo let). Sourozenci spolu tráví spoustu času, i když si jeden druhého sami nezvolili, sdílejí spolu všechny rodinné zážitky, sdílejí věci, prostor i své rodiče a další členy rodiny. Často spolu soupeří o pozornost a lásku rodičů a dalších nejbližších, prožívají spoustu křivd a ublížení, ale i nejvíce sbližujících momentů při hře a vzájemné podpoře a pocitů sounáležitosti. Bratr či sestra často zná sourozencovy nejlepší stránky, ale i slabiny, a tím pádem i přesně ví, co mu nejvíce ublíží.

Vztah mezi sourozenci je tedy výjimečný a speciální ve srovnání s jinými rodinnými i mimo-rodinnými vztahy. Charakteristiky typické pro sourozenecký vztah shrnuje Pacnerová (2009) následovně:

- Pokrevní příbuzenství – společné geny, jméno...
- Danost – sourozence si nevybíráme, na rozdíl od přátelství, partnerství apod.
- Frekvence a počet interakcí – častější než v jiných vztazích. Navíc se zkušenosti v rodině stále opakují, den po dni, znovu a znovu.
- Trvalost vztahů – je to jeden z nejdelších vztahů v životě člověka. I když v průběhu života frekvence interakcí v sourozeneckém vztahu klesá, přesto mají vztahy mezi sourozenci většinou trvalý charakter.
- Stupeň společných zážitků – vysoký počet společných zážitků je dán délkou doby vztahu a frekvencí interakcí. Největší množství společných zážitků zažívají sourozenci samozřejmě v dětství.
- Přístupnost – pocit velké přístupnosti k sourozenci vyplývá z frekvence interakcí, trvalosti vztahu a stupně společných zážitků.
- Existence přidělených rolí – všichni členové rodiny mají své přidělené role (matka, sestra, syn...) a tyto role jsou pevné, nelze je zrušit, odmítnout, zaměnit, pozměnit... V tomto jsou sourozenecké (a obecně rodinné vztahy) opět specifické,

jelikož v přátelských, partnerských, pracovních a jiných vztazích sociální role proměnit lze.

- Důvěrnost, přímost, pravdivost – sourozenci si jsou velice blízcí v prostoru i aktivitách a znají se do nejmenších detailů všedního života. Často společně sdílí vlastní pokoj i věci a jen těžko před sebou mohou něco skrývat. Veliká míra intimity a přímosti může existovat i například v partnerském vztahu, ale prožitek takové důvěrnosti v dětství má nepochybně odlišnou míru a podobu.

Sourozenci tedy v rodině tvoří specifickou podskupinu se specifickými rysy a působením a toto spojení je uzavřené i před rodiči (Šulová, 2010). Mezi sourozenci se utváří koheze (soudržnost), což je proces udržování emocionálních vazeb, stupeň intimity. Když je koheze mezi sourozenci příliš vysoká, sourozenci se navzájem identifikují, při nízké úrovni naopak dochází k narušení vazeb. Za nejvhodnější stav je tedy považována střední míra koheze (Chytrý, 2016).

Specifičností sourozeneckého vztahu je také vzájemná komunikace a již zmíněná vysoká míra otevřenosti, důvěrnosti a intimnosti v ní (Prekopová, 2009). Sourozenci se znají natolik, že si i lépe a rychleji porozumí. Jelikož jsou členy jedné generace, používají podobný slovník. V komunikaci sourozenců není podstatná jen verbální část, ale i neverbální – díky tomu, jak jsou si blízcí a jak dobře se znají, dokážou i z výrazu či gesta druhého často pochopit smysl sdělení mnohem lépe než při komunikaci s přáteli apod. Ve výzkumech sourozeneckých vztahů se často měří dimenze vřelosti, konfliktnosti/rivality a dominance/síly (Chytrý, 2016). Některé z nich ukázaly, že komunikace mezi dvěma sestrami má vyšší míru vřelosti, intimnosti a náklonnosti než komunikace dvou bratrů (např. Fowler, 2009). Další také objevily, že celková komunikace člověka, který má sourozence, je méně formální a více uvolněná než komunikace jedináčka, který ji více kontroluje (Rocca, Martin a Dunleavy, 2010).

Sourozenecký vztah je jedinečným vztahem v mnoha ohledech. Bývá to nejdelší životní vztah – žádná jiná osoba, ani rodič, ani celoživotní partner nebo nejlepší kamarád už od první třídy s námi většinou nejde delší část naší životní cesty. Je to také nejranější vrstevnický vztah – sourozenci jsou většinou první, kteří si (především s tím mladším) hrají, „přáteli se“, vymýšlí zábavu, smějí se, pomáhají si, brání se, podporují, ale rovněž i

hárají, vztekají, provokují se, žalují a následné konflikty zase řeší, urovnávají a usmírují se. Sourozenec je také osoba, se kterým ve svém dětství trávíme nejvíce svého času. Přesto je to jeden z mála vztahů, který si nemůžeme svobodně vybrat (jak je uvedeno v přehledu Pacnerové výše) – na rozdíl od ostatních blízkých vztahů máme sourozence přiděleného narozením. I když se sourozenci rozkmotří a nejsou spolu v kontaktu, role bratra nebo sestry jim zůstává a nikdy se jí nemůžou vzdát (což například u role přítele můžeme udělat snadno) (Havelka a Bartošová, 2019).

2.1 Význam sourozenců pro vývoj osobnosti

Dětství – a především to rané – má na osobnost člověka velký vliv. V prvních letech našeho života je položen silný a významný základ naší osobnosti i celoživotního směru našeho vývoje, který se jen obtížně výrazněji mění. Ve své rodině dítě vidí a vytváří si schémata pro všechny své budoucí vztahy a životní role, vštěpuje si vzorce chování (Novák, 2007). Sourozenci jsou samozřejmě obrovskou součástí tohoto prostředí, možná i tou největší. Rodiče pro dítě a jeho vývoj samozřejmě jsou zásadně důležití. Po prvním roce života však prý dítě tráví interakcí se svým sourozencem stejně času jako se svou matkou a více času než se svým otcem. Později pak děti tráví sourozeneckou interakcí více času než s oběma svými rodiči (Vančurová-Fragnerová, 1966). Havelka a Bartošová (2019) uvádí, že z analýzy vzájemných interakcí mezi sourozenci vyplynulo, že bratři a sestry spolu doma tráví dobrovolně 90 % svého času v jedné místnosti a většinu toho času jsou ve vzájemném kontaktu. Sourozenecký vztah tedy může být v mnoha ohledech ještě důležitější než vztah mezi rodičem a dítětem. Sourozenci (a to nejen směrem od staršího k mladšímu) se navzájem učí, kognitivně i emocionálně, posouvají druhého ve vývoji, učí se různému chování, orientaci ve světě, sociálním dovednostem, neovlivňují jen dětství svého sourozence, ale formují i celou sourozencovu budoucnost. Pokud si sourozenci mezi sebou vytvoří oboustranně povedený vztah, jsou si sourozenci po celý svůj život velkou podporou a svou blízkostí jsou pro sebe podobně cenní jako manželé (Havelka a Bartošová, 2019).

Vyrůstání se sourozenci má velký vliv i na diferenciaci osobnosti. Dítě se v sourozenectví musí naučit dělit (o věci, ale také třeba o rodiče), musí se omezovat a tím získává představu o „já“, ale hlavně i o „my“ – sourozenci, děti. Děti chtějí často něco dělat, něco

mít nebo vypadat tak jako jeho sourozenec, ale současně chtějí být i samy sebou, jedinečné, jiné než jejich bratr nebo sestra a být za svou jedinečnost rodiči oceňovány.

Sourozenci jsou tedy významně přínosní pro vývoj dítěte v mnoha oblastech – emočních, kognitivních, sociálních ad. Dai a Heckman (2013) ve výzkumech potvrdili pozitivní vliv starších sourozenců na rozvoj kognitivních schopností mladších, a to nezávisle na pohlaví sourozenců. Velké množství učení, předávání informací, zkušeností a dovedností probíhá díky procesu sociálního učení. Jedná se o proces, ve kterém vedle aktivní interakce jde i o velice důležité pasivní předávání, kdy dítě pozoruje chování svého sourozence. Dítě zřejmě získává nejvíce informací právě z pozorování blízkých významných osob (Brierley, 2000). Takovým vzorovým modelem chování bývá často pro mladšího jeho starší sourozenec, který tak svým chováním vytváří normu, ke které se mladší vztahuje. Tento proces předávání zkušeností může mít několik forem – těmi nejběžnějšími je sociální posilování, nápodoba (imitace) a identifikace (Chytrý, 2016). Sociální posilování je jev, kdy se jedinec snaží opakovat chování druhého, které je okolím oceňováno, a díky tomuto žádoucím chování může dosáhnout odměny. U nevhodného chování zase bude dítě potrestáno, což povede k eliminování tohoto chování u dítěte. Imitace znamená přijímání již vytvořených vzorců chování, které jedinec jen zkopíruje. A identifikace spočívá v jakémsi splynutí s modelem, jde o ztotožnění s osobou, ke které má jedinec silnou citovou vazbu či je pro něj autoritou, a snaží se napodobovat její chování (Chytrý, 2016). Dítě se díky sociálnímu učení může naučit od sourozence spoustu potřebných a pozitivních návyků a reakcí, ale stejně tak může přejímat i problematické vzorce chování, jelikož starší sourozenci se nechovají vždy a jenom vzorně. Druhý problém v sociálním učení může nastat, když mladší sourozenec sociální chování jen pasivně přebírá, místo aby se je po vlastním učil a osvojoval. Mladší sourozenec pak může mít pocity méněcennosti, že je oproti staršímu sourozenci horší a méně schopný (Chytrý, 2016). Sociálním učení se však neučí jen mladší od staršího, stejně tak mladší sourozenec může v určitém chování představovat model pro toho staršího a starší se může v kdejaké oblasti s mladším identifikovat, může ho napodobovat apod.

2.2 Faktory ovlivňující sourozenecký vztah

Sourozenecký vztah je ovlivněn velkým množstvím různých činitelů – genetických i výchovných přicházejících z vnějšího prostředí. Jednotlivé faktory navíc nefungují odděleně, ale vzájemně se prolínají a ovlivňují. Jedním z faktorů jsou společné činnosti a interakce mezi sourozenci. Dále samozřejmě aktuální věk a samotné povahy sourozenců (míra přátelskosti, žárlivosti, tolerance, pečování o druhé, dominance, empatie, lability, ale i názory a hodnoty, vztahy s okolím jednoho i druhého a mnoho dalšího). Velice důležitým faktorem je počet a pohlaví sourozenců, věkový rozdíl mezi sourozenci a pořadí narození (sourozenecké konstelace, sourozenecké pořadí) – těmito kategoriím se budeme blíže věnovat v následujících podkapitolách. Vztahy mezi sourozenci ale výrazně ovlivňuje i obecná domácí situace – kolik členů rodina má, bytové podmínky (např. počet místností, místo bydliště apod.), rodinné zvyky a tradice, rodinné výlety, „provozní řád“ rodiny (kolik času rodina tráví dohromady a čím, v jakém počtu, zda v domácnosti panuje spíše chaos, nebo pořádek...) atd. A samozřejmě sourozenecké vztahy silně ovlivňuje celková vztahová a postojová situace rodiny – jaké jsou vztahy a vazby mezi jednotlivými členy domácnosti, jaký je postoj rodiny jako celku vůči jednotlivým dětem (dítě může přijmout postoj někoho jiného a vytvářet si svůj názor a vztah se sourozencem podle postojů ostatních), výchova, vlastní sourozenecké zkušenosti rodičů, postoj rodičů a ostatních členů rodiny k rodičovství, dětství, preference nějakého pohlaví rodičem či rodiči ad. Je jasné, že veliký problém je například favorizování jednoho dítěte rodičem. Každý člen rodiny má v rodině svou specifickou roli, a to platí i o každém sourozenci. Povaha role samotné a vzájemná interakce jednotlivých rolí má rovněž velký vliv na sourozenecký vztah. Soužití sourozenců je v každé rodině jiné (Vančurová-Fragnerová, 1966).

V následujících podkapitolách (2.3–2.6) jsou popsány nejvýznamnější faktory, které podobu sourozeneckého vztahu ovlivňují.

2.3 Sourozenecké konstelace – pozice sourozenců

Pro pochopení vzájemného působení sourozenců je nutné znát jejich sourozenecké pozice – věkové a genderové uspořádání sourozenců. Dítě velmi ovlivňuje, kolik má bratrů, kolik sester, kolik jich je starších a kolik mladších. Stejně jako samotné sourozence ani sourozeneckou pozici si nemůžeme zvolit, pořadí narození je neměnné a trvalé. Každé dítě

se rodí do specifického postavení a žádný jiný člen rodiny nemá stejnou pozici. Tato pozice má velký vliv na utváření osobnosti jedince (Prekopová, 2009). Leman (2012) říká, že pořadí narození může ovlivňovat i výběr zaměstnání či volbu životního partnera.

Již Francis Galton v roce 1869 zkoumal spojitost mezi sourozeneckou konstelací dítěte a jeho pozdějšími charakteristikami (Chytrý, 2016). Nejznámějším odborníkem v tomto oboru je Alfred Adler, který je považován za zakladatele teorie sourozeneckých konstelací a sourozeneckých vztahů. Adler vnímal zásadní důležitost sourozenců i sourozeneckého pořadí v životě a při utváření osobnosti jedince a tvrdil, že jedinci se stejnou sourozeneckou pozicí zažívají často podobné zkušenosti, které do budoucna ovlivňují jejich postoje, vzorce chování i celkový vývoj. Předpokládal tedy, že osoby stejné sourozenecké pozice mohou mít shodné osobnostní rysy (Chytrý, 2016). On a další psychologové zkoumající sourozenecké konstelace ale zdůrazňovali, že pořadí narození pouze „*zvyšuje pravděpodobnost rozvoje určitých osobnostních rysů a způsobů chování*“ (Vágnerová, 2012, str. 325) a že existuje i spousta dalších proměnných, které do hry utváření charakteristických vlastností vstupují. „*...jednotný rys můžeme najít vždy, ale vše záleží na okolnostech...*“ (Adler, 1935, str. 115).

Většina autorů literatury o sourozeneckých konstelacích rozlišuje pozice jedináčků, prvorozených, prostředních a nejmladších sourozenců. Pro zjednodušení jsou níže krátce popsány charakteristiky pozic starších a mladších sourozenců, u mladších ještě dva pododdíly speciálních pozic prostředních sourozenců a nejmladších, alias benjamínků. U všech pozic je kladen důraz především na to, co z této pozice vyplývá pro sourozenecké vztahy.

2.3.1 Starší sourozenci

Nejstarší dítě prožívá s narozením svého (prvního) sourozence velmi náročnou životní situaci, která velice změní celý jeho život. Nejstarší dítě začíná svůj život jako jedináček, je samo na scéně, má stoprocentní pozornost rodičů a přizpůsobuje se jen dospělým. Zaujímá v rodině určitou pozici. Potom se ale do rodiny narodí druhé dítě a prvorozený ztrácí své výsadní postavení, jeho rodinná pozice se mění – a navíc bohužel často bez varování kvůli nedostatečné přípravě ze strany rodičů – což může způsobit větší či menší

krizi v životě staršího sourozence. Adler tento stav nazývá „sesazení z trůnu“ (Adler, 1994 in Chytrý, 2016).

„Málokterá životní zkouška je tak drastická, jako když jedináček dostane sourozence. Pro dítě to je první velká životní zkouška, kterou musí přestát. Se sourozencem se všechno mění. Důvěrné věci mizí. Doposud se mohl prvorozený cítit jako součást světa dospělých. Do této doby tu byl svět kvůli němu a pro něj. Ted' už mu tento svět nepatří. Otáčí se okolo jiné hvězdy. Dítě se cítí vyloučené a nechané napospas samo sobě.“ (Prekopová, 2009, str. 74).

Dítě velmi často pocítuje zlobu a zklamání, žárlivost, frustraci až nenávist. Může cítit i úzkost a strach ze ztráty lásky rodičů kvůli mladšímu sourozenci. Svého bratra nebo sestru pak může prvorozený vnímat jako vetřelce a zloděje jeho, do té doby neohroženého, rodinného postavení (Chytrý, 2016). Velkou roli zde hraje věkový interval mezi dětmi (o tom však podrobněji v další kapitole). Vyrovnávání se s touto životní změnou může vést až k poruchám chování (poruchy příjmu potravy, pomočování, záchvaty zlosti, přesun od samostatnosti k bezmocnosti, problémy se spánkem...). Dítě tím nevědomě bojuje o navrácení alespoň části ztracené pozornosti a zájmu (Vančurová-Fragnerová, 1966). Pokud však starší dítě tuto fázi překoná, může z této zkušenosti těžit a obohatit se z ní. Když se dvěma sourozencům pak narodí sourozenec třetí, není tato změna tak zásadní, ale i oni pak přicházejí o část svého výsostného postavení, které v rodině měli (Chytrý, 2016).

Prvorozený téměř automaticky přijímá roli vedoucího – je větší, silnější, zdatnější, chytřejší, dělá věci jako první, prošlapává stopu, určuje směr a krok a nadřazenost nad mladšími často považuje za své právo. Podle mnoha studií mívají prvorození větší snahu a motivaci dosáhnout úspěchu než jejich mladší sourozenci a bývají pak často velmi úspěšní ve školním i pracovním životě. Je tomu tak proto, že dítě si od útlého věku zvyká na to, být ostatními respektováno, má odpovědnost za ostatní a musí se o ostatní starat a vést je i za cenu vlastních obětí. Tím získává pocit odpovědnosti a současně i určité moci, který je tím silnější, čím víc mladších sourozenců v rodině je. Vedení však současně zavazuje – musí být udržováno a neustále obhajováno (Vančurová-Fragnerová, 1966). Chování prvorozeného také určuje, zda v něm budou mít mladší sourozenci vzor a vytvoří si na jeho

základě i svůj vlastní styl chování. Pokud totiž mladší vycítí, že se starším nemůže soupeřit, zpravidla se vydá jiným směrem.

Rodiče bývají ve výchově svých prvních dětí úzkostnější než u dalších dětí a dávají jim nadprůměrnou péči. Prvorození jsou ale často cvičeni v určitých povahových rysech. Očekává se od nich, že vše budou umět ze všech sourozenců nejlépe a že půjdou ostatním sourozencům dobrým příkladem, což zavazuje a někdy i tíží. Rodiče na ně často kladou nepřiměřené nároky, protože od nich čekají takovou dávku ústupků a rozumnosti, jež je nad jejich síly (Vančurová-Fragnerová, 1966). Bývají na ně přísnější a jelikož jsou těmi staršími, očekávají od nich více i třeba v domácích pracích, péči o mladší sourozence apod. a tato očekávání často neodpovídají jejich vývojovým schopnostem a dovednostem. Tyto děti se ale snaží požadavkům vyhovět, a proto bývají často výkonově orientovaní, perfekcionistačtí, nechtějí nikoho zklamat a těžko se vyrovnávají s prohrou (Chytrý, 2016). Někteří autoři uvádí, že prvorození mívají často mezi svými osobnostními rysy spolehlivost, svědomitost a zodpovědnost, dále také vážnost, rozhodnost, ctižádostivost, sociální dominanci a vůdcovství, asertivitu, ráznost a věrnost k tradicím. Zároveň ale bývají více žárliví, mívají silnější obranný postoj vůči druhým lidem a větší problémy v oblasti emocí a emočního prožívání (Chytrý, 2016). Je pro ně více než pro ostatní sourozenecké pozice důležitý osobní prostor, jelikož jim ho narušil příchod mladšího sourozence a museli si ho před ním více chránit (Prekopová, 2009).

2.3.2 Mladší sourozenci

I pozice mladších sourozenců má své výhody a nevýhody. Při druhém dítěti jsou již rodiče ve výchově sebejistější a zkušenější, což je určitě výhoda, zároveň mohou ale výchově věnovat méně času než u prvorozeného. Již od narození je dítě členem sourozenecké skupiny a od začátku pro něj existuje někdo starší, s kým se může srovnávat a koho může následovat. Starší sourozenec je pro mladší vzorem. Dítě tak čerpá ze zkušeností svého staršího sourozence, učí se od něj a od narození má doma vrstevníka, o kterého se může opřít, který ho chrání a ke kterému si může přijít pro radu (Chytrý, 2016). Na druhou stranu ale přichází do komplexnější rodinné situace s již zavedenými vztahy a vzorci vzájemných interakcí. Od samého začátku má sourozence, kterého si nevybral a který bude vždy ve všem lepší. Většinu věcí po svém sourozenci dědí a ještě je s tím starším neustále

srovnáváno – ve škole, rodiči... Není v něčem dobrý nebo špatný, většinou je pouze lepší nebo horší než jeho starší bratr nebo sestra. To vše má velký vliv na utváření osobnosti (Vančurová-Fragnerová, 1966).

Mladší sourozenec se stále snaží staršímu sourozenci vyrovnat. Proto bývají nejmladší děti často soutěživé, srovnávají se a potřebují ostatní předejít. Často chtějí dělat, umět a mít přesně to, co dělají, umí a mají jejich starší sourozenci. Zároveň ale velmi často chtějí dělat a umět i něco jiného, co ti starší neumí, a to si pak úzkostlivě hájí (Chytrý, 2016). Mladší sourozenci mají často větší tendenci k rebelství a neuznávání autorit (Adler, 1999). Pozice mladších sourozenců je náročná také v tom, že si u ostatních členů rodiny musí tvrdě vydobývat vážnost a důvěru, jelikož je ostatní, nehledě na věk, často podceňují, stále považují za malé a méně schopné než ostatní sourozence (Chytrý, 2016). Z toho vyplývá častý pocit méněcennosti, který vyplývá z porovnávání v rodině, ve škole apod.

Prostřední sourozenec

O prostředním dítěti jen krátce. Prostřední dítě mělo chvíli postavení benjamínka, které mu těžký úděl „druhého“ alespoň trochu ulehčovalo. Za nějakou dobu však přichází třetí dítě a tuto chráněnou pozici mu sebere. Prostřední dítě má tedy celý život alespoň jedno dítě před sebou, které stále nemůže dohonit, a jedno dítě za sebou, které je mladší a „ulevované“. V této pozici je pak obtížné se prosadit, být opravdu někým, a ne pouze druhým vydáním staršího sourozence anebo takovým přechodným pojítkem, který je mezi někým „nad“ a „pod“ na žebříčku rodinného života (Vančurová-Fragnerová, 1966). Více než kterékoliv jiné děti se pak prostřední sourozenci upínají ke svým vrstevníkům. Tato situace má tři cesty řešení, kterými se prostřední sourozenec může vydat. Buď se může stále nemilosrdně a těžce rvát vzhůru a snažit se dohnat a předejít staršího sourozence, což vyžaduje velikou schopnost a vůli daného jedince a zapříčiňuje to důsledek, že druhorození bývají často neklidní neurotici. Druhou možností je, že může svého staršího sourozence neustále shazovat a tím se mu vyrovnávat, kritizovat a závistivě jeho úspěchy zlehčovat, což si často zvolí ti méně výkonní, a většinou to vede k nepřátelství mezi sourozenci. Anebo může zvolit taktiku ústupu, snížit se, spolčit se s mladším sourozencem a být takzvaně „mezi slepými jednooký králem“ (Vančurová-Fragnerová, 1966). Být prostředním má však

i výhody – tyto jedinci se často umí snadno přizpůsobovat, umí vyjednávat (až manipulovat), vytvářet kompromisy a jejich silná stránka bývá vyrovnanost.

Nejmladší sourozenec

Nejmladší děti v rodině jsou často vnímány jako roztomilé, srdečné, neohrožující osoby. Rodiče k nim mají ochranný přístup. Bývají nekomplikovaní, někdy duchem nepřítomní, dost často manipulující. Poslední dítě se rodí do ještě komplexnější rodinné sestavy. Jeho pozice je významná tím, že nikdy není sesazeno ze svého trůnu. Tento jedinec má velmi snadný život, jelikož na něj všichni členové rodiny berou ohledy, je pro ně doživotně malý a neustále se mu upravuje cesta, což ho kazí (Vančurová-Fragnerová, 1966). Typickým znakem pro nejmladší je bezstarostnost. Nejmladší dítě se nachází v bezstarostné situaci jako nejmenší a nejslabší a většinou není bráno vážně. Zároveň ale hodně touží po zájmu, chvále a povzbuzení a pro získání pozornosti se musí předvádět. Leman (2012) poznamenává, že je nejmladší dítě často jaksi rozpolcené, jelikož ho v jednu chvíli všichni rozmazlují, ale za chvíli zase podceňují. Dítě má dvě možnosti řešení: buď využít toho, že ostatní dělají všechno za něj, anebo se úporně snažit jít vzhůru, ostatní sourozence dohonit, předhonit... Starší sourozenci na nejmladšího často žárlí, protože je to mazánek, ale zároveň i on žárlí na své starší sourozence a jejich výhody. Když je pak velký věkový rozdíl mezi ním a ostatními sourozenci, říká se mu tzv. „jedináček na druhou“, což přináší další nevýhody – nemá věkově blízké partnery a všichni „dospělí“ ho úzkostlivě chrání. Nebo když přijde na svět neplánovaně a trochu i nechtěně, můžou k němu nějací členové cítit i určitý odpor, jelikož se musí kvůli němu uskomnit nebo minimálně změnit některé své životní zvyklosti (Vančurová-Fragnerová, 1966).

Velice specifickými skupinami v sourozeneckých konstelacích jsou jedináčci a dvojčata. Vzhledem k tématu mé práce se ale na jedináčky vůbec nezaměřuji a vzhledem k rozsahu mé práce se nemůžu věnovat ani tak komplexní a speciální situaci, jako jsou dvojčata.

2.4 Věkový rozdíl mezi sourozenci

Rodiče se často snaží, aby jejich děti měly mezi sebou co nejlepší vztah. Jedna z věcí, kterou to můžou do jisté míry (možná zdánlivě) ovlivnit, je věkový rozdíl mezi sourozenci. Rodiče se proto často snaží tuto oblast, která velice ovlivňuje podobu celé rodiny, hodně

plánovat. Odborníci se shodují na významnosti vlivu věkového rozdílu mezi sourozenci na sourozenecký vztah a vzájemné působení, ale jaký je ideální věkový rozdíl, v tom panují mezi různými autory neshody. Většina psychologů uvádí jako optimální věkový rozdíl pro fungující vztah sourozenců s co nejmenším počtem sporů dva až tři roky (např. Matějček, 1992). Čapek a Čapková (2010) to vysvětlují tak, že starší sourozenec má v tomto věku již za sebou období vzdoru, a tak příchod a soužití s mladším sourozencem lépe zvládne. Novák (2007) zase uvádí, že by mezi sourozenci neměl být větší věkový rozdíl než jedna vývojová fáze, což je pět až šest let. Naopak podle Adlera (1999) je ideální rozdíl vyšší, a to čtyři až pět let. Za příliš nízký věkový rozdíl považuje Šulová (2010) jeden až dva roky (mladší je pouze konkurent v rodičovské lásce a pozornosti). Stejného názoru jsou i White a Mullen (2006). „*Čím je dítě starší, tím je ochotnější dělit se o rodiče, dát mladšímu část svých věcí a těšit se z přírůstku do rodiny.*“ (Prekopová, 2009, str. 87).

Praxe ukazuje, že každý věkový rozdíl má své výhody i nevýhody, a to pro oba sourozence. Vančurová-Fragnerová (1966) uvádí, že čím si jsou děti věkově blíží, tím častější a také hlubší jsou jejich kontakty. To znamená, že si jsou blíže, mají úzké kamarádství, ale také i častější spory. Zároveň uvádí, že, co se týče podpory rozumového vývoje, zdá se, že nejpriznivější pro dítě je, když jeho sourozenec není starší o více než čtyři roky, protože při větším odstupě už nedochází tak často ke společné činnosti, při které se přenáší nejvíce podnětů. Mladší má na staršího také velký vliv – ne tolik třeba v oblasti rozumového vývoje, ale hojně ho ovlivňuje v oblasti citového života – mladší dítě potřebuje pozornost a jeho bezmocnost a roztomilost ovládá celé okolí (Vančurová-Fragnerová, 1966).

Sourozenci s malým věkovým odstupem prožívají pravděpodobně více žárlivosti, soutěživosti a neshod, ale zároveň díky podobnému stupni vývoje k sobě mají blíže, mají podobné zájmy a potřeby, jsou schopni spolupracovat, pomáhat si (Prekopová, 2009). Jejich konflikty jsou ale častější a intenzivnější. Podle Nováka (2007) s každým měsícem nad pět let klesá tendence si vzájemně konkurovat. Zároveň ale pět až šest let odstupě mezi dětmi již může vytvářet situaci, kdy místo sourozenecké dyády tu jsou spíše dva samostatně fungující členové rodiny – jedináčkové (Adler, 1999).

Prekopová (2009) tvrdí, že každá výhoda má svou nevýhodu. S podstatně starším sourozencem se dítě sice méně hádá, ale i si s ním méně hraje. Zároveň když jsou sourozenci v dětství nejlepší kamarádi na hraní, je pro ně těžší se od sebe odpoutat a žít svůj další život pro sebe a pro svou novou rodinu (Prekopová, 2009). Z toho vyplývá, že s větším věkovým rozmezím může klesat rivalita mezi sourozenci, ale zároveň i míra společného sdílení.

2.5 Počet sourozenců v rodině

Vztahy mezi sourozenci jsou jistě do značné míry ovlivněny počtem dětí v sourozenecké skupině. Počet sourozenců je další z faktorů, který je pevně daný a neovlivnitelný. V České republice v dnešní době jsou nejčastější rodiny s jedním nebo dvěma dětmi. Rodin se třemi dětmi je méně, čtyř- a vícedětné rodiny jsou spíše výjimečné. Prekopová (2009) tvrdí, že ve větší skupině dětí jsou rozdělené role tak odlišné, že se napětí rozptýlí a nesoustředí se do rivalských bojů. Čím více dětí je v rodině, tím více by tedy měla klesat intenzita prožívané rivalry v jednotlivých sourozeneckých vztazích.

Nejčastějším modelem v dnešní společnosti je tedy rodina se dvěma dětmi. Rodiče se pro tento počet většinou vědomě rozhodnou, nejčastěji z ekonomických důvodů, aby mohli svým dětem zajistit dostatečné materiální zabezpečení. Pro sourozenecký vztah, kde jsou v rodině pouze dvě děti, je určující především pohlaví dětí a věkový rozdíl. Stejně pohlaví a malý rozdíl vede k častému soupeření. V rodinách, kde jsou dvě děti, je důležité, aby je rodiče příliš neporovnávali, přijímali jejich vzájemnou odlišnost a také spravedlivě distribuovali čas věnovaný oběma dětem (Vávrová, 2007).

U vícečetných sourozenectví bývá problémem právě nedostatečná pozornost rodičů, jelikož péče věnovaná dětem se dělí mezi více jedinců a rodič se jen zřídka může plně věnovat jednomu dítěti delší dobu. Proto se v těchto rodinách často stává, že část rodičovských úkolů přebírají starší sourozenci. Je to zatěžkávací zkouška pro starší i pro mladší, ale děti se díky tomu přirozeně učí dělbě práce a tomu, že pro chod domácnosti musí i ony samy něco udělat. Pokud starší své mladší sourozence někdy hlídají nebo o ně jinak pečují, získávají díky tomu rovněž zkušenosti, které později využijí ve svých budoucích rodičovských rolích (Vávrová, 2007).

2.6 Pohlaví

V minulosti mělo pořadí narození a pohlaví dětí velký vliv na budoucnost dětí, především po materiální stránce. Nejstarší syn většinou dědil všechnen majetek po otci. Dcery naopak majetek nedědily (pouze věno, které dostaly do manželství). Dnes už je to jinak, ale pohlaví dětí hraje v rodině stále velkou roli a významně ovlivňuje i vzájemné vztahy. Sourozenci opačného pohlaví nemají tolik společné zájmy. Velkou roli hraje i maskulinní tradice – ve společnosti doted' panují trochu jiná pravidla pro ženy a muže, jiná norma, jiné příležitosti, práce, jiné činnosti v rodině... (Vančurová-Fragnerová, 1966).

Z většiny výzkumů vyplývá, že vztah mezi sourozenci stejného pohlaví je bližší, děti mají podobná přání, ale zároveň je zde více rivality a soupeření než mezi jedinci opačného pohlaví. Kromě rivality má pohlaví vliv i na aspekt moci. Mladší sourozenci považují své starší bratry za mocnější než své starší sestry. Zároveň děti přijímají pomoc a jsou v závislém vztahu raději se starší sestrou než se starším bratrem. Z toho můžeme vydedukovat, že starší sestry používají jiné strategie k posilování závislosti a využívání moci než starší bratři (pravděpodobně méně fyzické síly) a mladší sourozenci pak lépe sestry přijímají jako ty, které poskytují pomoc (Pacnerová, 2009). Starší sestry také o mladší sourozence více pečují než starší bratři (Chytrý, 2016).

Podle Prekopové (2009) hraje pohlaví ještě větší roli než věkový rozdíl. Někteří autoři (například Aksoy a Yildirim, 2008, Buist, 2010, Čapek s Čapkovou, 2010, Prekopová, 2009) tvrdí, že sourozenci stejného pohlaví mají kvalitnější a pevnější vztahy než sourozenci pohlaví opačného. To potvrzuje i výzkum Sherman, Landsford a Volling (2006). Zároveň ale tito autoři poukazují na častější žárlivost a konflikty. Jiní autoři a studie zdůrazňují dokonce větší nebezpečí nepřátelství a nenávisti mezi sourozenci stejného pohlaví. Také se ukázalo, že dva bratři vnímají jeden druhého jako ohrožení mnohem častěji než dvě sestry (White a Mullen, 2006). Nedá se tedy jednoznačně říct, že sourozenci stejného pohlaví mají lepší vztah než sourozenci pohlaví opačného (Chytrý, 2016). Velkou roli hraje pohlaví v případech, kdy je jedno pohlaví jedním nebo oběma rodiči preferováno. Děti druhého pohlaví se pak můžou kvůli svému „nepreferovanému“ pohlaví cítit méněcenně.

Dle výzkumů dívky nebo chlapci, kteří vyrůstají s bratry, mají více mužských znaků než děti žijící se sestrami. Chlapci se staršími sestrami jsou prý zase méně agresivní a více stydliví, než chlapci se staršími bratry (Vávrová, 2007).

V sourozeneckém vztahu dvou sourozenců mohou vzniknout čtyři kombinace pohlaví. Dva bratři si budou pravděpodobně velkými konkurenty. Starší bratr je silnější, chytřejší i zkušenější a mladší se ho snaží dohnat. Rodiče často staršího mladšímu dávají za vzor, ale na druhou stranu jsou ochotnější mladšímu více pomáhat a tolerovat jeho chyby než staršímu. Doma sice bratři soupeří, ale mimo domov často starší mladšího chrání a opatruje (Toman, 1993). Dvě sestry si rovněž konkurují, mají ale oproti dvěma bratrům větší tendence ke spolupráci. Mladší sestra je na té starší oproti dvěma bratrům také více závislá, jelikož o ní ta starší více pečuje. Mladší sestra se často se starší často radí a jsou pro ni její názory velmi důležité, i když se potřebuje proti sestře zároveň v určitých oblastech i vymezit (Toman, 1993).

Když je v sourozenectví mladší bratr a starší sestra, sourozenci nemají moc potřebu spolu soupeřit, každý má v rodině jedinečnou roli (Toman, 1993). Sestra se často stává „druhou matkou“ bratra a může zastupovat i některé rodičovské úkoly (Novák, 2007, White et al., 2014). Sestra je bratrovou ochránkyní, velmi o bratra pečuje a tomu to často může zkazit charakter – sobeckost, sebestřednost, vyžadování péče i v dalších vztazích (Prekopová, 2009, Toman 1993). Při vztahu mladší sestry a staršího bratra je velmi důležitý věkový rozdíl mezi nimi. Při malém spolu sourozenci silně soupeří, jelikož sestra chce bratra dohonit, a protože dívky dříve dospívají, často se jí to podaří, což bratra frustruje. Když je rozdíl větší, někteří autoři tvrdí, že mezi nimi vzniká často silné pouto, kdy starší bratr sestru hýčká a rozmazluje (Novák, 2007, Prekopová, 2009, Toman, 1993). Jiné výzkumy zase uvádí, že s vyšším rozdílem je v této dyádě spíše chladnější a méně blízký vztah než v kterékoli jiné sourozenecké konstelaci (Chytrý, 2016).

3 Sourozenecká dynamika

V psychologických teoriích i v obecném laickém názoru se v minulosti silně proměňoval pohled na sourozence, jejich důležitost, jak se o nich mluvilo apod. Dříve (až do 80. let minulého století) nebyly sourozenecké (horizontální) vztahy téměř vůbec považovány za důležité, v dětství a rodinných vztazích se dával důraz převážně (ne-li jedině) na vztahy vertikální – mezi rodičem/rodiči a dítětem. Později, když se přítomnost a důležitost sourozenců začala více brát na vědomí, se však ještě dlouhou dobu o nich přemýšlelo pouze jako o rivalch, kteří mezi sebou bojují o pozornost rodičů a vztah sourozenců jako takový (bez přenosu na další osobu) stál ještě dlouhou dobu v pozadí.

Dnes se však již v odborné veřejnosti ví, že sourozenci (či jejich absence) mají velký význam pro raný vývoj osobnosti. Sourozenci mezi sebou sdílejí své afektivní stavy, identifikují se, navzájem se od sebe učí, sourozenecký vztah pomáhá budovat lepší resilienci i empatii, potažmo mentalizaci ad. Jsou si navzájem fyzicky, psychicky, emocionálně i kognitivně podobní, spojuje je tělesná intimita. Mezi sourozenci se odehrávají první intimní zkušenosti ale také konflikty, ve kterých si jsou kvůli podobným silným a slabým stránkám v psychosociální organizaci velmi blízcí. Zkušenosti s těmito sourozeneckými konflikty jsou kvalitativně velmi odlišné od konfliktů s rodiči, tudíž jsou i pro dítě nenahraditelným zdrojem ve vývoji. Dítě si díky nim může osvojit ctnosti, jako je smysl pro rovnost, spravedlnost, vzájemné uznání a sociální citění (Sohni, 2019). „Sourozenecká výchova“ je úžasná rovněž pro rozvoj kooperace a vzájemnosti. Sociální i kognitivní kompetence se učíme najednou a mnoho studií dokázalo, že starší sourozenec proces socializace mladšího dítěte velice usnadňuje. Například je prokázán velký vliv na urychlení jazykové socializace, jelikož interakce mezi sourozenci jsou hravé a často pro dítě efektivnější než interakce s dospělým, který rychleji ztrácí trpělivost (Sohni, 2019).

Ambivalence, zrcadlení, identifikace a deidentifikace

I když je každý sourozenecký vztah naprosto jedinečný, většinou mívá sourozenecká dynamika podobnou strukturu. Jak je řečeno i výše, blízkost sourozenců je specifická díky důvěrnosti, přístupnosti, větší frekvenci interakcí, stupni společných zážitků apod. Na základě této silné blízkosti mezi sourozenci nacházíme často v jejich vztahu mimo jiné tyto jevy: ambivalenci, rivalitu, zrcadlení a identifikaci (Pacnerová, 2009). Jen sourozenci,

jedinci, kteří mají podobnou genetickou výbavu, věk, potřeby, přání, očekávání a žijí společně v jednom teritoriu – rodině, v bytě/domě, ale konkrétněji často i ve stejném pokoji – můžou mít mezi sebou vztah nabitý tolika protichůdnými a intenzivními emocemi.

Ambivalence je v sourozeneckých vztazích typická a často ovlivňuje i všechny ostatní procesy ve vztahu. Sourozenci k sobě velmi často cítí protichůdné emoce. Míra ambivalence je ovlivňována věkovým rozdílem mezi sourozenci, jednotlivými pozicemi, pohlavím ad., ale i například silou facilitace² a interference³ (Pacnerová, 2009). Ambivalenci ovlivňuje i dimenze moci ve facilitaci – jestli jeden sourozenec (většinou ten mladší) vnímá staršího, který nabízí pomoc, tak, že tím využívá nad mladším svou převahu, moc a kontrolu. Facilitace (a tím i ambivalence) bývá silnější mezi sourozenci stejného pohlaví, kde se starší často snaží mladšímu sourozenci pomáhat více, než když jsou děti různého pohlaví. Pozitivní prožitky v sourozeneckém vztahu, jako je podporující péče, pomáhání a psychologická blízkost, tedy s sebou přináší zároveň i konflikty, se kterými se sourozenci musí vyrovnávat (Pacnerová, 2009).

Rivalitě se podrobněji budu věnovat dále, ale další dva pojmy, zrcadlení a identifikace, s rivalitou úzce souvisí. Rivalita se totiž prohlubuje při soutěžení, při rozdílné rodičovské péči o sourozence nebo při sociální komparaci sourozenců rodinou či širším okolím (Pacnerová, 2009). A právě při komparaci (srovnávání se se svým sourozencem) si dítě uvědomuje, že je mu sourozenec v mnoha oblastech podobný. Sourozenecká identita se tedy formuje v dialektickém procesu identifikace a deidentifikace (Sohni, 2019). Tyto dva protichůdné procesy jsou velmi důležité. Dítě využívá zkušeností svého sourozence, i když se na nich přímo nepodílí. Sourozence pojí společná historie, díky které se intimně znají. Vnímají kvality druhého, a proto se vzájemně identifikují. Zároveň se ale i deidentifikují (oddělují, vymezují se proti sourozenci), aby si našli a pak i ochránili svou jedinečnou identitu a bránili se tím proti nepříjemným pocitům z již zmíněné komparace rodiči a dalšími lidmi z okolí. Rivalita mezi dětmi bude silnější tam, kde si dítě vlastní identitu ještě nestihlo plně vytvořit a tím pádem není jasná kontura mezi ním a druhým, tedy sourozencem. Oblasti, které dítě se sourozencem identifikací v dobrém sdílí, jsou pak

² Facilitace = úkony, které vedou k pomoci a usnadňování nějaké činnosti či chování druhého

³ Interference = narušování, negativní zásahy do chování; vzájemné ovlivňování, střetání, křížení

zároveň i polem pro intenzivní konflikty (Pacnerová, 2009). Adler (1999) uvádí, že osobnostní rozdíly mezi sourozenci jsou vyjádřením deidentifikace a skrytého smyslu konkurence. Dalloz (2002) zase říká, že každé dítě má naléhavou potřebu být viděno jako jiné, odlišné a tím výjimečné. Rodiče pak, když se snaží o spravedlivou výchovu a potírají mezi dětmi všechny rozdíly, mohou tak často u dětí nechtěně způsobit i nejružnější poruchy (podrobněji v kapitole Rivalita a žárlivost níže). Identifikace mohou zmizet po pár dnech, ale mohou trvat i roky. Inscenace sourozenecké identity pak můžeme v životě jedince vidět ve spoustě oblastech a vztazích po celý jeho život (Sohni, 2019).

Funkce zrcadlení funguje pak na podobném principu jako identifikace. Dítě vidí samo sebe ve svých sourozencích. Často slyší, jak ho dospělí k některému z nich přirovnávají, a tím si uvědomuje (někdy i nevědomě), že jsou si tak podobní, že sledováním sourozenců může pozorovat a poslouchat samo sebe (Pacnerová, 2009).

Ambivalence je tedy velice charakteristickým rysem sourozeneckých vztahů. Její pozitivní aspekty jako sdílení, pomoc a podpora zároveň přináší i rivalitu, konkurenci apod. Jedno bez druhého nejde. Čím bližší si děti jsou a čím víc toho mají společného, tím intenzivnější ambivalence, rivalita, zrcadlení a identifikace/deidentifikace v jejich vztahu je. I v tomto ohledu, ve zvládnutí těchto vývojových kroků a dovedností, vidíme další přínos sourozenectví (Pacnerová, 2009).

Prožívání vztahu

Sourozenci, kteří spolu vyrůstají na stejném místě a mají stejné biologické rodiče, jsou přesto každý jiný a mnoho „stejných“ věcí prožívají jinak. Jednou z nejdůležitějších takových věcí, které každý sourozenec vnímá jinak, je samotný vztah mezi nimi, nejméně se shodují především v posuzování vzájemné blízkosti. A právě toto odlišné prožívání opět posiluje rozdíly mezi nimi. Naopak nejvíce se shodují v posuzování toho, kdo je z nich dominantnější a kdo podřízený. Rozdíly mezi sourozenci jsou také dány jejich odlišnou resiliencí⁴. Stres v rodině (ztráta zaměstnání rodiče, stěhování, vážná nemoc některého člena rodiny...) vnímá každé dítě zcela odlišně. Když se pak rodina potýká s více stresovými událostmi za sebou, u křehčího dítěte se může projevit kumulativní efekt

⁴ Resilience = odolnost, schopnost vzdorovat nepříznivým silám, zvládat nepříznivé situace a překonávat krize

a každá další událost pak přináší silnější a silnější negativní důsledky, zvyšuje zranitelnost dítěte a dítě potom další situace mnohem hůře zvládá, jelikož je oslabeno těmi předchozími. Pro dva sourozence může být stejná událost úplně jiným zážitkem, když každý ze sourozenců vnímá událost jinak. Společné zkušenosti potom netvoří společné prostředí pro růst a vývoj obou dětí s odlišnou resiliencí. Velkou příčinou pro vznik rozdílů mezi sourozenci pak je (jak již bylo řečeno) odlišné prožívání vzájemného vztahu, který aktivně utváří, a vnímání své pozice ve struktuře rodinných vztahů – děti se předhánějí, poměřují, soupeří spolu, posuzují se v zrcadle třetích apod. (Sohní, 2019).

Mezi sourozenci tedy probíhají všemožné procesy – sourozenci soupeří, kooperují a vzájemně participují. Důležitou roli hrají v životě sourozenců přechody, které popohánějí vývoj – např. starší sestra začne chodit do školky a mladší bratr ze dne na den začne chodit sám na nočník, jelikož chce stejně jako ona také chodit do školky. Když starší sourozenec začne chodit do školy, je to velký předěl pro oba. Mladší tehdy musí pozměnit svou identitu a pochopit, že má svou cenu jako dítě předškolní a jeho sourozenec jako školní (Sohní, 2019).

3.1 Rivalita a žárlivost

Rivalita a žárlivost je velkým tématem v každé rodině a v každém sourozeneckém vztahu. Sourozenci jsou si navzájem rivaly a žárlivost je přirozený pocit, který se potřebuje nějakým způsobem projevit. Žárlit tedy není ani nepatřičné, není to ani dobré, ani špatné, je to normální. Žárlivosti se nelze moc dobře vyhnout a rozhodně to neznamenal, že dítě je zlé. Za žárlivost nenese vinu nikdo. Je to jakási povinná cesta, kterou každá lidská bytost musí projít, má-li se potkat s jinou bytostí. Je to lidský pocit, který se na počátku života zrodí ze setkání s druhou osobou, a jenž odezní ve chvíli, kdy se smíříme s faktem, že nejde o to, být tím druhým (nebo mít to, co má on), ale žít svým vlastním životem (Daloz, 2002).

Každý prožívá žárlivost jinak a některé děti z ní mohou mít i poruchy chování, spánku, různé nemoci či problémy ve škole. Žárlivé dítě je příležitostí pro rodiče ukázat dítěti a ujistit ho, že ho mají opravdu rádi a že ho budou mít rádi stále stejně, ať se děje cokoliv. Žárlení tedy lze překonat, avšak ne tím, že se ho rodiče snaží zakázat, potlačit nebo že dělají, že se neděje. Rodiče se někdy silně snaží své děti od žárlivosti uchránit, protože s ní

mají sami špatnou zkušenost z dětství. Překonat žárlivost však znamená nepotlačovat ji – když ji rodiče přijmou a jsou ochotni si o ní s dětmi povídat, bude se jim v rodině dařit lépe. Rovněž je důležité (jak již je řečeno výše), nesnažit se o rovnost a stoprocentní spravedlnost vůči dětem, jelikož děti nejsou stejné, jsou jedinečné a navzájem se odlišující bytosti, které chtějí, aby s nimi tak i bylo zacházeno (Dalloz, 2002). Stejně tak by neměly být srovnávány, každý má svůj rytmus, tempo, způsob existence. Je skoro nemožné dát oběma (všem) dětem stejnou dávku pozornosti, citů, říkat jim stejná slova. Podstatný je osobitý a jedinečný přístup k osobitým a jedinečným bytostem (Dalloz, 2002).

Sourozenecká žárlivost (a tím i rivalita) přichází tehdy, když se z výjimečného jedináčka stává narozením druhého dítěte starší sourozenec, jeden ze dvou. Starší sourozenec je permanentně ohrožen mladším sourozencem, což jeho sebevědomí dělá zranitelným. I když sourozenci spolu žijí pokojně a bez konfliktů, stále zde probíhá tvrdý konkurenční boj, i kdyby jen skrytý – starší dítě brání svou převahu. Starší totiž doteď byl výlučným jedináčkem a najednou, aniž by něco provedl, je potrestán odepřením výlučného zájmu. Tato nová těžká situace útočí na identifikační mechanismy dítěte – identifikoval se s rodičem a teď kvůli rodičově snížené pozornosti žárlí. Novák (2007) zdůrazňuje, že je důležité žárlivost konejšit a netrestat, vysvětlit, proč malé dítě potřebuje více pozornosti apod. Skvělé řešení podle něj je podělit se se starším o péči o jeho nového sourozence, aby se cítil užitečným (Novák, 2007). Dalloz (2002) však upozorňuje na úskalí přenášení rodičovské péče o miminko na staršího sourozence. Podle ní by měl být nejstarší sourozenec pro své mladší sourozence pouze sourozencem, nikoliv rodičem a plnit rodičovské úlohy (Dalloz, 2002).

Agresivní soupeření staršího sourozence má také důležitou funkci: dítě zjistí, že je sociální bytostí a naučí se prožívat a zvládat takové uspořádání i v budoucích sociálních vztazích, nevyžaduje již nadále absolutnost ve vztazích, zjistí, že je v tomto rodinném uspořádání místo i pro něj i pro nového sourozence a není nutné se o své místo bát, bojovat a někoho z něj vytlačovat. Díky této horizontální zkušenosti se dítě učí, že dva a více lidí by se měli akceptovat ve své rozdílnosti, mohou si spolu vytvořit vztah a přitom zůstat svébytní beze strachu o ztrátu své pozice. Díky sourozenecké rivalitě a hádkám se tedy mohou bratři a sestry učit vybojovávat a urovnávat konflikty, komunikovat, vyjednávat, stát si za svým i

vzájemně se respektovat a tvořit kompromisy a také regulovat své afekty, čímž získávají emocionální a sociální kompetence. Díky žití se sourozenci tak může člověk získat pevnou půdu pro budoucí konfrontace (Sohni, 2019) a asertivní jednání. Mezi sourozenci je totiž soupeření jedním z nejčastějších vzorců interakce. Výzkum dokonce ukázal, že sourozenci mezi dvěma a devíti lety věku se do sporu dostávají každých devět minut. U starších dětí konflikt trvá v průměru 45 vteřin, což znamená, že jejich spory tvoří opravdu velkou část jejich každodenních životů (Sohni, 2019).

Když se sourozenci hádají, Dalloz (2002) doporučuje nezasahovat prudce, obě děti vyslechnout a každého se snažit uklidnit a povzbudit. Není jejich povinností mít se navzájem rádi, ani si spolu hrát, ale musí se respektovat a nechat toho druhého „žít“. Rodiče se nemají snažit najít a označit jednoho ze sourozenců jako viníka. Snižování sourozeneckých konfliktů za přispění rodičů sice vede k menší četnosti konfliktů, ale důležité číslo pozitivních prosociálních interakcí se nezvyšuje a tím se pravý sourozenecký vztah vůbec nemusí zlepšovat (Kramer a Kowal, 2005).

Setkání dítěte se žárlivostí je tedy velká zkušenost a zkouška, kterou by mělo projít. Překonání této fáze totiž ovlivní veškeré další vztahy k ostatním. Pokud tuto etapu člověk v dětství zdolá špatně, nebo jí neprojde vůbec, žárlení ho může doprovázet a obtěžovat po celý jeho život. V dospělosti se dokonce může projevit ve formě jakéhosi celkového odmítání druhých. Žárlivý člověk vždycky skrze ostatní vidí jen sebe a z toho důvodu si myslí, že všechno ví, ostatní neposlouchá, moralizuje, osočuje, vychloubá se, lituje se... Stručně řečeno, je vždycky sám, v izolaci (Dalloz, 2002). Pokud rodiče nechtějí, aby se toto jejich dítě stalo, nesmí před žárlivostí uhýbat, ale naopak je nechat, aby ji mohly vyjádřit bez jakéhokoli dramatizování a morálního odsuzování. Pokud žárlení nepřejde hned, dítě jen potřebuje čas. Každý může žárlivost překonat a nikdy na to není pozdě (Dalloz, 2002).

Podle Dalloz (2002) je nesmyslné vypočítávat ideální věkový rozdíl, aby se vzájemné žárlení sourozencům vyhnulo, protože žárlivost existuje, ať je věkový rozdíl jakýkoliv. Rozdíly mezi dětmi totiž budou vždy. A neměly by se potlačovat, ale využít pro jedinečnost každého dítěte. Rodiče by tedy neměli projevům žárlivosti bránit nebo je popírat, protože pak dítě bude o své místo bojovat. Starší může bojovat například silou,

regresí nebo bude cítit pocity viny, když vnímá, že pocity žárlení, které cítí, jsou zakázané, a bude je potlačovat. Mladší se zase může snažit popírat svou existenci nebo samo sebe různými způsoby ničit, aby se chránilo před nesnesitelnou rivalitou a dokázalo staršímu sourozenci, že se nemusí bát, že bude vždy silnější (Dalloz, 2002).

Jaká jsou specifika žárlení prvorozených, prostředních a nejmladších? Každý prvorozený se musí vypořádat s žárlivostí po příchodu druhého dítěte. Nový sourozenec mu značně narušil jeho osobní prostor (Campione-Barr a Smetana, 2010). Má strach, že už ho rodiče nebudou mít rádi, že už pro ně není na prvním místě. Rodiče to často zhoršují tím, že na staršího sourozence přenášejí částečně svou roli, nakládají na něj odpovědnost, která mu nepřísluší, jako je hlídání a chránění mladšího sourozence, chtějí, aby zvládal a trpěl tyranizování mladším sourozencem, protože je přece větší a rozumnější. Žádají tedy, aby byl tím starším, což pro něj znamená, že je on a vedle něj stojí ti ostatní, že má kvůli svému prvorozenství pořadové číslo jedna (Dalloz, 2002). Jak v této nelehké situaci svému prvorozenému dítěti pomoci, bude podrobněji popsáno v další podkapitole.

Prostřední dítě žárlí na starší i mladší, jelikož pro starší je příliš malé, pro mladší zase velké. Není tedy dobré dětem říkat, že jsou „už velké“ nebo „ještě malé“. Lepší je říkat, kolik jim prostě je let. To jim může pomoci být samy sebou, využívat svých možností, uvědomovat si, co je v dané situaci nemožné, a zkrátka žít tak, jak to odpovídá různým etapám jejich vývoje (Dalloz, 2002).

A nakonec, žárlí i mladší i ti nejmladší. Žárlivost starších sourozenců ovlivňuje jejich osobnost v celém dalším životě; žárlivost mladších je znamením jejich životaschopnosti. Neustále se se staršími porovnávají a chtějí se jim vyrovnat, dělat a mít stejné věci a nejde to. Rodiče by v těchto případech neměli dítěti ustupovat, ale učit ho trpělivosti. Počkat si a nepředbíhat je motivující, dítě pak bude chtít vyrůst a vytvářet si svou vlastní osobnost, která nesouvisí s tím, v jakém pořadí se narodilo. Rodiče by mu měli pomoci najít si své vlastní místo v rodině a odhalit mu perspektivy, které ho také čekají (Dalloz, 2002).

Soupeření je tedy mezi sourozenci běžné a určitá míra je i pozitivní a nezastupitelná pro zdravý rozvoj dítěte. Děti se díky hádkám a konfliktům učí, jak je řešit, jak s nimi zacházet a zvyšují si i svou osobní odolnost (Chytrý, 2016). Konflikty pomáhají v posilování a formování osobnosti, osvojování si principů komunikace a argumentace, rozvíjení

sebeobranných strategií a asertivity i při zvyšování dovednosti hledat, nacházet a přijímat kompromisy (Faber a Mazlish, 2009).

3.2 Příchod druhého dítěte – vznik primární sourozenecké scény

Narození druhého dítěte přináší do života prvorozeného velkou změnu a promění se tím celé rodinné prostředí. Sourozenec s rodiči nesdílí stejnou motivaci ohledně nového sourozence a často má k němu ambivalentní vztah. Narození mladšího sourozence ale nebývá traumatem. Sohni (2019) uvádí, že to doteď nepotvrdil žádný výzkum. Narození mladšího sourozence je spíše „sociální zrození“, které je pro staršího sourozence důležitým popostrčením ve vývoji. Dítě čeká opravdu náročná psychická práce ve vytvoření nového pohledu na svět i na sebe. Při tom je velice důležité, aby mu v tom dospělí pomohli, bez nich to bohužel jde velmi obtížně. Když rodiče reagují na snahu staršího sourozence o adaptaci na narození mladšího zlobou, výčitkami, úzkostí a odmítáním, může se celý proces pokazit a dítě může začít na mladšího sourozence zoufale žárlit a nenávidět ho (Sohni, 2019). Pokud dítě nepochopí, že může být na světě místo pro něj i nového sourozence, bude si navždy přát svého „soupeře“ zničit. Neuvidí ve svém mladším sourozenci zranitelnou stránku sebe samého, nýbrž jen ohrožení sebe samého a naučí se po celý život bojovat podle nespravedlivého vzorce „silnější proti slabším“.

Čím je dítě zralejší a má více rozvinutý pocit vlastního já, tím spíše se podle Prekopové (2009) vypořádá s novými nároky na svou osobu a je schopnější se pak dělit o své věci, ale i rodiče a na nového člena rodiny se těšit. I Prekopová apeluje na rodiče, že na nich leží motivace a podpora při frustracích. Dítě potřebuje být utvrzováno, že jeho jistota nespočívá v tom, že je velké, ale v bezpodmínečné lásce rodičů (Twardziková, 2009).

Jistá míra rivality mezi sourozenci je tedy v pořádku. Pokud jde o patologii, většinou se patologické projevy takového jedince nespecifikují jen na sourozence, ale rozvíjí se i v dalších oblastech – neposlušnost, zhoršený školní prospěch nebo tzv. neurotické krádeže, jejichž cílem není se obohatit, ale jen na sebe přilákat pozornost, otestovat rodiče, zda ho i po tomto činu nezavrhnou, nebo ukradené předměty či peníze dítě rozdává vrstevníkům a tím získá ocenění a přijetí alespoň od svých kamarádů. Běžná je také regrese staršího sourozence na nižší vývojový stupeň a hysterické projevy (Novák, 2007).

Psychoterapeuti se podle Sohniho (2019) často setkávají s různými pokřiveními rivality. Příčinou mohou být rodiče, a to například již zmiňovaným selháním při adaptaci staršího na mladšího sourozence anebo projekcí svých vlastních nevyřešených konfliktů z dětství. Příčina může být ale i v samotných sourozencích, například když jeden z nich cítí, že druhému se dává přednost (Sohni, 2019).

Právě pocit, že druhý sourozenec dostává přede mnou přednost, je častým problémem v sourozenecké dynamice. Ať už jde o pocit oprávněný nebo subjektivní a nepravdivý. Ale i zřejmý odlišný přístup rodičů k jednotlivým dětem nemusí způsobovat problémy (zvlášť v některých věkových obdobích dětí je takový přístup nevyhnutelný a pochopitelný – například když je jeden sourozenec již školákem a druhý novorozencem). Podle vývojových psychologů jde především o to, zda sourozenec vnímá rozdíly v přístupu jako férové. Sohni (2019) upozorňuje, že o rozdílném zacházení s dětmi by se hlavně mělo v rodině mluvit, aby bylo transparentní a všem jasné. Nemluvíme tu však o zvýhodňování jednoho z dětí. Studie ukazují, že zvýhodňování jednoho ze sourozenců má negativní důsledky jak pro znevýhodněné, tak i pro zvýhodněné sourozence a ze všeho nejvíc utrpí sourozenecký vztah (Sohni, 2019).

I když jsme si již řekli, že kromě patologické žárlivosti je sourozenecká žárlivost běžná a zcela zdravá, není úplně jednoduché ji zvládnout. Nejdůležitější je při ní prevence – připravovat staršího sourozence na příchod mladšího jako na velkou, ale pozitivní změnu. Je třeba být realisticky optimističtí, neslibovat nereálné představy, mluvit o tom, co opravdu nastane. Rodičům se doporučuje vysvětlit prvorozenému, že dítě si nepořizujete kvůli němu, a zdůraznit mu, jaké výhody jeho věk přináší (Daloz, 2002).

4 Sourozenecký vztah v průběhu života

Sourozenectví je velmi složitý systém, ve kterém působí velké množství proměnných ve složitých vzájemných vztazích (Čáp, 1996). Vztahy mezi sourozenci i jejich jednotlivé role se v průběhu života mění. Jejich vztah se neustále vyvíjí a všichni sourozenci během života prochází mnoha různými vývojovými fázemi. Proměna vztahu v čase platí pro téměř jakýkoliv vztah, ale u sourozenců je to ještě složitější, protože zde platí fakt, že se všechny osobnosti sourozenců v průběhu dětství a dospívání teprve vyvíjí a utváří. Sourozenecký vztah je většinou významný ve všech životních fázích člověka – v dětství a adolescenci sestává z denního kontaktu (stejný životní prostor), v dospělosti z návštěv, telefonátů, zpráv apod. (Havelka, Bartošová, 2019).

4.1 Sourozenci v raném dětství a v předškolním věku

V dětství se sourozenci pravděpodobně ovlivňují více než v dospívání (Buist, 2013). Sourozenci spolu v této době tráví velké množství času, zvláště pokud je mezi nimi menší věkový rozdíl (Vágnerová, 2012).

Sourozenecký vztah začíná nabývat na významu od jednoho roku života dítěte, uvádí Šulová (2010). Starší sourozenec je v tomto věku pro mladšího po rodičích nejhlavnějším zdrojem stimulací, zároveň mu ale přináší jiné druhy stimulací než dospělí, a proto na něj má významný vliv. Mladší je zase pro staršího zdrojem pocitů žárlivosti a ohrožení (viz kapitola 3.1). Úzkost z narození sourozence bývá kolem třetího až čtvrtého roku věku staršího nejsilnější (Vymětal, 2007).

V předškolním věku se dětské aktivity pomalu začínají přesouvat i mimo rodinu (mateřská školka, zájmové kroužky apod.). Sourozenec je pro dítě však stále (a dokonce hlavním) učitelem v tréninku sociálních dovedností. Starší většinou představuje vzor sociálního chování pro toho mladšího, ten ho často napodobuje. Také je starší sourozenec pro mladšího zdrojem jistoty a bezpečí. Sourozenci hodně času tráví společnou hrou, při které spolu buď spolupracují, nebo soupeří. Předškolní věk bývá pro sourozence často obdobím ambivalentních pocitů, kdy se střídá láska a náklonnost s hostilitou a frustrací (Vágnerová, 2012). Vztah je v této době naplněn soupeřením a rivalitou, ale zároveň si sourozenci spolu utváří pevné pouto, učí se toleranci a akceptování okolí (Rindošová, 2012).

4.2 Sourozenci ve školním věku

Pozice staršího školáka je stále mocnější a dominantnější, mladší „neškolák“ k němu vzhlíží, starší pro něj díky zkušenostem z nového prostředí školy představuje stále model vzorového chování, přebírá od něj názory, hodnoty, postoje. A rovněž se starší stává pečovatelem a ochráncem mladšího (Vágnerová, 2012). Důležitou roli zde hraje dimenze moci – starší sourozenci jsou sami sebou i mladšími sourozenci považováni za mocnější a děti to považují za důležitý aspekt vztahu (Pacnerová, 2009). Sourozenecké pozice jsou stále brány jako stupně vítězů – prvorozený je první, druhorozený druhý atd. Děti především v mladším školním věku berou tyto neměnné faktory, jako je pozice, věkový rozdíl, pohlaví apod. jako příležitosti, které nesou výhody a nevýhody pro život dítěte, a tak rozdělení těchto proměnných můžou brát jako spravedlivost nebo křivdu (Pacnerová, 2009).

Když se školákem stane i mladší sourozenec, pozice staršího začne slábnout a mladší už je k němu kritičtější, zvláště při malém věkovém rozdílu se hranice mladšího a staršího natolik stírají, že děti se stávají spíše vrstevníky (Matějček, 2005).

Když jsou tedy ve školním věku oba sourozenci, dochází ke stabilizaci. Sourozenecká rivalita již není tak silná, a to i díky tomu, že spolu děti již netráví tolik času jako dřív. Velikou prioritou je u školáků právě škola, a tudíž ve všech jejich vztazích dochází ke zklidnění (Vágnerová, 2012). Zároveň je ale frekvence interakcí, důvěrnost a přístupnost mezi sourozenci vyšší než ve vztahu rodiče a dítěte. V jednom výzkumu Kosonena (1996) uváděli žáci základních škol v oblasti podpory a pomoci častěji svého sourozence než otce.

4.3 Sourozenci v adolescenci

Mladý jedinec v adolescenci prochází velkými psychickými změnami a musí se vypořádat s mnoha vývojovými úkoly. Jedním z nich je i odpoutat se od rodičů a sourozenců a vytvořit si k nim nové jedinečné vztahy a také sourozence integrovat do své nové identity (Sohni, 2019). Pubescenti a adolescenti často experimentují s různými vztahy a rolmi, kritizují autority a dospělé obecně, jsou emočně labilní, přecitlivělí nebo naopak apatičtí (Vágnerová, 2012). To vše se samozřejmě odráží i na jejich rodinných vztazích a speciálně na vztazích se sourozenci. Od dětství do začátku adolescence (tj. přibližně dvanáct let věku) jsou v horizontální rovině právě sourozenci nejdůležitějšími intimními důvěrníky.

Okolo dvanácti let se důvěrná komunikace přesouvá spíše na kamarády a romantické partnery. Z dosavadní převahy rodinných vazeb v životě dítěte začínají v tomto období nabírat na váze další sociální skupiny, především vrstevníci. Tento přelom může do sourozeneckého vztahu přinést spoustu zmatků, smutku, výčitek, zloby až odcizení, zvláště u mladšího sourozence, který ještě do svého vlastního rozšíření horizontálních vztahů sám věkově nedospěl. Adolescence je tedy kritickým obdobím pro sourozenecké vztahy. Společný život dětí a samozřejmá intimní komunikace končí, přetváří se sourozenecká identita (Sohni, 2019). Dospívající se může najednou chovat nepředvídatelně, ignorovat svého sourozence nebo ho naopak zahlcovat bouřlivými emočními výlevy (Vágnerová, 2012). Jedinec se od rodiny (a tím i od sourozence) částečně odpoutává a více času tráví mimo domov. Z toho důvodu v adolescenci často sourozenecký vztah ochladne, je méně vřelý a více konfliktní (Steinberg a Monahan, 2007).

Je běžné naprosté popření spřízněnosti se sourozencem ze strany mladistvého, kvůli adolescentnímu narcismu, silné potřebě sebevymezení a jedinečnosti. Při diagnostice mladistvého můžeme tedy narazit na to, že adolescent vůbec o svých sourozencích nemluví nebo je neprožívá jako osoby, ke kterým má důležitý vztah. To však nemusí znamenat, že k nim opravdu nemá žádný, nebo má jen slabý, vztah. Může se jednat buď o hyperidentifikaci nebo o nadměrné vymezování („jsme úplně stejní“ nebo „nemáme spolu nic společného“), což jsou dvě strany téže dynamiky a nemusí vůbec jít o patologii, jen je potřeba zjistit, zda to nepřekáží zdravému hledání adolescentovy identity (Sohni, 2019).

Na druhou stranu mladší teenageři se často chtějí podobat svým starším sourozencům, a to někdy velmi silně (což těm starším bývá často na obtíž). Mladší se se starším identifikuje v adolescenci snadněji než v předchozím období (Vágnerová, 2012). Zároveň ale na staršího často žárlí kvůli jeho relativní svobodě, kterou získává od rodičů. A starší mnohdy zase nesouhlasí s přílišnou tolerancí svých rodičů k jednání mladšího (Vágnerová, 2012).

Sourozenci v adolescenci se však cítí být příslušníky jedné generace, „ti nejlepší proti zbytku světa“, a ve svých postojích, názorech a hodnotách se navzájem podporují. Často se společně staví proti postojům a názorům rodičů. Zda si tedy jsou sourozenci v období adolescence blízcí, či se naopak odcizí, záleží na mnoha faktorech. Hlavními je věkový odstup mezi dětmi, pohlaví a samozřejmě osobní charakteristiky (Vágnerová, 2012).

Na konci adolescence by se chování i prožívání jedince mělo stabilizovat. Aby se po zvratech v adolescenci opět dospělo ke zdravému pozitivnímu vztahu mezi sourozenci, je důležité, aby adolescent při uvolňování z rodiny a individuálním zrání nepřišel o blízkost k bratrovi či sestře, ale aby naopak v této době vzniklo nové emocionální sepětí a jedinec své sourozence reintegroval do své nové identity (Sohni, 2019).

4.4 Sourozenci v dospělosti

Sourozenci v mladé a střední dospělosti

Dřívější studie ukazovaly, že sourozenci se po adolescenci odcizují, zaměřují svůj život na kariéru a novou rodinu a k sobě se navrací až zase v pozdní dospělosti. Novější studie však přinesly trochu jiný a pestřejší obraz. Například mladí dospělí sourozenci se podle nich sice nevidají se svými sourozenci tak často jako dříve, ale jejich vztah je za to čistší, méně konfliktní a sourozenci cítí bližší emocionální komunikaci (Sohni, 2019). Myers (2011) dokonce odhaduje, že sourozenecký vztah v dospělosti na důležitosti ještě nabývá. Dospělí jedinci získávají nadhled a tím se dokáží přenést přes neshody, které se sourozencem při společném každodenním soužití měli. Vztah se pak podle něj stává zdrojem intimity a dospělí se vidí v pozitivnějším světle.

McGuire (2000) uvádí, že se v průběhu života jednoznačná převaha starších sourozenců vytrácí a vztah se vyrovnává. Naopak Fowler (2009) zase tvrdí, že sourozencům v dospělosti zůstávají pozice a role ve vztahu, které zastávali v dětství. Podle něj například starší pečující sestra pečuje o svého mladšího bratra i v dospělosti a stále se k němu vztahuje jako k někomu, kdo od ní potřebuje pomoc.

Sourozenci každopádně hrají velkou roli i v dospělém životě člověka. Při volbě životního partnera jsme ovlivňováni modely, konflikty a fixacemi ze svého dětství. Více jsme pravděpodobně ovlivněni zkušenostmi sourozeneckými než rodičovskými. Založení nové rodiny má zároveň velký vliv na sourozenecký vztah – méně času na sourozence, případná žárlivost či závist, pokud druhý sourozenec děti či partnera ještě nemá. Konflikty s novým partnerem můžou sourozenecký vztah zatížit anebo naopak mohou vést ke sblížení a zlepšení vztahu. Sohn (2019) uvádí, že se u svých pacientů i známých ve střední dospělosti (třicet až padesát let) často setkává s touhou změnit dosavadní sourozenecký

vztah a více se se svým sourozencem sblížit. Je to pochopitelné, protože vztah se sourozencem je jeden z nejdelších vztahů, které v té době v životě máme, a za tak dlouhou dobu se velmi často nasbírají nějaké šrámy. Sourozencům také přibudou nové společné starosti, jako je péče o staré rodiče, vypořádání se s dědictvím apod., a to může být zdrojem velkých konfliktů, zvláště mezi sourozenci, mezi kterými už z dřívějšíka nějaký nedořešený konflikt je. Na druhou stranu to ale může být šance pro opětovné sblížení a sourozenci by měli o tomto přechodu nastávajícím při stárnutí a smrti rodičů spolu komunikovat již dříve, aby utužili své vztahy (Sohni, 2019). Staré konflikty společně s novými náročnými úkoly totiž řešení celé situace velmi komplikují. Sohn (2019) tedy upozorňuje, že v tomto období jde o to, aby sourozenci včas aktivně spustili proces změny a všímali si nových možností, spojených s horizontalizací rodinné struktury.

Sourozenci v pozdním věku

Sourozenectví v pozdním věku je komplikované a fluidní rodinné pouto. Životní trajektorie sourozenců se přes všechno, co mají životně společné (rodinu původu, věk, kulturní zázemí, společně prožité zážitky atd.), poměrně často v dospělosti rozbíhají, většinou kvůli větším či menším sociálním nerovnostem, které během života vzniknou – vzdělání, příjem, rodinný a rodičovský status apod. (Sýkorová, 2019).

V České republice se doposud mnoho studií tomuto tématu nevěnovalo. Studie ze zahraničí však většinou dokazují, jak je sourozenectví v pozdním věku (stáří) důležité. Sourozenectví v dospělosti je zdrojem emocionálních afektů, kooperace, solidarity, podpory, přátelství, náklonnosti ad. Dále je role sourozenců důležitá při potvrzování osobní identity a její kontinuity, jsou nositeli rodinné paměti, partneři při reminiscenci⁵ i rolovým modelem pro prožívání poslední etapy životní dráhy – zvládání odchodu do důchodu, zdravotních problémů i umírání (Sýkorová, 2019). Příbuzenská opora a další pozitivní charakteristiky sourozeneckého pouta mají specifický význam v životě hlavně po zmíněném odchodu do důchodu, také při absenci nebo ztrátě primárních rodinných pout a pro osoby v nenormativních rodinných uspořádáních, jako jsou singles, bezdětní, rozvedení nebo ovdovělí (Sýkorová, 2019).

⁵ Reminiscence = vzpomínání, rozjímání nad minulostí, vyprávění o minulých zkušenostech (Slovník cizích slov (<https://slovník-cizich-slov.abz.cz>))

Některé studie však význam sourozenectví zlehčují, zmiňují především, že status sourozence, sociální očekávání a povinnosti vyplývající z této role nejsou jednoznačně definované. Zvláště v dnešní postmoderní společnosti, kdy se neustále mění sociální podmínky i požadavky na jedince a je kladen důraz na individualismus, jsou i sourozenecké vztahy relativně flexibilní a dobrovolné (i když jsou pevně dané a nelze se statusu sourozence vzdát) – díky nižšímu normativnímu tlaku se například lze snadněji vyhnout kontaktům se sourozenci než s rodiči. To pak ústí v nutnost permanentního znovuvyjednávání sociální role sourozence a v nepravidelný kontakt a vzájemnou pomoc mezi sourozenci (Sýkorová, 2019).

Další studie zase ukazují důležitost symbolické podstaty sourozeneckého vztahu v dospělosti: toho, že stačí pouze vědomí, že sourozenci jsou a že vědí o životní situaci toho druhého. Podle těchto studií pak nezáleží na frekvenci kontaktů, ale na tom, že trvají v průběhu celého života. Pojmy jako „intimita s odstupem“ nebo „odvolatelné odloučení“ akcentuje schopnost mobilizovat latentní emocionální vazby se sourozenci v případě potřeby nehledě na aktuální řidší kontakty (George, 1980 in Sýkorová, 2019).

Sourozenectví v pozdním věku je silně charakterizováno ambivalencí a střídáním kladných a záporných zkušeností a hodnocení (Dudová, 2015 in Sýkorová, 2019). Například (již zmiňované) pečování dětí o nesoběstačné rodiče nebo majetkové vypořádání po smrti rodičů nezřídka zvyšuje napětí i ambivalentní pocity sourozenců – loajalita a odpovědnost k původní rodině, rodinné tradici apod. versus loajalita a zájmy nové rodiny i osobní zájmy, sourozenecká rivalita apod. Každé větší změny a přechody v životních situacích jednoho ze sourozenců s sebou přináší nová očekávání a závazky, často protichůdná, a to vyžaduje restrukturování vztahů (Lüscher, 2005 in Sýkorová, 2019). Zároveň ale jsou tyto tranzice primárním zdrojem udržování sourozeneckých vztahů v pozdní dospělosti – posílení intenzity podpory, aktualizace sourozeneckých vazeb (Folwell, 1997 in Sýkorová, 2019). To, že je sourozenecký vztah natolik intimní, dovoluje sdílení i bolestných emocí. Přijímaná podpora však vedle uspokojení pravděpodobně vyvolává i napětí ze střetu závislosti a autonomie. Může pak hrozit konflikt mezi solidaritou k sourozenci a požadavky plynoucími z jiných sociálních rolí (Sýkorová, 2019).

EMPIRICKÁ ČÁST

5 Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Cíle výzkumu

V teoretické části této práce jsem v pěti kapitolách popisovala sourozenecké vztahy a jejich místo v rodinném prostředí, faktory, které je ovlivňují, význam sourozenců pro život, různé procesy a jevy, které se v sourozeneckém vztahu objevují a vývoj vztahu mezi sourozenci v různých životních fázích člověka.

V empirické části se zaměřuji na zkoumání pohledu dospělých osob na sourozenecký vztah, a to jak retrospektivně v dětství, tak i v současném dospělém životě. V rámci výzkumného šetření jsem se zaměřila především na následující proměnné ovlivňující sourozenecký vztah: sourozenecké pořadí a počet sourozenců, a jak jednotlivci na své sourozenecké vztahy pohlízejí (kolik respondentů je hodnotí jako harmonické celkově, kolik v dětství, kolik v současnosti, jak odpovídá subjektivně hodnocená kvalita vztahů v dětství těm v dospělosti). A také zdali se liší hodnocení vztahů s různým pohlavím, vzděláním, počtem sourozenců, jaké jsou nejčastěji zmiňované oblasti, které jedinci hodnotí kladně a které záporně na vztahu v dětství a v současnosti atd.

Jedním z cílů této práce bylo zrealizovat výzkum o vnímání sourozeneckého vztahu zpětně v dětství a v současném dospělém životě. Hlavním cílem výzkumného šetření pak bylo zmapovat charakteristiky sourozeneckých vztahů v dětství i v dospělém životě z pohledu dospělých osob. Jak osoby vnímají retrospektivně různé pozitivní i negativní aspekty sourozeneckého vztahu a jaký vztah mají sourozenci v současnosti, jak spolu tyto dvě proměnné souvisí a jaké faktory sourozenecký vztah vlastně utvářejí.

Výzkumné otázky

Na základě mých předpokladů jsem si stanovila tyto čtyři výzkumné otázky:

1. Jak spolu u respondentů souvisí pozitivní hodnocení sourozeneckého vztahu v dětství a jeho hodnocení v dospělém životě?
2. Jak hodnocení sourozenectví ovlivňuje jedincova sourozenecká pozice?

3. V jakých oblastech uvádějí respondenti nejvyšší a nejnižší blízkost k sourozenci, ať už v dětství a dospívání či v dospělosti?
4. Jak se liší sourozenecká spokojenost se vztahem s ohledem na další proměnné, jako je pohlaví, počet dětí v rodině a dosažené vzdělání respondentů?

Na základě těchto výzkumných otázek jsem vytvořila dotazník, který zkoumal tyto dimenze charakterizující sourozenecký vztah – vřelost, konfliktnost a rivalita, žárlivost, společně trávený čas, obdiv, pomáhání, sdílení.

Na základě konzultace s PhDr. Škaloudovou a inspirace několika úspěšně obhájenými diplomovými pracemi jsem se rozhodla všechna data prezentovat a analyzovat podle stanovených výzkumných otázek a hypotézu jsem si stanovila jen u první výzkumné otázky, jelikož se tam jedná o korelační analýzu (viz kapitola 9.1.1).

6 Metodologie výzkumu

6.1 Metody sběru dat

S ohledem na cíle studie jsem jako hlavní metodu získávání dat zvolila dotazníkové šetření. Zároveň jsem musela zohlednit aktuální epidemiologickou situaci, proto se online forma dotazníku zdála být nejvýhodnějším a nejefektivnějším způsobem, jak získat dostatečně velký vzorek respondentů.

Celý dotazník jsem vytvořila sama s pomocí vedoucí této práce. V úvodní části dotazník obsahuje položky zjišťující základní demografické údaje – pohlaví, věk, nejvyšší dosažené vzdělání, současné místo bydliště a povolání. Následuje otázka týkající se na počet sourozenců respondenta s instrukcí, aby respondent počítal i sourozence, se kterými nemá stejné biologické rodiče, pokud s nimi alespoň část svého života bydlel či se v dětství alespoň často vídal. Respondenti v této otázce vybírali z možností, zdali mají jednoho, dva, nebo tři a více sourozenců. Následuje pár otázek zjišťujících základní informace o jejich sourozenectví – pohlaví sourozence/sourozenců, věkový rozdíl mezi sourozenci, sourozenecká pozice respondenta a respondentův většinový názor na prožívání této pozice. Stejně jako u všech následujících otázek i zde byl prostor pro respondentovo doplnění jakékoliv informace, kterou subjektivně považuje za důležitou vzhledem ke zkoumanému tématu vztahů mezi sourozenci (viz Příloha 1).

Hlavní otázky zkoumaly mnoho různých aspektů sourozeneckých vztahů. Otázky byly rozděleny do dvou kategorií. Sourozenecký vztah v dětství a dospívání a současný vztah. Respondenti s více sourozenci byli vyzváni, ať si vyberou, jestli chtějí rozebírat vztah se všemi svými sourozenci najednou, nebo jen s jedním z nich, třeba v nějakém směru pro ně nejdůležitějším. Otázky byly formulovány formou výroků, u kterých měli respondenti s pomocí Lickertovy stupnice 1–5 označit, jak moc s nimi souhlasí. 1 – vůbec nesouhlasím, 2 – spíše nesouhlasím, 3 – nevím/neutrální postoj, 4 – spíše souhlasím, 5 – naprosto souhlasím.

Kategorie „V dětství“ obsahovala patnáct otázek, z čehož dvanáct bylo syceno těmito výroky a tři další zjišťovaly, zda měli respondenti společný pokoj, zda starší mladšího hlídal a četnost a postoj ke vzájemným fyzickým potyčkám. V těchto otázkách respondenti

vybírali ze dvou až čtyř možností. Kategorie „Aktuálně“ pak obsahovala dvanáct otázek, z nichž deset tvořilo označování souhlasu s výroky a dvě se tázaly po tom, jak často se nyní sourozenci setkávají a jestli spolu jezdí na dovolené (opět vybírání z možností). Pod každou otázkou byl prostor pro možné slovní doplnění otázky. Na závěr obsahoval dotazník ještě tři otázky, které se ptaly, jestli si respondent myslí, že ho jeho vztah se sourozencem/sourozenci ovlivnil/ovlivňuje v jeho partnerských vztazích, přátelských vztazích a v tom, jaký je rodič. Celý dotazník je uveden v Příloze 1.

6.2 Metody zpracování dat

Statistická data byla zpracovávána programem Microsoft Excel (verze 16.59) a programem IBM SPSS Statistics (verze 28.0.1.1 (14)). Na začátku byl proveden Kolmogorov–Smirnovův test pro ověření normality, ze kterého vyplynulo, že všechna data neměla normální rozdělení, tudíž všechny zvolené testové metody byly neparametrické. Ve všech druzích testů byly použity jednostranné testy a při testování byla zvolena hladina významnosti 0,01. Kolmogorov-Smirnovův test a další testové metody, které jsou příliš rozsáhlé na tento dokument, najdeme v příloze Excelu (Příloha 2).

6.3 Výzkumný soubor

Dotazník vyplnilo celkem 165 lidí, z toho 117 žen (70,9 %) a 48 mužů (29,1 %). V následující tabulce (*Tabulka 1*) jsou uvedeny základní charakteristiky výzkumného souboru – počet lidí, pohlaví a věk.

		Ženy	Muži	Celkem
Počet respondentů	N	117	48	165
	%	70,9	29,1	100
Věk respondentů	M	33,7	33,5	33,6

Tabulka 1: Základní charakteristiky výzkumného souboru

Vysvětlivky: N=počet, M=průměr

V následujících dvou tabulkách (*Tabulka 2* a *Tabulka 3*) je rozdělení respondentů dle nejvyššího dosaženého vzdělání a současného místa bydliště.

		Základní nebo střední odborné bez maturity	Střední s maturitou nebo vyšší odborné	Vysokoškolské
Počet respondentů	N	2	51	112
	%	1,2	30,9	67,9

Tabulka 2: Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů
Vysvětlivky: N=počet

		Obec s < 10 000 ob.	Město s 10 – 100 000 ob.	Město s > 100 000 ob.	Praha
Počet respondentů	N	27	24	24	90
	%	16,5	14,5	14,5	54,5

Tabulka 3: Velikost města/obce, kde respondent žije
Vysvětlivky: N=počet, ob.=obyvatel

Jak můžeme vidět, i v mém výzkumu se opakuje stálý trend ve většině výzkumů – dotazníky nejvíce vyplňují ženy s vyšším vzděláním. Ženy, stejně jako vysokoškolsky vzdělaní respondenti, tvořily více než dvě třetiny výzkumného souboru. Přes polovinu pak tvořili lidé žijící v hlavním městě Praha (54,5 %), okolo 15 % pak udávalo jako současné místo bydliště obec s méně než 10 tisíci obyvatel, město mezi 10 až 100 tisíci obyvateli a město s více než 100 tisíci obyvateli (bez Prahy). Z celkového rozložení výzkumného vzorku vyplývají limity výsledků této práce – viz kapitola 10 Diskuse.

Většina respondentů (60 %) pocházela jen z dvoučlenného sourozenectví. Necelých 27 % pak mělo dva sourozence a 13 % tři nebo více sourozenců. V *Tabulce 4* je uvedeno rozložení respondentů podle počtu sourozenců, v *Tabulce 5* rozložení respondentů podle jejich sourozenecké pozice. Jelikož čtyři respondenti mají jen jednoho sourozence, a tím je jejich dvojče, nebylo možné určit, zda je tento sourozenec mladší nebo starší. Dva respondenti mající dvojče jsou rovněž ze skupiny nejmladších sourozenců v trojčlenném

sourozenectví a dva respondenti se se svým dvojčetem dělí o svou pozici nejstaršího ve skupině tří a více sourozenců.

		1 sourozenec	2 sourozenci	3 a více
Počet respondentů	N	99	44	22
	%	60	26,7	13,3

Tabulka 4: Počet sourozenců jednotlivých respondentů
Vysvětlivky: N=počet

	Mladší	Starší	Nejmladší	Prostřední	Nejstarší
1 sourozenec	41*	54*			
2 sourozenci			15 ⁽⁺²⁾	10	17
3 a více			4	12	4 ⁽⁺²⁾

Tabulka 5: Sourozenecké pozice

Poznámky:

*=u čtyř respondentů je jejich jediný sourozenec dvojče, tudíž není ani mladší ani starší

⁽⁺²⁾=V závorce je uveden počet respondentů, kteří se o svou pozici nejmladšího či nejstaršího dělí s dvojčetem

6.4 Sběr dat

Jak již bylo uvedeno výše, dotazník byl vytvořen pro potřeby výzkumného šetření. Před jeho samotným spuštěním (umístěním do online prostředí a zpřístupněním) byl dotazník zaslán čtyřem vybraným osobám, jejichž připomínky byly zapracovány, aby byl dotazník co nejvíce srozumitelný a uživatelsky příjemný.

Samotný sběr dat probíhal od listopadu 2021 do února 2022 lavinovým výběrem respondentů. Dotazník byl vytvořen v online podobě na webovém serveru www.google.com v jeho funkci online administrace formulářů. Přístup k dotazníku měli jen uživatelé, kteří dostali konkrétní odkaz, náhodní uživatelé internetu se k tomuto dotazníku neměli možnost dostat. Respondenti byli oslovováni s žádostí o vyplnění dotazníku těmito způsoby:

- Přes e-mail nebo sociální sítě jsem oslovila své méně či více blízké příbuzné, přátele a známé a požádala jsem je, ať dotazník sdílejí zase mezi své rodiny a přátele.
- Dotazník jsem poslala zaměstnancům pedagogicko-psychologické poradny pro Prahu 9, reklamní agentuře Loosers a IT firmě eD system a.s., opět s žádostí o přeposlání dotazníku všem relevantním osobám.
- Na sociální síti www.facebook.com byl odkaz na dotazník sdílen v několika skupinách, především se zaměřením na psychologickou tematiku (Česká psychologie, Studenti psychologie na PedF UK a další).

Vždy byly k odkazu na dotazník přiloženy instrukce – že se jedná o anonymní dotazník zkoumající sourozenecké vztahy a jejich proměny od dětství do dospělosti a tudíž ho mohou vyplnit jen osoby starší 18 let a jen ti, kteří mají alespoň jednoho sourozence. Vyplněním dotazníku udělovali respondenti informovaný souhlas se zpracováním dat. Tím, že se jednalo o dotazník anonymní, nebyl vyžadován další souhlas.

7 Prezentace, analýza a interpretace dat

Jak je řečeno výše, respondenti uváděli, jak souhlasí s uvedenými výroky na stupnici 1 až 5, přičemž 1 znamenala, že s výrokem vůbec nesouhlasí, 2 spíše nesouhlasí, 3 neutrální postoj, 4 spíše souhlasí a 5, že naprosto souhlasí. Kvantifikovala jsem toto hodnocení výroků hodnotami 0–4 (0 je nejvíce negativní hodnocení vztahu, 4 nejvíce pozitivní). Do následující analýzy bylo kvantifikováno 12 takto postavených otázek zjišťujících postoj respondenta k sourozeneckému vztahu v dětství a 11 v současnosti.

Výroky z dotazníku:

V DĚTSTVÍ

1. Hráli jsme si spolu rádi
2. Rád/a vzpomínám na společné zážitky, prázdniny i průšvihy
3. Neměli jsme se moc rádi
4. Soutěžili jsme o pozornost rodičů a dalších dospělých
5. Měli jsme společné kamarády
6. Trávili jsme spolu hodně času, chodili jsme spolu ven...
7. Vždycky jsme si rádi pomáhali
8. Sourozence jsem v mnoha oblastech obdivoval (byl/i mým vzorem)
9. Myslím, že jsem pro sourozence byl v mnoha oblastech vzorem
10. Vnímám, že se k nám sourozencům naši rodiče chovali odlišně
11. Myslím, že rodiče mému sourozenci/mým sourozencům „nadržovali“
12. Myslím, že rodiče nadržovali mně/upřednostňovali mě

V SOUČASNOSTI

1. Se svým sourozencem/svámi sourozenci mám povětšinou dobrý vztah
2. Se sourozencem/sourozenci se často hádáme
3. Mé/ho sourozence v mnoha oblastech obdivuji
4. Když se mi stane něco, z čeho mám radost, hned mu/jim volám nebo píšu
5. Když potřebuji pomoc či radu, nebojím se na něj/ně obrátit
6. Když je mi smutno, ví o tom
7. Náš vztah/naše vztahy si prošel/prošly krizemi...

8. ...ale většinu času byl dobrý/byly dobré
9. Se sourozencem/sourozenci máme společné zájmy
10. Jak často se setkáváme
11. Můj sourozenec patří mezi mé nejbližší přátelé

Postup kvantifikace:

Například výrok „Hráli jsme si spolu rádi“ respondenti hodnotili, jak je řečeno výše, na škále 1–5 podle míry souhlasu s tímto výrokem během jejich dětství. Těm, co hodnotili výrok číslem 1 – vůbec nesouhlasím, jsem při kvantifikaci přiřadila 0. Ti, co hlasovali číslem 2 – spíše nesouhlasím, dostali hodnotu 1, ti, co dali číslo 3 – neutrální postoj, dostali 2, ti, co číslo 4 – spíše souhlasím, dostali 3, až ti, co uvedli číslo 5 – naprosto souhlasím, dostali u této odpovědi hodnotu 4. Naopak u výroku „Se sourozencem/sourozenci se často hádáme“, kde hodnotili vztah v současnosti, jsem odpovědím s číslem 1 – vůbec nesouhlasím – přiřadila hodnotu 4 a ti, co uvedli číslo 5 – naprosto souhlasím – dostali k tomuto výroku hodnotu 0.

7.1 Ověření výzkumných otázek

7.1.1 Výzkumná otázka 1

Výzkumná otázka č. 1: Jak spolu u respondentů souvisí pozitivní hodnocení sourozeneckého vztahu v dětství a jeho hodnocení v dospělém životě?

Pro naplnění této výzkumné otázky jsem si stanovila hypotézu, kterou v této kapitole vyvrátím či potvrdím: Čím vyšší je subjektivně hodnocená kvalita sourozeneckého vztahu v dětství, tím vyšší je hodnocená kvalita sourozeneckého vztahu v dospělosti.

Nejprve si uvedeme souhrnné tabulky se zprůměrovaným ohodnocením již zmíněných 12+11 otázek z dětství a z dospělosti. Tabulky níže (*Tabulka 6* a *Tabulka 7*) ukazují rozložení respondentů, kteří v průměru hodnotili své vztahy jako negativní, spíše negativní, spíše pozitivní a pozitivní. Jako negativní jsem započítala odpovědi, které měly v průměru hodnoty mezi 0 a 1, spíše negativní byly hodnoty od 1,01 do 2, spíše pozitivní pak 2,01–3 a kategorie pozitivní byla naplněna respondenty, jejichž hodnocení bylo od 3,01 do 4. *Tabulka 6* znázorňuje vztahy v dětství, *Tabulka 7* v současnosti (v dospělém životě).

V DĚTSTVÍ		Negativní	Spíše negativní	Spíše pozitivní	Pozitivní	Celkem
Počet respondentů	N	3	43	86	33	165
	%	1,8	26,1	52,1	20	100
	M	0,8	1,7	2,6	3,3	2,5
	D	0,043	0,06	0,074	0,046	0,44

Tabulka 6: Hodnocení sourozeneckého vztahu v dětství

Vysvětlivky: N=počet, M=průměr hodnot, D=rozptyl

Negativní: hodnoty 0–1

Spíše negativní: hodnoty 1,01–2

Spíše pozitivní: hodnoty 2,01–3

Pozitivní: hodnoty 3,01–4

V SOUČASNOSTI		Negativní	Spíše negativní	Spíše pozitivní	Pozitivní	Celkem
Počet respondentů	N	5	33	76	51	165
	%	3	20	46,1	30,9	100
	M	0,7	1,7	2,6	3,3	2,6
	D	0,088	0,053	0,091	0,052	0,53

Tabulka 7: Hodnocení sourozeneckého vztahu v současnosti

Vysvětlivky: N=počet, M=průměr hodnot, D=rozptyl

Negativní: hodnoty 0–1

Spíše negativní: hodnoty 1,01–2

Spíše pozitivní: hodnoty 2,01–3

Pozitivní: hodnoty 3,01–4

Jak vidíme, rozptyly jsou poměrně malé, což znamená, že respondenti hlasovali v jednotlivých skupinách poměrně blízko průměrné hodnotě (řádek M).

V části dětství úplně nejnižší hodnotila respondentka, která byla nejmladší ze tří sester, ale sestry byly starší o 14 a 15 let. Téměř u všech otázek tato žena skórovala 0 – kromě výroku „Myslím, že rodiče mému sourozenci/mým sourozencům nadržovali“, kde uvedla, že s výrokiem vůbec nesouhlasí (což je dle mého názoru vzhledem k velkému věkovému rozdílu docela pochopitelné). Sourozenecké vztahy této respondentky i v dospělosti nejsou příliš pozitivně hodnocené (průměr 0,8). Naopak nejvýše hodnotila sourozenecký vztah

v dětství respondentka průměrnou hodnotou 3,8 – ve všech výrocích skórovala vysoko. Její hodnocení v dospělosti však není tolik vysoké (průměr 2,7). Respondentka byla dosti pilná i ve slovním doplnění všech výroků, a tak jsme se mohli dozvědět, že poslední 3–4 roky již s o dva roky mladším bratrem nejsou tolik v kontaktu a nemají tak intenzivní vztah, jelikož teď žijí každý v jiném městě a pozici blízkého člověka, kterou si navzájem zastávali, jim z jejího pohledu nahradili nynější partneři.

V dospělosti nejnižše hodnotila aktuální sourozenecký vztah prvorozená žena, která má dva mladší sourozence s věkovým rozdílem 8 a 11 let. Průměr jejich odpovědí v současnosti byl vůbec nejnižší ze všech – 0,8. I v dětství neskórovala moc vysoko – průměr 1,2. Prý se v dospělosti téměř nevidají. Je zajímavé, že i u dalších nízko hodnocených vztahů (ať už v dětství či v dospělosti) je často zmíněný velký věkový rozdíl. Nejvýše subjektivní kvalitu vztahu v dospělosti hodnotila žena s o dva roky mladší sestrou, která měla průměr v dospělosti 3,9. Jediné, co nám pověděla konkrétnějšího, je, že bydlí se sestrou dost daleko od sebe, takže se vídají jen jednou měsíčně, ale že si každý týden volají. Její průměr hodnocení v dětství však opět nebyl moc vysoký – 2,3.

Data v *Tabulce 6* a *Tabulce 7* ukazují, že výrazně více respondentů hodnotí vztah jako pozitivní v současnosti než retrospektivně v dětství (30,9 % v současnosti oproti 20 % v dětství). Když porovnáme rozložení hodnocení ve dvou skupinách – dohromady výsledky pozitivního a spíše pozitivního hodnocení s hodnocením negativním a spíše negativním – vidíme i zde, i když menší, rozdíl. 27,9 % negativních a 72,1 % pozitivních hodnocení sourozeneckého vztahu v dětství oproti 23 % negativních a 77 % pozitivních hodnocení v současnosti. Respondenti tedy dle uvedených odpovědí hodnotí kladněji sourozenecký vztah, který mají se sourozencem v dospělosti, než na který si pamatují v dětství.

Čím by to mohlo být? Nabízí se vysvětlení, že jedinec často ve svém dospělém životě vnímá vztah se sourozencem jako velmi cennou oporu, kterou tento dlouhý a intimní vztah přináší, a cítí všechny ty aspekty, díky kterým je sourozenecký vztah významný (viz kapitola 4.4). Kdežto vzpomínky na dětství může mít více protkané množstvím sourozeneckých křivd a soupeřících šarvátek nebo zakalené i jinými nepěknými zážitky z dětství či samotnou složitostí tohoto vývojového období. Možná za to může i větší

dobrovolnost – v dospělosti se mohu se sourozencem vídat tak často a jen tehdy, kdy chci, a nesetkávám se s ním každý den jen proto, že s ním sdílím domov a musím. Další příčinou může být i fakt, že čas hojí rány a ve svém dospělém životě dostali sourozenci spoustu času a příležitostí na usmíření a vyrovnaní případných konfliktů. Je možné, že na to má vliv i to, že v dětství a dospívání nám i malé konflikty, pře, tahanice například o nějakou věc připadají jako velmi důležité, ale v dospělosti už je vnímáme jako malicherné a nedůležité – nebo rozhodně méně důležité než ten samotný vztah a jeho význam pro nás. Svou roli v tom může hrát i skutečnost, že období v první kategorii – dětství – končí dospíváním, adolescencí, kde se sourozenci velmi často odcizí (ať už kvůli různému pohlaví, věku, zálibám, pohledům na svět, kamarádům, partnerům atd.) a později, v dospělosti, po skončení tohoto náročného vývojového období, si k sobě cestu opět najdou.

Následující tabulka (*Tabulka 8*) ukazuje průměrné hodnocení každého respondenta za všechny otázky dohromady (12 otázek ptajících se na dětství a 11 na současný vztah).

CELKOVĚ		Negativní	Spíše negativní	Spíše pozitivní	Pozitivní	Celkem
Počet respondentů	N	2	30	96	37	165
	%	1,2	18,2	58,2	22,4	100
	M	0,8	1,6	2,5	3,3	2,5
	D	0,001	0,067	0,162	0,022	0,37

Tabulka 8: Hodnocení sourozeneckého vztahu celkově (spojení hodnocení v dětství a v současnosti)

Vysvětlivky: N=počet, M=průměr hodnot, D=rozptyl

Negativní: hodnoty 0–1

Spíše negativní: hodnoty 1,01–2

Spíše pozitivní: hodnoty 2,01–3

Pozitivní: hodnoty 3,01–4

Můžeme si všimnout, že v celkovém hodnocení je větší procento „spokojených“ sourozenců, tedy respondentů, které hodnotilo sourozenecký vztah ve spíše pozitivních nebo pozitivních hodnotách, než v oddělených kategoriích dětství i současnosti. Negativně nebo spíše negativně hodnotí sourozenecký vztah celkově jen 19,4 % respondentů a ve vyšších hodnotách se pohybuje 80,6 % respondentů. To může znamenat, že málokterý

sourozenecký vztah je jedním člověkem hodnocen jako negativní v dětství i v dospělosti a že spojením všech otázek do jednoho celku jsou vztahy hodnoceny kladněji. Zároveň můžeme vidět, že se zmenšil i počet respondentů hodnotících pomocí krajních hodnot a více lidí je blíže středním hodnotám.

Korelace hodnocení sourozeneckého vztahu v dětství a jeho hodnocení v dospělosti byla testována v programu SPSS pomocí Spearmanovy neparametrické korelace (*Tabulka 9*). Korelační koeficient ukázal významnou korelaci ($r_s = 0,515$) mezi respondentovým hodnocením vztahu v dětství a v současnosti a výsledky jsou statisticky významné ($p < 0.001$).

Závěr:

Hypotéza stanovená na začátku „Čím vyšší je subjektivně hodnocená kvalita sourozeneckého vztahu v dětství, tím vyšší je hodnocená kvalita sourozeneckého vztahu v dospělosti“ je tedy potvrzena.

Spearmanova korelace			Průměrná hodnota (v dětství)
	Průměrná hodnota (v současnosti)	Korelační koeficient	0.515*
		Směrodatná odchylka (jednostranný test)	<0.001
		N	165

Tabulka 9: Spearmanův korelační koeficient pro průměrné hodnocení vztahů v dětství a v současnosti
Vysvětlivky: N=počet, *=korelace je významná při hladině významnosti <0.001

7.1.2 Výzkumná otázka 2

Výzkumná otázka č. 2: Jak hodnocení sourozenectví ovlivňuje jedincova sourozenecká pozice?

Na tuto výzkumnou otázku se můžeme podívat ze dvou pohledů. Na začátku dotazníku jsem se respondentů ptala, jaká je jejich sourozenecká pozice („mám jednoho sourozence a

jsem prvorozený“, „mám dva sourozence a jsem prostřední“ apod.) a také na to, jak jim jejich vlastní pozice vyhovovala (vybírali z odpovědí: „spíše vyhovovala“, „spíše vadila“, „jak kdy, někdy vyhovovala, někdy vadila“, nebo „ani jedno, nevybavuji si“). To je jeden možný pohled na toto téma, který je ale odvozen jen z jedné odpovědi respondenta. Druhý pohled nabízí uváděná subjektivně hodnocená kvalita sourozeneckých vztahů v dětství, v současnosti i celkový průměr podle kvantifikovaných odpovědí ve všech otázkách, což zdánlivě tolik se sourozeneckou pozicí nesouvisí, ale sourozenecké pořadí je tak významné, že se dle různých autorů (například Leman, 2012, Novák, 2007, Prekopová, 2009, Toman, 1993) v sourozeneckém vztahu a spokojenosti s ním odráží. A tímto můžeme zjistit, jak se liší udávaná spokojenost se vztahy mezi sourozenci podle různosti sourozeneckého pořadí.

(Pro zjednodušení jsem členy dvoučlenných sourozenectví zahrnula do kategorií Prvorození a Nejmladší. I když jim chybí prostřední článek, většina charakteristik pro pozice nejstarších/prvorozených a nejmladších alias benjamínků zůstává a platí i v sourozenectví, kde je jen starší a mladší sourozenec (srovnej viz Chytrý, 2016).)

V *Tabulce 10* vidíme, jak respondenti odpovídali na otázku ohledně spokojenosti se sourozeneckým pořadím na začátku dotazníku, pouze po vyplnění demografických údajů, tedy ještě před tím, než se mohli nad sourozeneckými vztahy více zamýšlet při hodnocení hlavních výroků. Vidíme, že nejvíce respondentů uvádí prostřední možnost, že jejich pozice jim někdy vyhovovala, někdy vadila (kolem 44 % bez ohledu na jejich konkrétní umístění v sourozenecké konstelaci). Velká část respondentů uvádí převážnou spokojenost se svou pozicí (kolem 38 %) s tím, že nejvíce spokojených je mezi prvorozenými (40,7 %), nejméně mezi prostředními sourozenci (36,4 %). Převážnou nespokojenost se svou pozicí uvádí vždy necelých 10 % respondentů v dané skupině, stejně jako těch, kteří si významné pocity ke své sourozenecké pozici vůbec nevybavují. I zde však platí, že u prvorozených byla převážná nespokojenost s pozicí objevena u nejmenšího procenta respondentů (7,4 %), největší procento uvádějících spíše negativní hodnocení sourozenecké pozice v dětství bylo mezi nejmladšími (9,7 %). Vzhledem k tomu, že vzorky nebyly stejně velké (prvorozených bylo 81, prostředních 22, nejmladších 62, a tudíž 10 % znamená u

nejstarších přibližně 8, zatímco u prostředních jen 2 respondenty), nemůžeme tyto výsledky příliš zobecňovat.

MÁ SOUROZENECKÁ POZICE MI...		Spíše vyhovovala	Jak kdy	Spíše vadila	Ani jedno, nevybavuji si	Celkem
Prvorození	N	33	35	6	7	81
	%	40,7	43,2	7,4	8,7	100
Prostřední	N	8	10	2	2	22
	%	36,4	45,4	9,1	9,1	100
Nejmladší	N	24	27	6	5	62
	%	38,7	43,5	9,7	8,1	100

Tabulka 10: Rozložení odpovědí respondentů na spokojenost s jejich sourozeneckou pozicí
Vysvětlivky: N=počet

Respondenti měli vždy prostor ke svému hodnocení něco důležitého dopsat. V dotazníku jsem se jich ptala, proč si o své pozici myslí to, co uvedli, a jestli chtějí celkově k pořadí narození či věkovému rozdílu mezi sourozenci a vlivu těchto proměnných na jejich sourozenecký vztah něco dodat. Uvádím zde některé časté nebo zajímavé odpovědi:

Prvorozený ze dvou sourozenců

- Pozice mi spíše vyhovovala: „Měla jsem přirozeně větší vliv.“, „Byl jsem starší brácha.“, „Mohla jsem o sestru pečovat.“, „Vše jsem prosadila.“, „Pro mladší sestřičku jsem byla starší vzor a průvodce...“ „Bavilo mě se o mladší sestru starat, asi ji i vychovávat (což ona nenesla moc libě) a vymlouvat se, že ji musím hlídat, když jsem nechtěla jít ven s kamarádkami :D“
- Pozice mi někdy vyhovovala, někdy vadila: „Vyhovovalo mi vedení, vadilo mi hlídání.“, „Upřednostňování staršího.“, „Vadilo mi, že se ode mě očekávalo, že ustoupím, vždy půjčím, budu zodpovědnější.“

- Pozice mi spíše vadila: „*Povinnost se starat a hlídat mladšího sourozence.*“, „*Bratr byl privilegiován.*“, „*Sestra mohla všechno, co já jsem dlouho nesměla, mnohem dřív.*“

Mladší ze dvou sourozenců

- Pozice mi spíše vyhovovala: „*Byla jsem pod ochranou.*“, „*Bylo o mě postaráno.*“, „*Měl jsme rozumnější sestru.*“, „*Sestra mi mohla předávat zkušenosti a zároveň jsem od ní měla "prošlapanou cestu" u rodičů.*“, „*Sestra mi velmi pomáhala, motivovala, bola a je inšpiráciou.*“, „*Prošlapaná cestička.*“, „*Je to fajn mít staršího bráchu, byla jsem taková ostřílenější a víc cool než moje kámošky vrstevnice :-D taky to dost fungovalo na balení kluků :-D*“
- Pozice mi někdy vyhovovala, někdy vadila: „*Mám staršího sourozence, takže vývojově byl dál a já jsem byla vedle něj takové trdlo :) a taky mi to dával najevo :D Ale jako mladší dítě jsem měla určitě více pozornosti než on a bylo třeba se o mě více starat, takže i když se rodiče snaží sebevíc, starší dítě jde trošku na druhou kolej a to určitě muselo být taky těžké.*“, „*Nedokázal jsem se tak prosadit.*“, „*Vadila - srovnávání, vyhovovalo - nebyl na mě takový tlak.*“, „*Někdy výhoda-typický mladší sourozenec (vyšlapaná cestička atd.), jindy ve stínu staršího sourozence-nevýhoda.*“
- Pozice mi spíše vadila: „*Měl výhody, byl oblíbenec, byl silnější*“, „*Protože jsem jako malý dostával kartáč :)*“, „*Vztahy mezi námi ani v rodině nebyly vřelé, často mě bratr "šikanoval", využíval svou větší sílu. Rodiče se nezastaly ani jednoho.*“, „*Naprosto rozdílné povahy.*“

Prvorozený ze tří, čtyř a více sourozenců

- Pozice mi spíše vyhovovala: „*Moc ráda sestry něco učím a starám se o ně.*“, „*Poslouchali mě vždycky.*“
- Pozice mi někdy vyhovovala, někdy vadila: „*Odpovědnost za mladší sourozence.*“, „*V dětství spíše vadila, kvůli hádání se o hračky. V dospělosti je mi to spíše fuk. Nejlepší období byla moje puberta, kdy jsme si velmi rozuměli.*“
- Pozice mi spíše vadila: „*Mladší ségry rozmazlovali, na mě byli vždy rodiče přísnější.*“

Prostřední ze tří, čtyř a více sourozenců

- Pozice mi spíše vyhovovala: „*Nemusíte prošlapávat cestičku jako nejstarší.*“, „*Dokázal jsem si se všemi vyhovět.*“, „*Stále jsem byl nejstarší syn a dvouletý rozdíl mezi mnou a sestrou byl podle mého ideálním. Měli jsme k sobě blízko. K mladšímu bratrovi mám blíže až teď, když nám je všem přes 20 let. Čtyři roky dolů byly již velmi znát.*“
- Pozice mi někdy vyhovovala, někdy vadila: „*Starší sestra mohla jít třeba později spát, zároveň se o mě vždy krásně starala jakožto o mladší... U mladší sestry je velký věkový rozdíl a nebydlím s ní, nicméně ráda se o ní starám a pomáhám vychovávat.*“, „*Vysoké požadavky rodičů, mnohem liberálnější výchova u mladších sourozenců.*“, „*Neměla jsem privilegia nejstarší ani pozornost nejmladší sestry.*“, „*Starší brácha chtěl vše řídit, takže jsme spolubojovali. Starat se o mladšího bráchu mne bavilo.*“
- Pozice mi spíše vadila: „*Jako prostřední dítě jsem se necítila dobře.*“

Nejmladší ze tří, čtyř a více sourozenců

- Pozice mi spíše vyhovovala: „*Jsem nejmladší, měla jsem spoustu výhod a ústupků ze strany starších.*“, „*Vždy jsem měl oporu u obou mnohem starších sourozenců.*“, „*Měl jsem rád společnost starších kamarádů.*“
- Pozice mi někdy vyhovovala, někdy vadila: „*Je těžké být nejmladší v dětství, protože jsem byla rozmazlovaná a to sourozencům vadilo, ale mělo to své výhody.*“
- Pozice mi spíše vadila: „*Starší sourozenci mě brali jako přítěž.*“, „*Odstrčenost.*“

Pomocí Kruskal-Wallisova testu byly v programu SPSS porovnávány výsledky v jednotlivých otázkách (výrocích) podle tří sourozeneckých pozic (prvorození, prostřední, nejmladší) – *Tabulka 11* a *Tabulka 12*. Statisticky významný rozdíl byl odhalen pouze u výroku 9 hodnotícího vztah v dětství „Myslím, že jsem pro sourozence byl v mnoha oblastech vzorem“ ($p < 0,001$). Další, i když pro nás již statisticky nevýznamné (kdybychom však zvolili hladinu významnosti $< 0,05$ tak ještě významné), jsou výroky 8 a 12 „Sourozence jsem v mnoha oblastech obdivoval“ a „Myslím, že rodiče nadřžovali mně/upřednostňovali mě“ ($p = 0,011$ a $p = 0,013$), případně výrok 1 „Hráli jsme si spolu rádi“ ($p = 0,025$). Všechny výsledky jsou opět v Příloze 2.

Statistický test^{a,b}	8) Sourozence jsem v mnoha oblastech obdivoval (byl/i mým vzorem)	9) Myslím, že jsem pro sourozence byl v mnoha oblastech vzorem	12) Myslím, že rodiče „nadržovali/upřednostňovali“ mně/mě (hodnocení opačné)
Kruskal-Wallisův test	9.025	26.031	8.642
Stupně volnosti	2	2	2
Směrodatná odchylka	0.011	<0.001	0.013

Tabulka 11: Kruskal-Wallisův test pro více nezávislých výběrů – vybrané vzorky se statisticky významnými rozdíly

A=Kruskal-Wallisův test

B=Skupina proměnných: Má sourozenecká pozice

	Má pozice	N	Průměrné pořadí
1) Hráli jsme si spolu rádi	1	81	87.69
	2	22	98.55
	3	62	71.35
	Celkem	165	
8) Sourozence jsem v mnoha oblastech obdivoval (byl/i mým vzorem)	1	81	71.98
	2	22	96.14
	3	62	92.74
	Celkem	165	
9) Myslím, že jsem pro sourozence byl v mnoha oblastech vzorem	1	81	101.00
	2	22	76.70
	3	62	61.72
	Celkem	165	
12) Myslím, že rodiče „nadržovali/upřednostňovali“ mně/mě (hodnocení opačné)	1	81	93.65
	2	22	73.93
	3	62	72.30
	Celkem	165	

Tabulka 12: Kruskal-Wallisův test – vybrané výroky se statisticky významnými rozdíly

Vysvětlivky: N=počet, 1=prvorození, 2=prostřední, 3=nejmladší

Vidíme, že s pocitem bytí vzorem pro své sourozence nejvíce souhlasila skupina prvorozených, nejméně pak ti nejmladší. Skupina prvorozených se od ostatních sourozeneckých pozic liší i při hodnocení výroku 8 a 12. Nejméně souhlasili, že v dětství pro ně jejich mladší sourozenec/sourozenci představoval/i nějaký vzor a zároveň nejvíce souhlasili s tím, že je jejich rodiče upřednostňovali před ostatními sourozenci. S výrokem 1 – společné hraní – nejvíce souhlasila skupina prostředních, nejméně pak skupina nejmladších.

Jaké jsou možné příčiny těchto výsledků? U statisticky nejvýznamnějších výsledků – odpovědi na výrok 9 „Myslím, že jsem pro sourozence byl v mnoha oblastech vzorem“ – je to asi nejvíce jasné. Tato otázka vyloženě nahrává prvorozeným, jelikož v dětství jsou prvorození mezi sourozenci téměř vždy těmi vedoucími, modlou, obdivovaným vzorem, na které se mladší snaží dosáhnout. Prostřední mohou být pak vzorem pro nejmladší, ale zřídka jsou vzorem v dětství ti nejmladší sourozenci (snad jen někdy v dílčích oblastech). Z toho vyplývají i získané výsledky u výroku „Sourozence jsem v mnoha oblastech obdivoval“, jelikož prostřední a nejmladší sourozenci spíše obdivují ty nejstarší. Tento rozdíl je však již menší. Výrok je totiž položen tak, že se ptá čistě na subjektivní pocit respondenta, zda si myslí, že byl či nebyl vzorem, ne objektivní popis reality (nehledě na to, že objektivní realitu ani není v takovémto dotazníku možné zjistit). Mladší mohou mít tedy slabší pocit, že by je mohl jejich starší sourozenec za něco obdivovat, i když ve skutečnosti to tak někdy je. Je možné, že si tedy prvorození více věří a vidí svou hodnotu výše než prostřední nebo nejmladší. Ověření těchto hypotéz by však chtělo podrobit dalšímu výzkumu.

Co se týká výsledků u výroku „Myslím, že rodiče nadřžovali mně/upřednostňovali mě“, jsou docela překvapivé, jelikož většina autorů (například Leman, 2012, Vančurová-Fragnerová, 1966) se shodne na tom, že „nadřžování“ se dopouštějí rodiče častěji vůči benjamínkům, a s tímto výrokem nejvíce souhlasili prvorození. Nechtějí si to mladší sourozenci přiznat, či to jen nechtějí napsat do dotazníku? Nebo je ten pocit opravdu reálný a převažuje upřednostňování prvorozených s jejich výjimečnou pozicí prvního? Zajímavé je i to, že prostřední a nejmladší hodnotili v průměru víceméně stejně. I toto téma by se pro

objasnění těchto otázek muselo více a především hlouběji prozkoumat v rozhovorech s konkrétními prvorozenými, prostředními a nejmladšími.

V následujících třech tabulkách zase vidíme četnosti odpovědí respondentů podle hodnocení sourozeneckého vztahu v již zmiňovaných třech kategoriích – dvanáct otázek, které se týkaly hodnocení vztahu v dětství (*Tabulka 13*), jedenáct otázek o současném vztahu (*Tabulka 14*) a celkově pak těchto dvacet tři otázek dohromady (*Tabulka 15*).

V DĚTSTVÍ		Negativní	Spíše negativní	Spíše pozitivní	Pozitivní	Celkem
Prvorození	N	1	17	45	18	81
	%	1,2	21	55,5	22,2	100
Prostřední	N	0	3	16	3	22
	%	0	13,6	72,8	13,6	100
Nejmladší	N	2	23	25	12	62
	%	3,2	37,1	40,3	19,4	100

Tabulka 13: Hodnocení sourozeneckého vztahu v dětství – rozložení dle sourozeneckého pořadí
Vysvětlivky: N=počet

V SOUČASNOSTI		Negativní	Spíše negativní	Spíše pozitivní	Pozitivní	Celkem
Prvorození	N	2	14	39	26	81
	%	2,5	17,3	48,1	32,1	100
Prostřední	N	1	4	8	9	22
	%	4,5	18,2	36,4	40,9	100
Nejmladší	N	2	15	29	16	62
	%	3,2	24,2	46,8	25,8	100

Tabulka 14: Hodnocení sourozeneckého vztahu v současnosti – rozložení dle sourozeneckého pořadí
Vysvětlivky: N=počet

CELKOVĚ		Negativní	Spíše negativní	Spíše pozitivní	Pozitivní	Celkem
Prvorození	N	1	10	50	20	81
	%	1,2	12,4	61,7	24,7	100
Prostřední	N	0	4	12	6	22
	%	0	18,2	54,5	27,3	100
Nejmladší	N	1	16	34	11	62
	%	1,6	25,8	54,8	17,8	100

Tabulka 15: Hodnocení sourozeneckého vztahu celkově – rozložení dle sourozeneckého pořadí
Vysvětlivky: N=počet

V Tabulce 13 a Tabulce 14 si můžeme všimnout výrazné a zcela opačné změny u prostředních a u nejmladších sourozenců mezi hodnocením vztahu v dětství a v současnosti. Sourozenecké vztahy v dětství vnímají nejmladší sourozenci jako výrazně negativnější než sourozenecké vztahy v současnosti (59,7 % převážně pozitivně hodnotících respondentů vztahu v dětství vs. 72,6 % respondentů v současnosti). Prostřední zase naopak vztahy v dětství hodnotí pozitivněji než aktuální vztahy (86,4 % v dětství vs. 77,3 % v současnosti). U prvorozených vidíme malou tendenci být v současnosti spokojenější, ale nikterak výrazně (77,7 % v dětství vs. 79,2 % v dospělosti).

V Tabulce 15 můžeme pozorovat, že po souhrnném zpracování všech otázek z dětství i ze současnosti dohromady a jejich zprůměrování vyšlo, že jsou sourozenecké vztahy respondentů pozitivní nebo spíše pozitivní u 86,4 % prvorozených, 81,8 % prostředních a 72,6 % nejmladších.

Jaké jsou možné příčiny uvedených výsledků? Subjektivně hodnocená kvalita vztahu nejmladšími je v dětství výrazně nižší než v dospělosti – je možné, že to souvisí s podceňováním benjamínků jak ze strany rodičů, tak ale právě i od starších sourozenců, kteří o ně sice pečují, ale neberou je příliš vážně (srovnej viz kapitola 2.3.2, například

Leman, 2012). V dospělosti už tento jev může vymizet nebo minimálně nebude tak silný. Udávaná spokojenost se vztahy celkově (podle našich otázek) se zde znovu ukazuje nejvyšší u prvorozenných, v závěsu jsou prostřední a nejnižší subjektivně hodnocená kvalita vztahu je u nejmladších. Jsou tedy nejmladší sourozenci opravdu nejméně spokojenou sourozeneckou pozicí? V dotazníku neuvedli, že jsou přímo nespokojení se svým místem nejmladšího v žebříčku sourozenců (viz *Tabulka 10*), ale jejich odpovědi v konkrétních otázkách mají nižší hodnoty než u ostatních pozic. Možnou cestou k vysvětlení tohoto jevu by mohla být i neustálá snaha nejmladších dosáhnout na jejich starší sourozence, což se většinou kvůli věkovému náskoku starších nedaří (viz Vančurová-Fragnerová, 1966). Toto dohánění může nejmladší děti kognitivně a vývojově dosti posouvat, ale je možné, že pro vzájemný sourozenecký vztah to není příliš přínosné. Jiní autoři ale zdůrazňují naopak pomoc a pocit opory, kterou starší sourozenec mladšímu nabízí, jako významný pozitivní aspekt vztahu (například Chytrý, 2016). Musíme ovšem vzít v potaz i to, že výsledky z mého výzkumu nemůžeme příliš zobecňovat vzhledem k nereprezentativnosti výzkumného vzorku a dalším limitům, a bylo by tedy pro potvrzení této souvislosti nutné pokračovat v dalším zkoumání.

7.1.3 Výzkumná otázka 3

Výzkumná otázka č. 3: V jakých oblastech uvádějí respondenti nejvyšší a nejnižší blízkost k sourozenci, ať už v dětství a dospívání či v dospělosti?

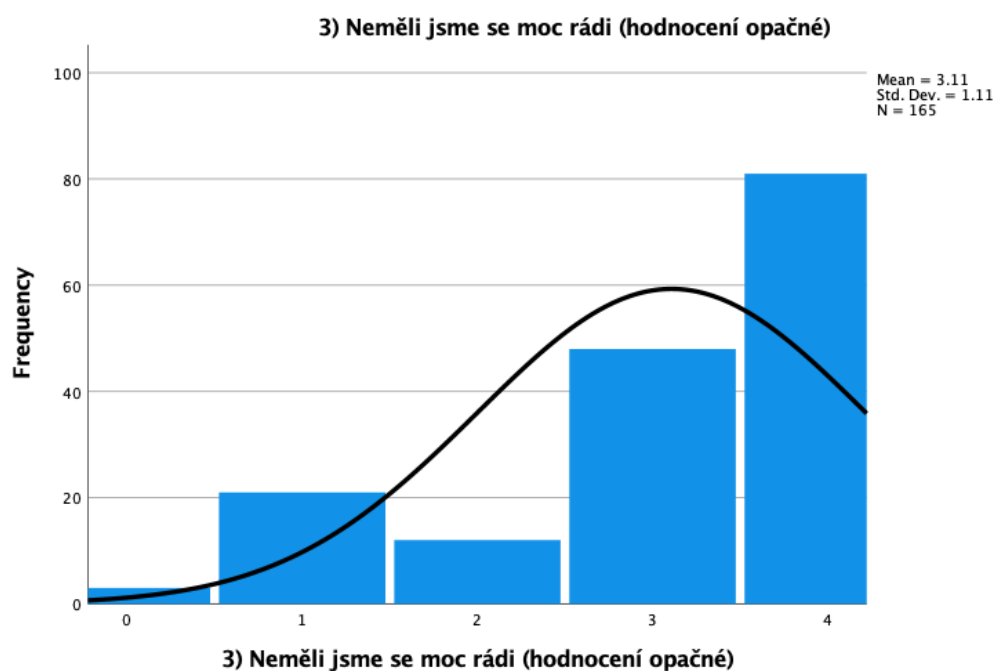
Pro analýzu této výzkumné otázky byly vypočítány průměry hodnocení respondentů ke všem dvaceti třem uvedeným výrokům. Tabulka se všemi průměry je opět v Příloze 2. Z dvanácti výroků v kategorii dětství vyšel jako nejkladněji hodnocený výrok „Neměli jsme se moc rádi“ (průměr: 3,11). Hodnocení tohoto výroku (hodnoty 0–4) byly přiřazeny podle souhlasu s výrokem v opačných hodnotách než u většiny ostatních výroků – 0 = naprosto souhlasím, 4 = vůbec nesouhlasím. Vysoké hodnoty nasbíral i výrok „Rád/a vzpomínám na společné zážitky, prázdniny i průšvihy“ (průměr: 3,07). Naopak nízko hodnotili respondenti výrok „Měli jsme společné kamarády“ (průměr: 1,67) a potom také „Vnímám, že se k nám sourozencům naši rodiče chovali odlišně“, hodnocení opět opačné (průměr: 1,91). Přesto i tyto v průměru nejnižše hodnocené výroky jsou jen lehce pod

středem (hodnota 2) a tudíž vidíme, že drtivá většina respondentů se o svých vztazích vyjadřovala kladně.

	3) Neměli jsme se moc rádi (hodnocení opačné)	2) Rád/a vzpomínám na společné zážitky, prázdniny i průšvihy	5) Měli jsme společné kamarády	10) Vnímám, že se k nám sourozencům naši rodiče chovali odlišně (h. opačné)
Průměr	3,11	3,07	1,67	1,91
N	165	165	165	165
Směrodatná odchylka	1,110	1,143	1,327	1,439

Tabulka 16: Výroky s nejvyššími a nejnižšími průměrnými hodnotami odpovědí z části dětství
Vysvětlivky: N=počet

Níže jsou pro každý z těchto čtyř výroků o dětství uvedeny histogramy i s křivkou normálního rozložení (*Graf 1, Graf 2, Graf 3 a Graf 4*) a frekvenční tabulky s četností jednotlivých hodnot pro každý výrok (*Tabulky 17–20*). Ke každé otázce je uvedeno pár komentářů, které někteří respondenti k uvedeným odpovědím doplnili.

Graf 1: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 3 v části dětství

Vysvětlivky: Mean=průměrná hodnota, Std. Dev.=směrodatná odchylka, N=počet odpovědí

3) Neměli jsme se moc rádi (hodnocení opačné)						
	0	1	2	3	4	Celkem
Četnost (N)	3	21	12	48	81	165
%	1,8	12,7	7,3	29,1	49,1	100
Kumulativní relativní četnost	1,8	14,5	21,8	50,9	100	

Tabulka 17: Frekvence odpovědí pro výrok 3 v části dětství

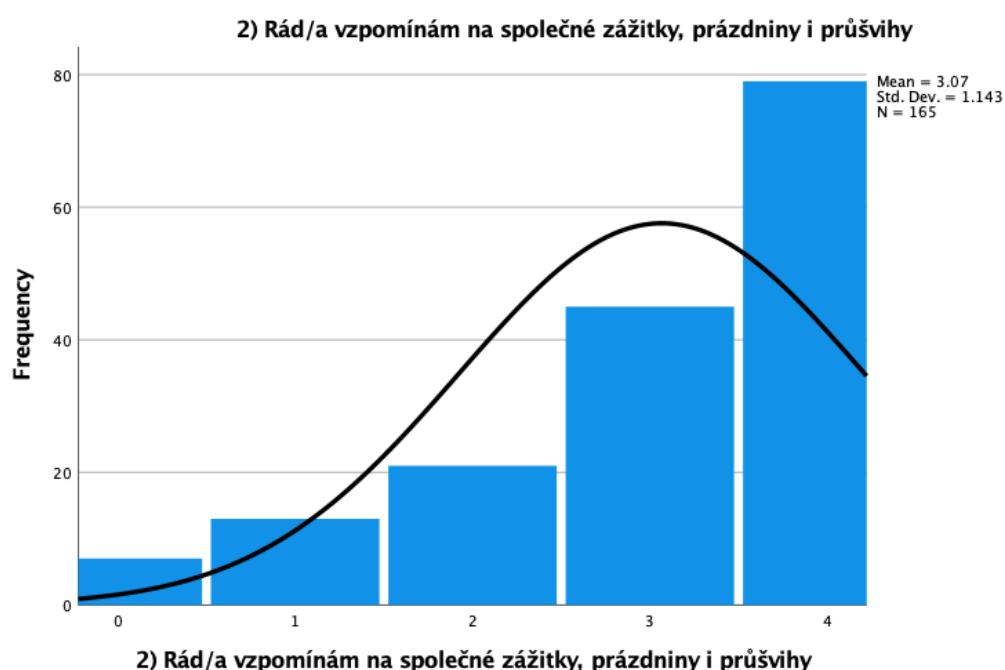
Respondenti, kteří hodnotili 0, dodávali: „Moc jsme si nerozuměli a hodně jsme se poštuchovali.“, „Spíš jsem jí nenáviděl.“

Některé komentáře k hodnocení této odpovědi hodnotou 1: „Jak v kterém věku a v kterém období...“, „Začali jsme se mít rádi, když mi bylo 11.“

Komentář k hodnotě 2: „Já měla, ale naopak to nepociťuji.“

Komentáře k hodnotě 3: „Jako malí jsme si hráli, pak se navzájem hodně zlobili a prali, nakonec jsme nejlepší kamarádi.“, „Určitě jsem je občas štvála, ale stejně jsme si byli vždycky oporou.“, „Dvojku (pro nás 3 – pozn. autora) dávám z toho důvodu, že někdy bylo náročné mít vztah čistě láskyplný. Zpětně to vnímám tak, že důvodem bylo neustále porovnávání nás dvou ze strany okolí. To nás mnohdy vedlo k soupeření a nepřejčnosti.“

Komentáře k hodnotě 4: „Máme se dodnes moc rádi, byli jsme vychováni v lásce.“, „Rozhodně jsme se měli rádi. Je pravda, že nějaká hádka nebo šarvátka byla minimálně jednou denně, ale vyplývalo to ze snahy prosadit svůj názor a neochoty toho druhého ten názor akceptovat.“, „Naopak jsme měli vždy výjimečný vztah a rozumíme si na mimoverbální úrovni.“

Graf 2: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 2 v části dětství

Vysvětlivky: Mean=průměrná hodnota, Std. Dev.=směrodatná odchylka, N=počet odpovědí

2) Rád/a vzpomínám na společné zážitky, prázdniny i průšvihy						
	0	1	2	3	4	Celkem
Četnost (N)	7	13	21	45	79	165
%	4,2	7,9	12,7	27,3	47,9	100
Kumulativní relativní četnost	4,2	12,1	24,8	52,1	100	

Tabulka 18: Frekvence odpovědí pro výrok 2 v části dětství

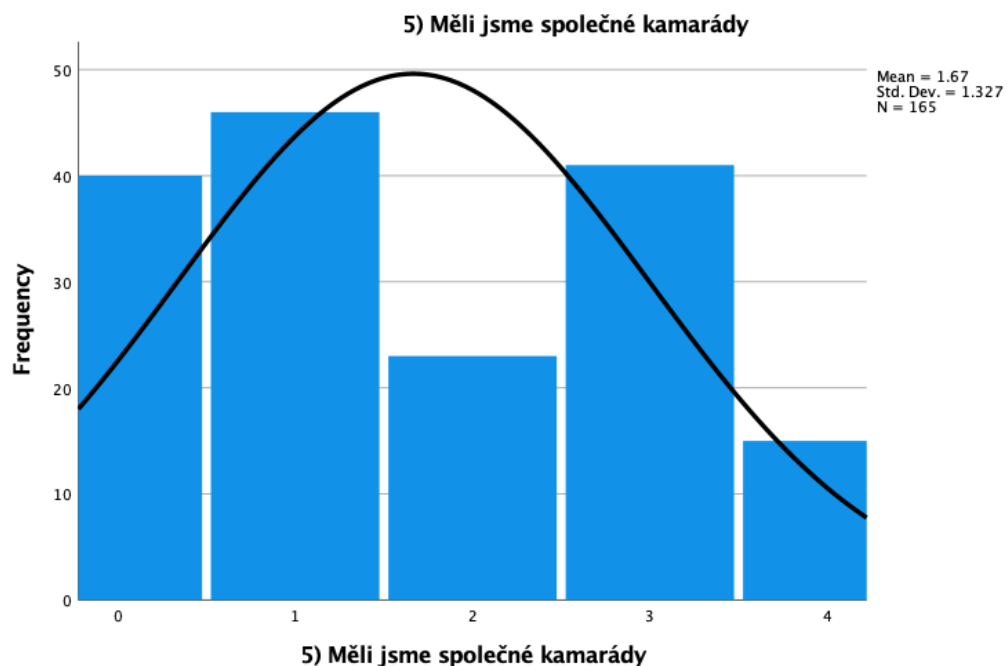
Komentář k hodnotě 0: „Pamatuji si spíše nepříjemné situace.“

Komentáře k hodnotě 1: „Rozdíl v pohlaví a věku.“, „Nemám mnoho společných vzpomínek, ke kterým bych se vracel.“, „Zážitků nebylo mnoho, měli jsme se nebo byly negativní.“

Komentáře k hodnotě 2: „Moc společných zážitků nemáme.“, „To jsme moc neměly, každá jsme měly svou kamarádku svého věku.“, „Ne – těžko se mi odpovídá, dospívání s bráchou bylo hodně náročné. Moc si nevzpomínám na vyloženě šťastné zážitky. Ne, že by mi nějak ubližoval, ale z mého pohledu mi každé setkání s dalším rokem více odhánělo a moc netěšilo. Máme složité vztahy v rodině.“

Komentáře k hodnotě 3: „Často jsme byli se sestrou "partners in crime".“, „S odstupem času ano, ale občas je mi i sestry líto, co všechno se mnou zažívala.“, „Kvůli velkému věkovému rozdílu jsme to trávili spíš každý po svém.“

Komentáře k hodnotě 4: „Vztahy máme lepší, čím jsme starší.“, „Rozhodně na dovolené. Brácha byl vždy vtipálek. Bohužel si plno věcí nepamatuji.“, „Než se rodiče rozvedli a oddělili nás.“, „Nemám žádnou špatnou vzpomínku. Vybavuju si hlavně společné dovolené, kde jsme byly happy jak 4 grapy :D“, „Máme spoustu společných zážitků z dětství, ať už hezkých, nebo špatných (hádky a bitky).“

Graf 3: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 5 v části dětství

Vysvětlivky: Mean=průměrná hodnota, Std. Dev.=směrodatná odchylka, N=počet odpovědí

5) Měli jsme společné kamarády						
	0	1	2	3	4	Celkem
Četnost (N)	40	46	23	41	15	165
%	24,2	27,9	13,9	24,8	9,1	100
Kumulativní relativní četnost	24,2	52,1	66,1	90,9	100	

Tabulka 19: Frekvence odpovědí pro výrok 5 v části dětství

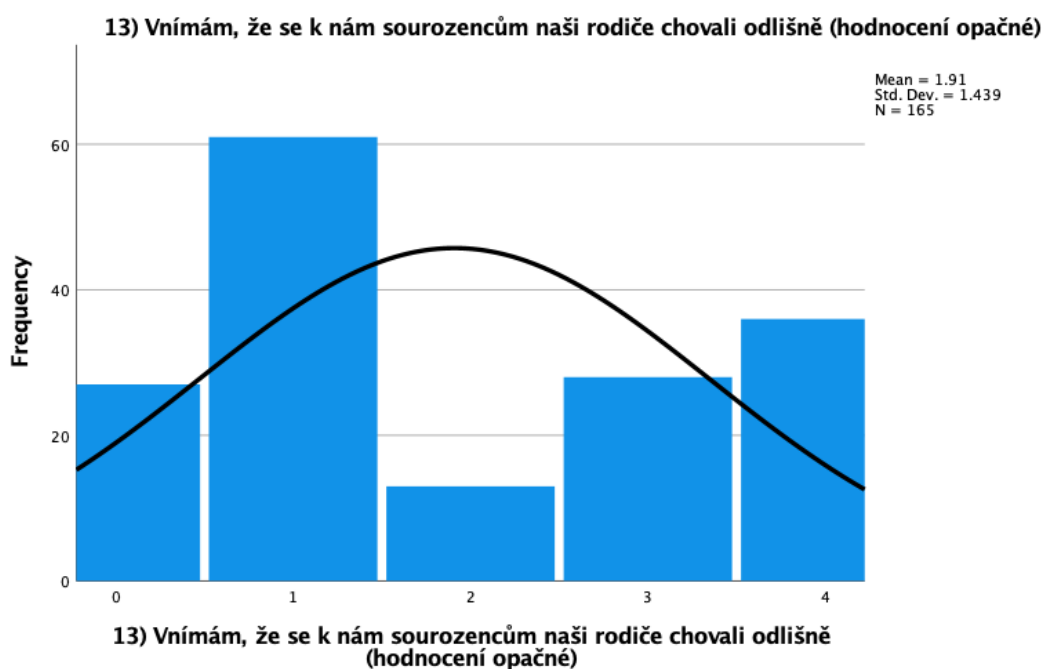
Komentáře k hodnotě 0: „Bratr se za mě často styděl a nechtěl, abych jeho kamarády vůbec znala.“, „Velký věkový rozdíl na to abychom měli stejné přátele.“

Komentář k hodnotě 1: „Pár jich bylo, ale většinu máme každá vlastní.“

Komentář k hodnotě 2: „Zajímal se o moje kamarády a já později trávil i čas s jeho kamarády a známe se dobře do dospělosti, ale vzhledem k věkovému rozdílu a že jsem holka jsme trávili více času každý zvlášť se svými přáteli.“

Komentáře k hodnotě 3: „S postupem času víc.“, „Cca do 13-14 let.“

Komentáře k hodnotě 4: „Ano, chodily jsme spolu do školy, stejné třídy, poměrně dlouhou dobu, stejné kroužky, stejní kamarádi.“, „Máme dodnes řadu společných kamarádů, zvláště ze střední a vysoké školy.“, „Dokud jsme sdílely stejnou školu. Jakmile jsme ale šly na rozdílnou střední, měly jsme každá své kamarádky a vnímala jsem to jako důležité pro mé vyhranění se a budování mého vlastního já.“

Graf 4: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 10 v části dětství

Vysvětlivky: Mean=průměrná hodnota, Std. Dev.=směrodatná odchylka, N=počet odpovědí

Poznámka: V grafu je výrok označen číslem 13, jelikož to byla v dotazníku 13. otázka v pořadí, pro nás je to však výrok s číslem 10

10) Vnímám, že se k nám sourozencům naši rodiče chovali odlišně (hodnocení opačné)						
	0	1	2	3	4	Celkem
Četnost (N)	27	61	13	28	36	165
%	16,4	37,0	7,9	17,0	21,8	100
Kumulativní relativní četnost	16,4	53,3	61,2	78,2	100	

Tabulka 20: Frekvence odpovědí pro výrok 5 v části dětství

Komentáře k hodnotě 0: „Často jsem měla pocit, že ji rodiče upřednostňují, co jí projde mě by nikdy neprošlo. Když jsem "zlobila" já bylo to více trestáno a tresty se dodržovali. Častý pocit nespravedlnosti.“, „Ano, mladší sourozenci jsou vždy více rozmazlováni.“, „Nadržovali sestře a věnovali jí více pozornosti.“, „Otec upřednostňoval mě, matka sestru. Bylo to někdy bolestné.“

Komentáře k hodnotě 1: „Myslím, že to bylo dáno tím, že rodiče se vždy snažili chránit tu nejmladší, proto ji občas nadržovali, ale nevnímám to negativně, měli nás rádi stejně.“, „Více mi toho prošlo.“

Komentáře k hodnotě 2: „Máma ano, táta stejně.“, „Dva nejstarší jsme dostali zhruba stejnou výchovu. Nejmladší brácha měl ještě volnější výchovu a projevil se to pozitivně.“

Komentář k hodnotě 3: „Pokud ano, bylo to na základě potřeb.“

Komentář k hodnotě 4: „Nemyslím si, myslím, že jsem možná měla občas privilegia z pozice holky, ale ne z pozice prvního sourozence. Možná spíše měli řadu cestiček již ode mě vyšlapaných u rodičů.“

Možná vysvětlení pro vysoká a nízká hodnocení právě u těchto výroků vyplývají z předešlých komentářů, literatury i logiky. Výrok 3 – „Neměli jsme se moc rádi“ zní velmi vážně a je hodně tvrdé jakýkoliv ze svých mezilidských vztahů takto označit (i ten, který není příliš dobrý), proto v něm respondenti skórovali převážně výše. Vysoké

hodnocení u výroku 2 – „Rád/a vzpomínám na společné zážitky, prázdniny i průšvihy“ zase možná vypovídá o tom, že lidský mozek si snáze vybavuje to dobré, a vzpomínky na dětství (které je často oproti dospělosti bezstarostnějšími obdobím), navíc se slovem „prázdniny“, evokují častěji pozitivně emočně zabarvené momenty.

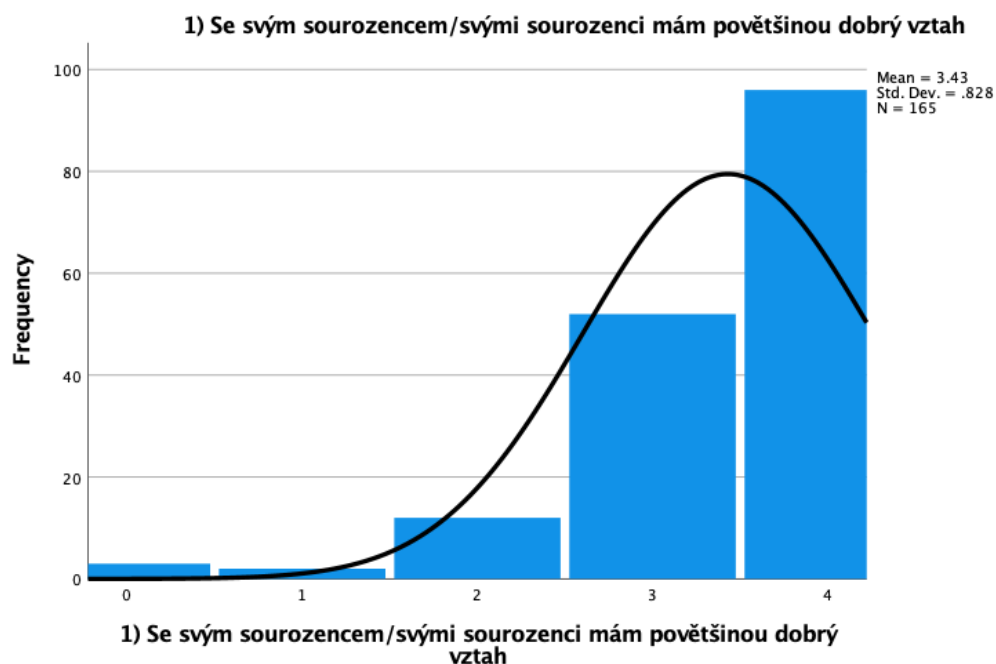
Negativní hodnocení výroků 5 („Měli jsme společné kamarády“) a 10 („Vnímám, že se k nám sourozencům naši rodiče chovali odlišně“) neznamena vždy horší sourozenecký vztah (viz limity výzkumu v kapitole 10). Oba výroky jsou do velké míry ovlivněny věkovým rozdílem mezi sourozenci. To, že se sourozenci nekamarádí se stejnými osobami, nemůžeme brát jako nedostatek sourozeneckého vztahu, na subjektivně hodnocenou kvalitu vztahu to nemusí mít žádný vliv. O společných přátelích mluvila často dvojčata nebo jedinci s malým, ročním či dvouletým, věkovým rozdílem. Jestli sourozenci v dětství vnímají, že se k nim rodiče chovají odlišně, už podle komentářů respondentů ukazuje trochu jistější negativní prožívání tohoto jevu, a tím pádem to v souvislosti s rivalitou a žárlivostí nějaký vliv na kvalitu vztahu může mít. Na druhou stranu je pochopitelné, že se rodiče chovají jinak k novorozenci než k tříletému dítěti, nebo ke čtrnáctileté dceři a k osmnáctiletému synovi. A mnoho autorů naopak rodičům radí (jak je řečeno například v kapitole 3.1), aby své děti co nejvíce rozlišovali a vyzdvihovali jedinečnost každého z nich (viz například Dalloz, 2002). Zda tedy negativní hodnocení v těchto výrocích snižuje subjektivní spokojenost se sourozenectvím by se muselo více prozkoumat v hlubších rozhovorech s danými respondenty.

V jedenácti výrocích ptajících se na hodnocení aktuálního vztahu má nejvyšší průměr výrok 1 – „Se svým sourozencem/svémi sourozenci mám povětšinou dobrý vztah“ (průměr: 3,43), což je rovněž nejvyšší průměrná hodnota ve všech výrocích vůbec. Druhým nejvyšším je pak výrok 2 – „Se sourozencem/sourozenci se často hádáme“ (průměr: 3,25) (při opačném hodnocení, tzn. /jako vždy/ čím bližší je číslo hodnotě 4, tím kladnější vztah). I na této hodnotě a na všech ostatních hodnotách vidíme, že dospělé sourozenecké vztahy jsou hodnoceny pozitivněji než ty dětské. Nejnížší hodnoty z výroků o dospělosti nasbíral výrok 6 – „Když je mi smutno, ví o tom“ (průměr 1,56), rovněž nejnížší průměr ze všech výroků celkově, a po něm opačně kvantifikovaný 7 – „Náš vztah/naše vztahy si prošel/prošly krizemi...“ (průměr 1,87).

	1) Se svým sourozencem/svémi sourozenci mám povětšinou dobrý vztah	2) Se sourozencem/sourozenci se často hádáme (h. opačné)	6) Když je mi smutno, ví o tom	7) Náš vztah/naše vztahy si prošel/prošly krizemi... (h. opačné)
Průměr	3,43	3,25	1,56	1,87
N	165	165	165	165
Směrodatná odchylka	0,828	0,900	1,299	1,341

Tabulka 21: Výroky s nejvyššími a nejnižšími průměrnými hodnotami odpovědí z části současnost
Vysvětlivky: N=počet

Níže jsou opět histogramy těchto čtyř výroků i s křivkami normálního rozložení, frekvenční tabulky s numerickým rozložením respondentů hodnotících v těchto výrocích určitou hodnotou a pár vybraných komentářů.

Graf 5: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 1 v části současnost

Vysvětlivky: Mean=průměrná hodnota, Std. Dev.=směrodatná odchylka, N=počet odpovědí

1) Se svým sourozencem/svámi sourozenci mám povětšinou dobrý vztah						
	0	1	2	3	4	Celkem
Četnost (N)	3	2	12	52	96	165
%	1,8	1,2	7,3	31,5	58,2	100
Kumulativní relativní četnost	1,8	3,0	10,3	41,8	100	

Tabulka 22: Frekvence odpovědí pro výrok 1 v části dospělost

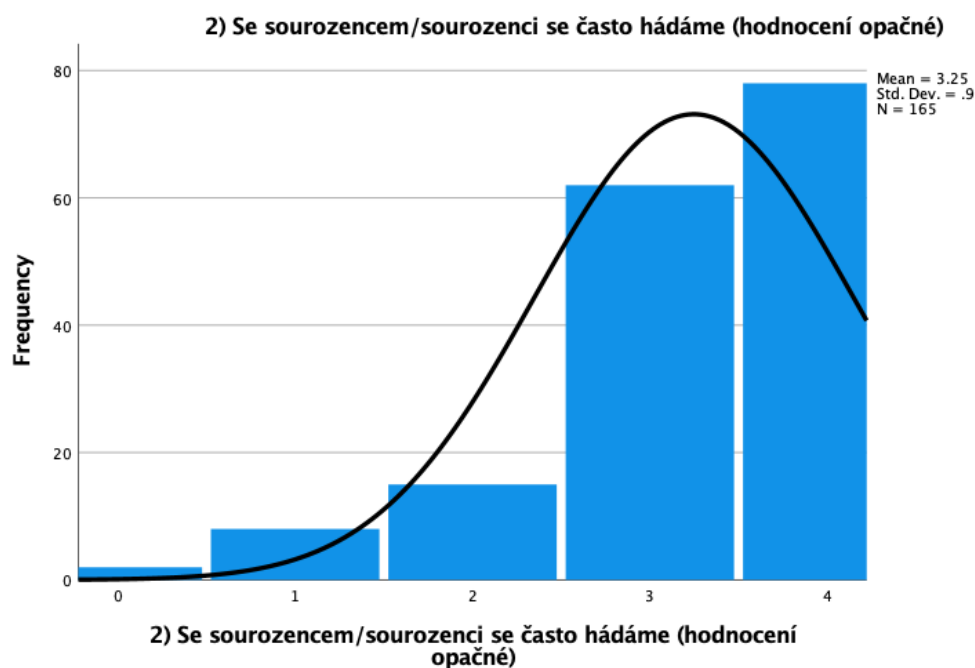
Komentář k hodnotě 0: „Dříve lepší, dnes horší.“

Komentář k hodnotě 1 nebyl žádný.

Komentáře k hodnotě 2: „Hodně jsme se vzdálili (duševně, citově...).“, „Neutrální, moc se nevídáme.“

Komentáře k hodnotě 3: „Když už jsme dospěli, tak se vztahy zlepšily.“, „Dříve byl lepší, po jeho vztazích a především současném, kdy jeho přítelkyně před sedmi lety prohlásila, že máme až moc krásný vztah a jí se to nelíbí, již náš vztah krásný není a je spíše neutrální.“, „Od smrti maminky.“, „Jako dospělí neshody pominuly a držíme při sobě, i když se moc nevidáme, máme o sebe zájem a péči. Brácha mě podrží, když se mnou máma nesouhlasí.“

Komentáře k hodnotě 4: „Se sestrou máme velmi dobrý vztah, vidáme se pravidelně několikrát do měsíce. Tomu napomáhá i fakt, že máme společné přátele.“, „Hlavně v dospělosti – pomoc, podpora, spolehnutí.“, „Na sestru žárlím, protože má krásnou rodinu, ale její záprah s dětmi jí nezávidím. Všechno hezké jí samozřejmě přeju.“

Graf 6: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 2 v části současnost

Vysvětlivky: Mean=průměrná hodnota, Std. Dev.=směrodatná odchylka, N=počet odpovědí

2) Se sourozencem/sourozenci se často hádáme (hodnocení opačné)						
	0	1	2	3	4	Celkem
Četnost (N)	2	8	15	62	78	165
%	1,2	4,8	9,1	37,6	47,3	100
Kumulativní relativní četnost	1,2	6,1	15,2	52,7	100	

Tabulka 23: Frekvence odpovědí pro výrok 2 v části dospělost

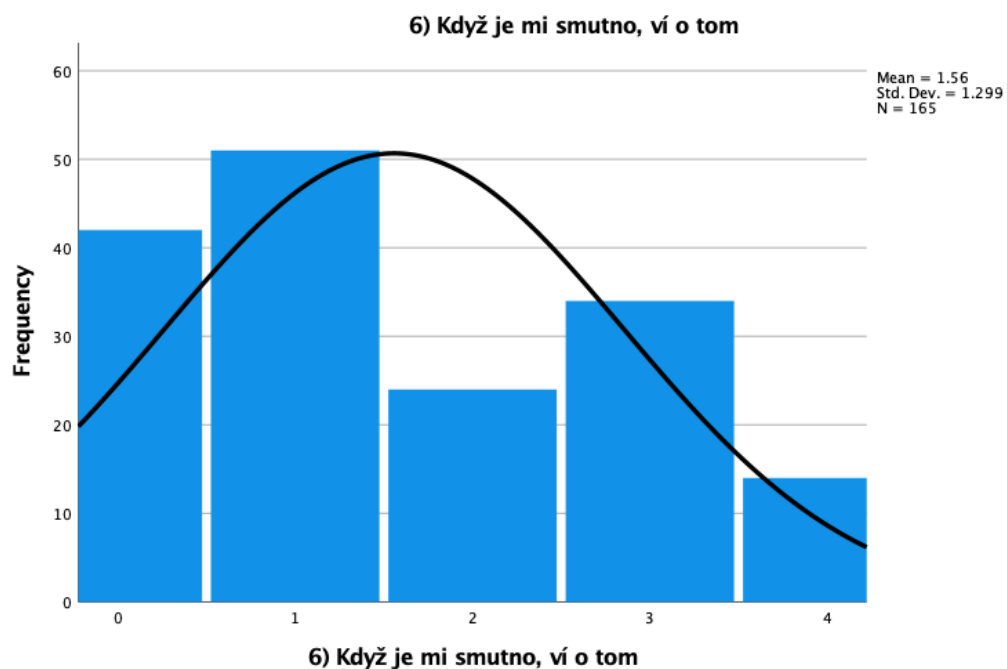
Komentář k hodnotě 0: „Máme odlišné názory, ale nehádáme se.“ (Respondent si možná spletl hodnocení – pozn. autora.)

Komentář k hodnotě 1: „Už to ustupuje.“

Komentáře k hodnotě 2: „Většinou o politice.“, „Sem tam, nic velkého.“

Komentáře k hodnotě 3: „Teď už ne. Každý bydlíme jinde. Ale když jsme společně bydleli, tak jsme se hádali. A myslím si, že všichni tři.“, „Dříve jsme měli názorové konflikty, poslední roky se jim snažím vyhýbat.“, „Do koronaviru bylo všechno skvělé. Rozdílné názory na vakcinaci nás rozdělily.“, „Velmi málo a spíše jde o lehkou výměnu názorů.“

Komentář k hodnotě 4: „Už si ani nepamatuju kdy jsem se s nima pohádala naposledy.“

Graf 7: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 6 v části současnost
Vysvětlivky: Mean=průměrná hodnota, Std. Dev.=směrodatná odchylka, N=počet odpovědí

6) Když je mi smutno, ví o tom						
	0	1	2	3	4	Celkem
Četnost (N)	42	51	24	34	14	165
%	25,5	30,9	14,5	20,6	8,5	100
Kumulativní relativní četnost	25,5	56,4	70,9	91,5	100	

Tabulka 24: Frekvence odpovědí pro výrok 6 v části dospělost

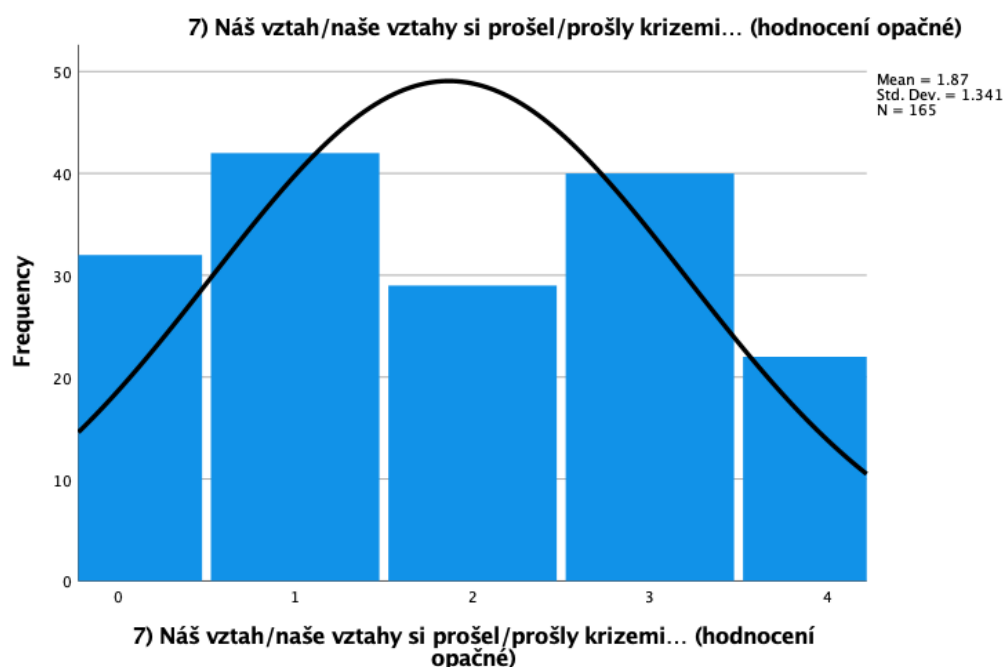
Komentáře k hodnotě 0: „Takhle to mezi sebou nemáme, na to máme přátele.“, „Brácha se bohužel nezajímá o moje pocity, což mě velmi mrzí.“, „Svoje vnitřní trable řeším spíš s kamarádkami (nebo hodně sama v sobě), rodinu do toho nezapojuji.“

Komentáře k hodnotě 1: „Ne, vše si řeším sama.“, „Ne, snažím se ho takovými věcmi nezatěžovat.“, „Na dálku si pocity moc nesdělujeme, spíše fakta.“, „Nechci ji často zatěžovat ještě svými problémy.“

Komentář k hodnotě 2: „Často by mě to také zajímalo.“

Komentář k hodnotě 3: „Pokud je to něco opravdu závažného.“

Komentáře k hodnotě 4: „Hned to všichni poznají, aniž bych něco řekla.“, „Krom partnerských vztahů.“

Graf 8: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 7 v části současnost

Vysvětlivky: Mean=průměrná hodnota, Std. Dev.=směrodatná odchylka, N=počet odpovědí

7) Náš vztah/naše vztahy si prošel/prošly krizemi... (hodnocení opačné)						
	0	1	2	3	4	Celkem
Četnost (N)	32	42	29	40	22	165
%	19,4	25,5	17,6	24,2	13,3	100
Kumulativní relativní četnost	19,4	44,8	62,4	86,7	100	

Tabulka 25: Frekvence odpovědí pro výrok 7 v části dospělost

Komentáře k hodnotě 0: „Když jsem se odstěhovala z rodného města.“, „Nejvíce jsme se vzdálili, když jsme měli malé děti.“, „Umřel nám táta a to nás hodně ovlivnilo, dědictví nebylo lehké, ale stejně jsme se nepohádali a všechno si nakonec rozumně probrali a vyřešili.“, „Ano, velkou krizi jsme měli v pubertě, kdy jsme se hádali tak moc, že jsme spolu vůbec nechtěli mluvit a dělali jsme, že neexistujeme.“, „V pubertě jsme se úplně mýjeli a nebavili se spolu.“, „Naše krize spíše souvisí s naším zcela odlišným pohledem na život, vztahy a morální hodnoty. To způsobilo i v současné době výrazné neshody.“

Komentáře k hodnotě 1: „Asi ano, různá životní období, partneři, vztahy v rodině, vše na to mělo vliv.“, „S jednou sestrou teď zrovna malou krizí prochází, ale to se urovná.“, „Ano když jsem byla v pubertě a pak když on.“, „Ano, po její svatbě a nyní.“

Komentáře k hodnotě 2: „Krizemi ve smyslu zvládnout společně těžké životní situace, nikoliv ve smyslu mít mezi sebou napětí.“, „Nevím, jestli krizemi, ale někdy jsme si byli více vzdáleni.“

Komentář k hodnotě 3: „Po svatbě sestry.“

Komentář k hodnotě 4: „Žádné v podstatě nebyly.“

Jaké jsou možné příčiny těchto výsledků? Vysoké hodnoty u výroku 1 – „Se svým sourozencem/svámi sourozenci mám povětšinou dobrý vztah“ je možno vysvětlovat stejně jako výrok 3 – „Neměli jsme se moc rádi“ z dětství – je to výrok, se kterým by

pravděpodobně souhlasila (tedy nesouhlasila) většina lidí. Nejvyšší hodnocení tohoto výroku ze všech dvaceti tří výroků napříč částmi značí i to, že se pod slova „povětšinou dobrý vztah“ dají schovat i nějaké větší problémy a neshody, když nepřevažují nad tím dobrým. To trochu souvisí i se spíše negativním hodnocením výroku 7 – „Náš vztah/naše vztahy si prošel/prošly krizemi...“, jelikož větší či menší krize se nacházejí v převážné většině všech mezilidských vztahů. Pozitivní výsledky ve výroku 2 – „Se sourozencem/sourozenci se často hádáme“ mohou být důsledkem toho, že v dospělém životě není povinné (na rozdíl od dětství) se se svým sourozencem vídat a když si se svým sourozencem moc nerozumím a docházelo by v našem kontaktu k častým hádkám, raději nemusíme být v kontaktu vůbec (a tím pádem se nehádáme). Nesouhlasné vyjádření k tomuto výroku tedy obráceně zase nemusí nutně znamenat blízký a vřelý sourozenecký vztah – může znamenat i nulový nebo velice ojedinělý kontakt sourozenců. Důvodů pro nízké hodnoty u výroku 6 – „Když je mi smutno, ví o tom“, které jsou nejnížší ze všech 23 výroků celkově, může být více. Z komentářů respondentů u této otázky vyplývá, že své bratry nebo sestry sourozenci často nechtějí se špatnými náladami obtěžovat. Když dva lidé nejsou v každodenním kontaktu, nebývá běžné se ozvat v případě smutku. I sourozenci, kteří jinak vykazovali velice pozitivní hodnocení sourozeneckého vztahu, v této odpovědi skórovali nízko, jelikož své smutné chvíle probírají spíše s partnerem nebo bližším kamarádem.

Ze směrodatných odchylek u všech výroků, z dětství i dospělosti, (*Tabulka 16, Tabulka 21*, i u každého histogramu) však vidíme, že zmíněné trendy tu sice existují, ale žádný se neprokázal jako statisticky významný. Nejmenší směrodatná odchylka je u již zmiňovaného výroku 7 ze současnosti – „Se svým sourozencem/svémi sourozenci mám povětšinou dobrý vztah“, a i ta je velmi vysoká ($p = 0,828$).

7.1.4 Výzkumná otázka 4

Výzkumná otázka č. 4: Jak se liší sourozenecká spokojenost se vztahem s ohledem na další proměnné, jako je pohlaví, počet dětí v rodině a dosažené vzdělání respondentů?

Všechny další proměnné, které jsem v dotazníku u respondentů zjišťovala a podle kterých teď můžeme porovnávat rozdíly v jejich hodnocení sourozeneckého vztahu, jsou pohlaví, věk, nejvyšší dosažené vzdělání, povolání, současné místo bydliště, pohlaví sourozenců,

věkový rozdíl mezi sourozenci a počet dětí v rodině sourozenců respondenta (počet sourozenců respondenta). Pro komparaci jsem si vybrala tyto proměnné: pohlaví, věk, počet dětí v rodině a dosažené vzdělání. Jelikož všechna nasbíraná data nemají normální rozložení, musely být opět použity neparametrické testy.

Pro přehlednost byl pro každou proměnnou použit Kruskal-Wallisův test. (I když pro faktor pohlaví, který má jen dvě hodnoty, by bylo možné použít i Mann-Whitneyův test.)

Pohlaví

Tabulka 26 ukazuje rozložení respondentů v celkovém hodnocení sourozeneckých vztahů podle pohlaví. Vidíme, že muži jsou v subjektivně hodnocené kvalitě vztahů více negativní než ženy (29,2 % negativních a spíše negativních hodnot a 70,8 % spíše pozitivních a pozitivních hodnot u mužů vs. 15,4 % negativních a spíše negativních hodnot a 84,6 % spíše pozitivních a pozitivních hodnot u žen).

CELKOVĚ		Negativní	Spíše negativní	Spíše pozitivní	Pozitivní	Celkem
Muži	N	0	14	31	3	48
	%	0	29,2	64,6	6,2	100
Ženy	N	2	16	65	34	117
	%	1,7	13,7	55,5	29,1	100

Tabulka 26: Hodnocení sourozeneckého vztahu – rozložení dle pohlaví

Vysvětlivky: N=počet

Negativní: hodnoty 0–1

Spíše negativní: hodnoty 1,01–2

Spíše pozitivní: hodnoty 2,01–3

Pozitivní: hodnoty 3,01–4

V *Tabulce 27* jsou pak uvedeny aritmetické průměry hodnot respondentů (průměrné hodnocení ze všech výroků) pro jednotlivá pohlaví, a to zvlášť pro výroky týkající se dětství, současnosti a pro všechny výroky dohromady. Vidíme, že ženy obecně skórují výše než muži.

		Průměrná hodnota (v dětství)	Průměrná hodnota (v současnosti)	Průměrná hodnota (celkem)
Muži	Průměr	2.378	2.284	2.333
	N	48	48	48
	Směrodatná odchylka	0.592	0.625	0.518
Ženy	Průměr	2.499	2.681	2.586
	N	117	117	117
	Směrodatná odchylka	0.694	0.741	0.632
Celkem	Průměr	2.464	2.565	2.512
	N	165	165	165
	Směrodatná odchylka	0.667	0.730	0.610

Tabulka 27: Průměrné hodnoty u jednotlivých pohlaví v dětství, v současnosti a celkově
Vysvětlivky: N=počet

Z komentářů respondentů je níže uvedeno několik, ve kterých respondenti vyloženě komentovali různé aspekty související s jejich pohlavím a pohlavím jejich sourozenců:

„Být jediná holka nebylo vždy snadné. Občas mi chyběla "partačka" a i určitá zodpovědnost na mě byla víc kladena, než na bratry. Výhodou byla zas pozornost a jedinečnost.“

„Musela jsem se často o bratra starat, rodiče byli na mě přísnější. Bratr měl více volnosti. Já měla navrch tím, že jsem starší.“

„Vnímala jsem oporu a chlapský vzor.“

„Byl jsem starší brácha.“

„Měl jsem rozumnější sestru.“

Z komentářů bylo mimo jiné patrné, že muži se dosud ve svých myšlenkách různými aspekty a charakteristikami svých vztahů se sourozenci tolik nezabývali (například komentář: *„Nikdy jsem o tom nepřemýšlel.“* nebo *„Prostě to tak bylo.“*). Z komentářů žen

bylo naopak častěji cítit, že už se víckrát zamýšlely nad tímto tématem a psaly detailněji, co na vztahu mají rády, co jim vadilo apod.

Tyto hodnoty u různých pohlaví byly porovnány pomocí Kruskal-Wallisova testu v programu SPSS. Níže jsou výsledky tohoto testu (*Tabulka 28*). Vidíme, podobně jako v *Tabulce 27*, že statisticky významné jsou výsledky u průměrné hodnoty v současnosti ($p < 0,001$) a pokud bychom snížili statistickou hladinu významnosti na $< 0,05$, významný je i výsledek u celkové průměrné hodnoty ($p = 0,004$).

Statistický test ^{a,b}	Průměrná hodnota (v dětství)	Průměrná hodnota (v současnosti)	Průměrná hodnota (celkem)
Kruskal-Wallisův test	1.513	12.798	8.358
Stupně volnosti	1	1	1
Směrodatná odchylka	0.219	<0.001	0.004

Tabulka 28: Kruskal-Wallisův test – průměrné hodnoty podle pohlaví

A=Kruskal-Wallisův test

B=Skupina proměnných: Pohlaví

Počet dětí v rodině

V *Tabulce 29* je znázorněno rozložení respondentů v průměrném hodnocení všech výroků v celém dotazníku podle počtu dětí v rodině. Respondenti měli v otázce „Kolik mám sourozenců?“ možnost zaškrtnout ,1‘, ,2‘, nebo ,3 a více‘. Vidíme, že nejvíce respondentů pocházelo pouze z dvoučlenných sourozenectví (60 %), naopak ze čtyř- a vícečlenných sourozenectví jen málo přes 13 % respondentů. Co se týče udávané spokojenosti se vztahy mezi sourozenci, v celkovém součtu na tom byla všechna sourozenectví víceméně podobně. Kolem 19 % respondentů ve všech množinách udávali negativní nebo spíše negativní hodnocení a přes 80 % hodnotilo pozitivně nebo spíše pozitivně (průměrná hodnota 2,01-4). Výrazně více hodnocení, jejichž průměr sahá přes 3,01, je mezi sourozenci s dvěma sourozenci (tříčlenná sourozenectví). Pozitivně hodnotilo přes 34 % respondentů se dvěma sourozenci, kdežto s jedním nebo třemi a více sourozenci hodnotilo

pozitivně jen 18,2 % v každé skupině. Je možné si tento jev vysvětlovat třeba tím, že dítě v tříčlenném sourozenectví má možnost vybrat si z více osob svého blízkého sourozence a vytvořit si s ním úzký vztah oproti dvoučlenným sourozenectvím, kde jsou v rodině pouze dvě děti, ale zase jich v té rodině není příliš mnoho, jako tomu je u čtyř- a vícečlenných sourozenectví. Zjištěné rozdíly však, jak vidíme v Kruskal-Wallisově testu (*Tabulka 30*), nejsou statisticky významné, a proto je nemůžeme příliš zobecňovat ($p = 0,216$).

CELKOVĚ		Negativní	Spíše negativní	Spíše pozitivní	Pozitivní	Celkem
2 sourozenci v rodině	N	0	20	61	18	99
	%	0	20,2	61,6	18,2	100
3 sourozenci v rodině	N	2	6	21	15	44
	%	4,6	13,6	47,7	34,1	100
4 a více sourozenců v rodině	N	0	4	14	4	22
	%	0	18,2	63,6	18,2	100

Tabulka 29: Hodnocení sourozeneckého vztahu – rozložení dle počtu dětí v rodině

Vysvětlivky: N=počet

Negativní: hodnoty 0–1

Spíše negativní: hodnoty 1,01–2

Spíše pozitivní: hodnoty 2,01–3

Pozitivní: hodnoty 3,01–4

Statistický test ^{a,b}	Průměrná hodnota (v dětství)	Průměrná hodnota (v současnosti)	Průměrná hodnota (celkem)
Kruskal-Wallisův test	4.822	0.391	3.068
Stupně volnosti	2	2	2
Směrodatná odchylka	0.090	0.823	0.216

Tabulka 30: Kruskal-Wallisův test – průměrné hodnoty podle počtu dětí v rodině

A=Kruskal-Wallisův test

B=Skupina proměnných: Počet sourozenců

Níže je uvedeno několik komentářů od respondentů ze skupiny dvou, tří a čtyř a více sourozenců v rodině, které nějakým způsobem počet dětí v rodině reflektují:

Dva sourozenci v rodině

„Ideální a velmi tradiční sourozenecký vztah, v dospělosti jsme nejlepší přátelé.“

„Bratr se o mě velmi často staral místo rodičů.“

„Některé věci jsem ale od staršího sourozence odkoukávala a tedy se učila rychleji. Určitě mě to naučilo i větší skromnosti a sdílení a nutnosti umět se spolehnout spíše na sebe (v opozici bratrovi bez zastání rodičů).“

„Vzhledem k našemu rozdílu věku jsme v některých fázích života si nebyli tak blízcí.“

„Na jednu stranu to bylo fajn, že věkem jsme si blízko, na stranu druhou jsem hodně žárlila.“

„Asi ne. Jen je zajímavý, že když jsem byla malá, segra byla vnímána jako ta zodpovědnější. Nyní je to ale naopak. Jo a přišlo mi, že obě jsme měly pocit, že rodiče nadřezují té druhé :D a rodiče za to byli vlastně rádi, protože tím pádem to bylo v pořádku :D“

„V dospělosti nejsem nikdy v jeho očích dospělá a jen ta malá holka, která nemůže mít názor. Někdy je to pozice velice ponižující. Naopak v případě pocitu bezpečí je tato pozice k nezaplacení.“

„Brácha byl vždy mou oporou. Když jsme byli děti, byl to “velký brácha”, který mě ochránil, zabavil, pomohl mi. Zároveň mě vždy věci učil a doučoval. V dospělosti se to hezky vyrovnalo a učíme se od sebe navzájem.“

„Vždycky jsem chtěla i staršího sourozence, aby mě mohl chránit.“

Tři sourozenci v rodině

„Moc mi vyhovovala role nejstarší sestry, jsem pro ně jako druha maminka, a tak tolik nespíchám s vlastním materstvím.“

„Do svých 25 let jsem si více rozuměla s bratrem, který byl jen o 2 roky mladší. S tím o 6 let mladším si rozumím stejně dobře až poslední měsíce. Přesto mám často pocit, že je to

už až jiná generace (bratr o 6 let mladší).“

„Oba bratři si jsou logicky bližší, jelikož jsou od sebe pouze o rok. Já jsem byl vnímán spíše jako jedináček, jelikož je mezi námi už větší věkový rozdíl. Nicméně vždy jsem věděl, že bratři udělají, co bude potřeba, aby mi pomohli a zároveň jsem mohl sledovat jejich chyby a těch se vyvarovat. Momentálně jsou naše vztahy vyrovnané.“

„Sestra mladší o 3 roky, spoléhala v mnoha věcích na mě a byla více nesamostatná, mladší bratr k nám velice tihne, přestože jsme spolu méně času a je mezi námi takový věkový rozdíl.“

„Stále jsem byl nejstarší syn a dvouletý rozdíl mezi mnou a sestrou byl podle mého ideálním. Měli jsme k sobě blízko. K mladšímu bratrovi mám blíže až teď, když nám je všem přes 20 let. Čtyři roky dolů byly již velmi znát.“

„Bylo náročné se se sestrami dělit o pozornost rodičů.“

„Pro mladší sestřičku jsem byla starší vzor a průvodce, starší brácha zase byl vzorem a modlou pro mě.“

„Starší sourozenci mě brali jako přítěž.“

„Byly na mě kladeny neustále nároky, jak se mám chovat dle sourozenců a stále se přizpůsobovat.“

Komentář k výroku „Soutěžili jsme o pozornost rodičů a dalších dospělých“: *„Rodiče byli spíše na druhé straně barikády. Držely jsme při sobě proti nim.“*

Čtyři a více sourozenců v rodině:

„Byli jsme my tři a pak náš nejmladší. Ten měl k nám i k rodičům úplně jiný vztah.“

„S dvojčetem jsem si nejblíží, od dětství jsme byly neustále spolu, s prostřední sestrou jsme se tak prvních 18 let nemusely, rodiče ji hodně nadržovali, teď už máme skvělý vztah, s tou nejmladší je to hezký vztah od začátku, myslím pro nás všechny, byla naše miminko :)“

„K poslednímu bratrovi mám jiný vztah a přístup než s bratrem o 8 let starším a 4 roky mladším.“

„Nezáleží na věkovém rozdílu, ale na souladu povah. Nejlépe si rozumím s nejmladšími dvojčaty, pro které jsem spíš druhá máma.“

„Vyrůstala jsem v pozici mladšího sourozence ze dvou dětí. A následně se starala o mladší sourozence.“

„Být nejstarší je občas těžké, znamená to zodpovědnost, ale jsem ráda, že mám tolik sester, s každou je vztah jiný a hezký.“

„Působí dojmem nadřazenosti, mají vždycky pravdu. Z mé pozice spíše pocity méněcennosti.“

„Většinou jsem měla mladší sestry na starosti a nešla za ně zodpovědnost. Ale někdy mi vyhovovalo, že jsem ten, kdo řídí.“

„Dlouho jsem byla rozmazlovaný benjamínek, kterého neberou moc vážně, pak starší zodpovědná sestra (to mi vyhovuje víc).“

Komentář k výroku „Hráli jsme si spolu rádi“: *„Pro starší jsem byla nejmladší a holka, s mladším už to nebylo o hraní.“*

Komentář k výroku „Když potřebuji pomoc, nebojím se na ně obrátit“: *„Na každého z nich, v tomhle je to skvělé.“*

Nejvyšší dosažené vzdělání

Na konec spíše pro zajímavost – srovnání výsledků podle dosaženého vzdělání respondentů. Bohužel se mi nepodařilo získat více respondentů s nižším než maturitním vzděláním, a tak mám v této oblasti jen dva respondenty, oba hodnotili spíše pozitivně (2,01–3) a nedá se z toho moc usuzovat. Můžeme však srovnat vzdělání střední s maturitou nebo vyšší odborné a vzdělání vysokoškolské.

CELKOVĚ		Negativní	Spíše negativní	Spíše pozitivní	Pozitivní	Celkem
Základní nebo střední odborné bez maturity	N	0	0	2	0	2
	%	0	0	100	0	100
Střední s maturitou nebo vyšší odborné	N	0	9	33	9	51
	%	0	17,65	64,7	17,65	100
Vysokoškolské	N	2	21	61	28	112
	%	1,8	18,7	54,5	25	100

Tabulka 31: Hodnocení sourozeneckého vztahu – rozložení dle vzdělání

Vysvětlivky: N=počet

Negativní: hodnoty 0–1

Spíše negativní: hodnoty 1,01–2

Spíše pozitivní: hodnoty 2,01–3

Pozitivní: hodnoty 3,01–4

Když výsledky porovnáváme ve dvou skupinách – dohromady negativní a spíše negativní a dohromady spíše pozitivní a pozitivní hodnocení – vidíme víceméně stejné výsledky (17,65 % u osob ze středních a vyšších odborných škol a 20,5 % vysokoškolsky vzdělaných se pohybují ve spíše negativních hodnotách vs. 82,35 % SŠ a VOŠ a 79,5 % VŠ). Avšak při srovnání toho, kolik respondentů skórovalo v čistě pozitivních číslech (hodnoty 3,01–4), vidíme, že vysokoškolsky vzdělaných respondentů bylo více než středoškolsky vzdělaných a respondentů s vyšší odbornou školou (25 % vs. 17,65 %). Z Kruskal-Wallisova testu však opět vyplývá, že dané rozdíly nejsou statisticky významné.

Statistický test ^{a,b}	Průměrná hodnota (v dětství)	Průměrná hodnota (v současnosti)	Průměrná hodnota (celkem)
Kruskal-Wallisův test	0.613	0.815	0.947
Stupně volnosti	2	2	2
Směrodatná odchylka	0.736	0.665	0.623

Tabulka 32: Kruskal-Wallisův test – průměrné hodnoty podle dosažené vzdělání

A=Kruskal-Wallisův test

B=Skupina proměnných: Nejvyšší dosažené vzdělání

7.2 Další výsledky

V poslední části této kapitoly se podíváme na další data, která jsme z dotazníků zjistili a nebyli zařaditelné ani do demografických údajů (kapitola 6.1), ani do výroků sytících subjektivně hodnocenou kvalitu sourozeneckých vztahů (12 výroků v části dětství, 11 v části současnost) (kapitola 9.1). V dotazníku byly dále tyto otázky:

- 1) Dětství: Měli jste společný pokoj?
 - Pokud ano, rozdělili jste se později do samostatných pokojů? Kdy?
- 2) Dětství: Starší sourozenec hlídal mladší (a pozitivní či negativní postoj k této skutečnosti)
- 3) Dětství: Často jsme se prali (a pozitivní či negativní postoj k této skutečnosti)
- 4) Aktuálně: Trávíme spolu dovolené

Na konci dotazníku ještě byly tři poslední otázky zjišťující názor respondenta v těchto oblastech:

- 5) Myslím si, že mě můj vztah se sourozencem/sourozenci ovlivnil/ovlivňuje v mých partnerských vztazích
 - Pokud ano, jak?
- 6) Myslím si, že mě můj vztah se sourozencem/sourozenci ovlivnil/ovlivňuje v mých přátelských vztazích
 - Pokud ano, jak?

7) Pokud jste rodičem: Myslím si, že můj vztah se sourozencem/sourozenci ovlivňuje/ovlivnil, jaký jsem rodič

- Pokud ano, jak?

Níže jsou stručně uvedeny některé zajímavé výsledky a komentáře respondentů k těmto otázkám/výrokům.

1) Společný pokoj alespoň část jejich dětství mělo 140 z 165 respondentů (84,8 %). Zhruba polovina z nich (68 respondentů) mělo společný pokoj se sourozencem/sourozenci až do dospělosti či odstěhování sourozenců z rodinného bytu nebo domu.

2) 112 respondentů (67,9 %) uvedlo, že alespoň jednou za čas starší sourozenec/sourozenci hlídal/i své mladší bratry a/nebo sestry. Z toho 31 jedinců (27,7 %) z hlídajících či hlídaných sourozenců uvedlo, že se jim to nelíbilo (alespoň někdy). Zde jsou některé z komentářů k tomuto tématu:

„Nepřemýšlely jsme o tom, že by to tak nemělo být.“

„Hlídala jsem z pozice nejstarší sestry. Nijak dramatický vliv na vztahy to nemělo. Ani spokojenost ani vzdor... Myslím tím ve vztahu mě k sestrám a i sester ke mně. Ale je to jen můj úhel pohledu (možná, že by nesouhlasily :)“

„Neradi mě hlídali.“

„Spokojená jsem nebyla, ale vztahy to negativně neovlivnilo.“

3) U výroku o vzájemných fyzických potyčkách uvedlo 31 respondentů (18,8 %), že se se sourozenci neprali vůbec, 71 se prali málokdy (43 %). 34 respondentů (20,6 %) uvedlo, že se prali často, ale byla to legrace, 24 (14,6 %) naopak, že často, ale vadilo jim to. 5 respondentů (3 %) napsalo, že někdy to legrace byla, někdy už ne.

Komentáře:

„O bonbóny, které mi sestra kradla ze skříňky většinou.“

„Praly jsme se po holčičím: škrábání, štípání, tahání za vlasy. A spíše vzácně. A pokud si pamatuji, jen já s tou nejmladší, měly jsme dost podobné a umíněné povahy.“

„Někdy legrace, někdy už přes čáru a nepříjemné tehdy i ve vzpomínkách.“

„Práli jsme se jen cca kolem mých 12 let, tehdy ale dost...“

„S jednou sestrou jsme se rvaly docela dost, ale nebylo to úplně ve zlém. Ona mě provokovala a já jí v tu chvíli nenáviděla, ale hned jsme se zase udobřily.“

„Dennodenně, schválně jsem začínala.“

4) Dovolené spolu se sourozenci prý nikdy netráví 64 respondentů (38,8 %). 87 respondentů uvedlo, že občas ano (52,7 %), 7 vždycky nebo téměř vždycky a 7 jen málokdy nebo zatím ne (po 4,25 %).

Společně trávené dovolené v dospělém životě již značí opravdu dobrý vztah, protože dovolené jsou jedním z nejvíce dobrovolných aspektů dospělých sourozeneckých vztahů a ani jeho nenaplnění neukazuje na nekvalitní vztah (viz kapitola 4.4).

Komentáře:

„Každoročně několik dní v létě i v zimě.“

„Zatím to nevyšlo, ale plánujeme.“

„Ale vždy i s mámou, jen ve dvou se prakticky nevidáme.“

„Starší s námi už na rodinné dovolené nejezdí. Ale myslím, že zase bude. Také jsem v takovém období byla. A nejezdila jsem já. Mladší, i když je v pubertě, s námi jezdí.“

„Nejsou to dovolené u moře, ale spíše zážitkové jako lyže nebo ferraty.“

„Občas víkendy na chatě.“

5), 6) a 7) Jak naše zkušenosti ze sourozeneckých vztahů v dětství (ale i v dospělosti) ovlivňují jiné vztahy v našem životě? Toto téma je natolik rozsáhlé a zajímavé, že se mu určitě plánuji věnovat více v budoucnu, speciálně především partnerským vztahům. Určitě bude zajímavé toto téma prozkoumat více do hloubky a z různých úhlů pohledu, vzhledem k rozsahu mé práce jsem se však nemohla touto oblastí zabírat více již nyní. Proto zde jen stručně uvedu numerické rozložení respondentů podle toho, jak si oni myslí, že jejich sourozenecké vztahy ovlivnily nebo ovlivňují jejich jiné mezilidské vztahy: partnerské (Tabulka 33), přátelské (Tabulka 34) a rodičovské (Tabulka 35). Uvádím zde vždy tabulku,

jak respondenti ohodnotili svůj názor na míru vlivu k jednotlivým vztahům. Pod tabulkou bude opět vždy několik vybraných komentářů k danému tématu.

5) Vliv na partnerské vztahy	0	1	2	3	4	Celkem
N	41	41	39	30	14	165
%	24,8	24,8	23,6	18,2	8,5	100

Tabulka 33: Hodnocení vlivu sourozeneckých vztahů na partnerské vztahy

Vysvětlivky: N=počet

Komentáře ukazující oblasti, ve kterých si jsou respondenti vědomi vlivu sourozenců na jejich partnerský vztah (co se týče výběru, svých partnerských vlastností, chování apod.):

„Sestry velmi ovlivnily mé vnímání sebe samu a pohled na svět, takže určitě to mělo a má vliv na můj partnerský vztah, vnímám to jako velmi pozitivní vliv.“

„Starší bracha je pro mě vzor v chování jak se chovat k partnerce a to mám za vzor u svého partnera.“

„Naučila jsem se kompromisům, ohleduplnosti, zodpovědnosti.“

„Srovnávám s ním svého manžela.“

„Vím, co chci resp. si přeji a i vím, co nechci od partnerského vztahu. A to i díky mému sourozenci:)“

„1. Moje sestra mi byla silným vzorem v jejím partnerském vztahu (s mužem jsou 20 let spolu). 2. Sdílela jsem s ní všechny své partnerské situace/zkušenosti a byla mi nejbližším člověkem v jejich řešení.“

„Ano, vždy jsem hledala pro život parťáka do nepohody. Našla jsem ho a bohužel víceméně vystřídal bratrovo místo.“

„Hodně mě ovlivnily jejich zkušenosti, tak vím, co od vztahu nechci. Jsem hodně odlišná od sester takže to, co bych chtěla já, v jejich vztazích nevidím i když ony jsou šťastné. A bratři se se vztahy moc nechlubí a drží si soukromí.“

„Chci mít po svém boku podobně naslouchacího a chápavého a ochotného člověka.“

„Myslím, že dost ovlivnil můj výběr partnerů :D“

„Pořad o ostatní pečují a hlídám je.“

„Protože vztah sestry s jejím manželem považuji za hypoteticky ideální, a chci to ve svém životě podobně, je pro mě těžké hledat svou "ideální" polovinu.“

„Myslím, že ne a je to hodně dané tím, že jsme se sourozenci daleko (věkem) od sebe nebo jsme spolu nevyrůstaly, takže se s tím neztotožňuji (zato vztah rodičů a s rodiči mě v partnerských vztazích ovlivnil dozajista).“

„Negativní vztah k chlapům, akceptování agrese.“

„Pozice nejstaršího sourozence mi partnerské vztahy spíš zkomplikovává.“

6) Vliv na přátelské vztahy	0	1	2	3	4	Celkem
N	30	46	47	24	18	165
%	18,2	27,9	28,5	14,5	10,9	100

Tabulka 34: Hodnocení vlivu sourozeneckých vztahů na přátelské vztahy

Vysvětlivky: N=počet

Vybrané komentáře:

„Vybírám si lidi s podobnými zájmy, nebo naopak inspirativní lidi.“

„Mezi přáteli nemám choleriky a agresivní lidi, je pro mě důležitý klid.“

„Hledám přátele podobného ražení, podobné povahy a zájmů.“

„Beru názor své sestry za velmi důležitý, čili mě ovlivňuje její názor i v momentech, kdy nic neříká. Snažím se to aktivně potlačovat.“

„Určitě jo, hodně jsem to vnímala jako malá, že jsem se víc bavila s holkama, který by se ségře/mamce vůbec nelíbily. Často jsem také poslouchala její názory, co kdo a jak špatně

nebo naopak dobře dělá a podle toho si tvořila i názory. Dodnes bojuju s tím, že ani nevím, co je pořádně můj názor a co je ve skutečnosti názor mé STARŠÍ sěgry (autority).“

„Jaké vyhledávám, co od nich čekám, často hledám kamarády, kteří mají nějaké vlastnosti, co sestra nemá, možná jako kompenzace.“

„Od malička jsem byla zvyklá žít ve větší skupině osob, řešily jsme mnoho situací, problémů...doufám, že to dokážu využít i ve vztazích s kamarády.“

7) Vliv na to, jaký jsem rodič	0	1	2	3	4	Celkem
N	18	13	19	20	13	83
%	21,7	15,7	22,9	24,1	15,7	100

Tabulka 35: Hodnocení vlivu sourozeneckých vztahů na to, jaký je respondent rodič
Vysvětlivky: N=počet

Vybrané komentáře:

„Pamatuju si, jak mě bratr vychovával a některé věci aplikuji.“

„Nedávat staršímu pocit zodpovědnosti o toho mladšího.“

„Rodič nejsem. Ale mám pocit, že až budu a můj bratr také, tak si budeme mít více co říct.“

„Každá máme jiný styl mateřství. V něčem je inspirativní a někdy se obracím na stranu “tak takhle ne”.“

„Snažila jsem se vyvarovat nerovnováhy kterou jsem viděla u rodičů.“

„Snaha o maximální vyrovnanost k dětem – mám 2 /starší kluk, mladší holka, rozdíl 2 roky/.“

„Vlastně ano, neúzkostnou výchovu máme společnou, tady obdivuje spíš brácha mě, protože jeho žena vede overprotektivní výchovu a vůbec houževnatý přístup k životu.“

„Snažím se respektovat názory dítěte.“

„Ano, určitě vztah k sestrám v dětství mne ovlivnil. Cítím významnou podobnost mezi výchovou svých dvou dcer a mou "výchovou" mých dvou sester. U obou mohu mluvit o stejné starostlivosti a zodpovědnosti, o stejných nárocích na ně a mé nekompromisnosti. Ovšem mohou to být jen prostě mé vrozené vlastnosti ;-)"

„Díky mému dobrému vztahu se sestrou chci, aby mé dítě v budoucnu také mělo sourozence.“

„Vychováváme děti ve vzájemné sounáležitosti, aby si byli daleko blíže, než já se svými sourozenci a byli sobě vždycky oporou.“

Z výše uvedených tabulek vyplývá, že nejvíce podle respondentů ovlivňuje jejich sourozenecký vztah to, jakými jsou rodiči. Obecně jsou ale tyto vlivy na jiné vztahy dle respondentů spíše malé.

8 Diskuse

V této kapitole nejdříve představím limity mého výzkumného šetření, možnosti případného zlepšení a oblasti navrhované pro další výzkum. Poté shrnu a zhodnotím výsledky, které z mého výzkumu vyplynuly a porovnám je s teoretickými východisky.

Nejprve k samotnému rozložení výzkumného souboru. Vzorek respondentů bohužel nebyl dostatečně vyvážený v mnoha směrech (viz kapitola 7) – zhruba dvě třetiny respondentů byly ženy a rovněž dvě třetiny osob mělo vysokoškolské vzdělání. Průměrný věk respondentů byl 33 a půl roku. Výzkumný soubor tedy není reprezentativní a závěry šetření nemůžeme zobecňovat na celou populaci.

Během analýzy a interpretace dat jsem si uvědomila několik nedostatků samotného dotazníku. Chtěla jsem obsáhnout více zajímavých oblastí, které se ale týkají mnoha různých aspektů vztahů, a bylo by lepší je prozkoumávat v hlubším rozboru konkrétního sourozeneckého vztahu (například v rozhovoru). Některé výsledky z těchto dalších oblastí jsou nastíněny v kapitole 9.2. Dále by bylo lepší rozebrat více dvě nejdůležitější oblasti – „Jak vnímám náš sourozenecký vztah v minulosti, byl/a jsem s ním spokojen/a, co mi vadilo, co se mi líbilo?“ a „Jaký mám vztah se sourozencem v současnosti, jaké jsou jeho přednosti, v čem je nedostatečný, co pro mě sourozenec v aktuálním životě znamená?“. Rozebrat je z více úhlů pohledu, ptát se na ně více výroky, rovněž si stanovit stejný počet výroků ptajících se na dětství a na dospělost. Uvědomuji si, že u některých výroků, například: „Měli jsme společné kamarády“ nebo „Vnímám, že se k nám sourozencům naši rodiče chovali odlišně“ negativní hodnocení neznamena, že kvůli tomu trpí sourozenecký vztah a že je nutně kvůli těmto aspektům horší (viz kapitola 9.1.3). Největším kamenem úrazu a příčinou těchto nedostatků mého výzkumného šetření je fakt, že jsem si původně představovala, že bude po sběru dotazníků následovat část, ve které s některými respondenty udělám podrobnější rozhovor, kde bychom některé aspekty jejich sourozeneckého vztahu rozebrali do větší hloubky (mám totiž blíže ke kvalitativní výzkumné metodologii). S tím jsem rovněž připravovala i dotazník – zajímalo mě mnoho různých aspektů v sourozeneckých vztazích a chtěla jsem se podívat na více z nich. Po sběru 165 odpovědí a začátku zpracovávání získaných dat jsem si však uvědomila, že vzhledem k rozsahu této práce již na hlubší rozhovory není prostor, a proto jsem druhou

část výzkumného šetření zrušila. I tak má tato diplomová práce větší rozsah, než by měla mít, avšak něco tak komplexního, jako je sourozenecký vztah (stejně jako jakýkoliv jiný mezilidský vztah), bylo obtížné zestručnit.

Obecně si tedy myslím, že kromě témat, která jsem zmínila v analytické části této práce (kapitoly 9.1 a 9.2), by se další výzkum měl zaměřit na dospělé sourozenecké vztahy, které jsou v životě jedince velmi významné, a přesto výzkumem dosti zanedbávané. Například téma, které potká v dospělosti většinu jedinců – dědictví a majetkové vyrovnávání po smrti rodičů – s sebou velice často přináší spoustu konfliktů, i do, do té doby harmonických, sourozeneckých vztahů (viz Sýkorová, 2019). Do sporu se připlétají nové rodiny sourozenců a může tak nastat kolize mezi očekáváním původní rodiny, sourozeneckou loajalitou, závazky vůči rodičům, rodinné tradici apod. a rivalitou mezi sourozenci, zájmy jednotlivých sourozenců, jejich nových rodin atd. Vzniká tak prostor pro ambivalence a konflikty, kterými různé rodiny projdou s různými strategiemi, různou formou a s různými výsledky.

Na začátku mého výzkumného šetření jsem si stanovila tyto čtyři výzkumné otázky:

1. Jak spolu u respondentů souvisí pozitivní hodnocení sourozeneckého vztahu v dětství a jeho hodnocení v dospělém životě?
2. Jak hodnocení sourozenectví ovlivňuje jedincova sourozenecká pozice?
3. V jakých oblastech uvádějí respondenti nejvyšší a nejnižší blízkost k sourozenci, ať už v dětství a dospívání či v dospělosti?
4. Jak se liší sourozenecká spokojenost se vztahem s ohledem na další proměnné, jako je pohlaví, počet dětí v rodině a dosažené vzdělání respondentů?

Na všechny tyto otázky jsem si během výzkumu odpověděla. Má zjištění bych shrnula do těchto závěrů:

- Výrazně více respondentů hodnotí vztah jako pozitivní v současnosti než retrospektivně v dětství (30,9 % v současnosti oproti 20 % v dětství).
- Zároveň platí korelace v hypotéze, kterou jsme potvrdili pomocí Spearmanova korelačního koeficientu: „Čím vyšší je subjektivně hodnocená kvalita

sourozeneckého vztahu v dětství, tím vyšší je hodnocená kvalita sourozeneckého vztahu v dospělosti“.

- Velká část respondentů uvádí převážnou spokojenost se svou pozicí (kolem 38 %) s tím, že nejvíce spokojených je mezi prvorozenými (40,7 %), nejméně mezi prostředními sourozenci (36,4 %).
- S výrokem „Myslím, že jsem pro sourozence byl v mnoha oblastech vzorem“ nejvíce souhlasila skupina prvorozených, nejméně nejmladších ($p < 0,001$). Prvorození rovněž nejvíce ze všech sourozeneckých pozic souhlasili s výrokem „Myslím, že rodiče nadřžovali mně/upřednostňovali mě“ ($p = 0,013$) a naopak nejméně souhlasili s výrokem „Sourozence jsem v mnoha oblastech obdivoval“ ($p = 0,011$).
- Sourozenecké vztahy v dětství vnímají nejmladší sourozenci jako výrazně negativnější než sourozenecké vztahy v současnosti (59,7 % převážně pozitivně hodnotících respondentů vztahu v dětství vs. 72,6 % respondentů v současnosti). Prostřední zase naopak vztahy v dětství hodnotí pozitivněji než aktuální vztahy (86,4 % v dětství vs. 77,3 % v současnosti).
- V celkovém hodnocení sourozeneckých vztahů skórovalo pozitivně nebo spíše pozitivně 86,4 % prvorozených, 81,8 % prostředních a 72,6 % nejmladších.
- Z dvanácti výroků v kategorii dětství vyšly jako nejkladněji hodnocené výroky „Neměli jsme se moc rádi“ (průměr: 3,11) a „Rád/a vzpomínám na společné zážitky, prázdniny i průšvihy“ (průměr: 3,07). Naopak nízko hodnotili respondenti výrok „Měli jsme společné kamarády“ (průměr: 1,67).
- V jedenácti výrocích z kategorie současnost má nejvyšší průměr výrok „Se svým sourozencem/svémi sourozenci mám povětšinou dobrý vztah“ (průměr: 3,43), což je rovněž nejvyšší průměrná hodnota ve všech výrocích vůbec. Nejnížší hodnoty z výroků o dospělosti nasbíral výrok „Když je mi smutno, ví o tom“ (průměr 1,56), rovněž nejnížší průměr ze všech výroků celkově.
- Muži jsou v subjektivně hodnocené kvalitě vztahů více negativní než ženy (29,2 % spíše negativních hodnot a 70,8 % spíše pozitivních hodnot u mužů vs. 15,4 % spíše negativních hodnot a 84,6 % spíše pozitivních hodnot u žen) ($p = 0,004$).

- Výrazně více hodnocení, jejichž průměr sahá přes 3,01, je mezi sourozenci s dvěma sourozenci (tříčlenná sourozenectví). Pozitivně hodnotilo přes 34 % respondentů se dvěma sourozenci, kdežto s jedním nebo třemi a více sourozenci hodnotilo pozitivně jen 18,2 % v každé skupině ($p = 0,216$).
- V čistě pozitivních číslech (hodnoty 3,01–4) skórovalo více vysokoškolsky vzdělaných respondentů než středoškolsky vzdělaných a respondentů s vyšší odbornou školou (25 % vs. 17,65 %).

Literatury, která by se zabývala přímo podobou sourozeneckých vztahů, spokojeností jejich aktérů a porovnáváním vztahu v dětství a v dospělosti, není mnoho. Poměrně dost publikací se zabývá sourozeneckými konstelacemi a jejich vlivem na osobnost člověka. Některé (například Dalloz, 2002, Novák, 2007, Sohni, 2019, Vančurová-Fragnerová, 1966) se zaměřují i přímo na sourozeneckou dynamiku a vztahy mezi sourozenci, ale i těchto pár autorů se zabývá především těmito vztahy u dětí. Sourozeneckými vztahy v dospělosti nebo prožíváním a retrospektivním vzpomínáním na tyto vztahy v dětství se mnoho odborníků explicitně nezabývalo. Navíc u některých závěrů těchto odborníků nalezneme v různých oblastech vzájemné odporování a dokazování protichůdných myšlenek. V neposlední řadě je docenění a uznání významnosti sourozeneckých vztahů v raném dětství důležitým tématem pro psychologii až v několika posledních desítkách let, takže to celkově není příliš probádanou oblastí (nejen) psychologie. Nemám tudíž přístup k mnoha zdrojům, s nimiž bych mohla mé výsledky srovnávat. Jediné závěry, které můžeme porovnat s literaturou uvedenou v teoretické části této práce, jsou závěry o spokojenosti v sourozenectví u různých sourozeneckých pozic a oblast obdivování druhých sourozenců.

Vančurová-Fragnerová (1966) pojednává o těžkosti údělu prostředních sourozenců, což mé výsledky na jednu stranu potvrdily (převážnou spokojenost s jejich pozicí uváděla menší část respondentů ze skupiny prostředních než ze skupiny prvorozených či nejmladších). Na druhou stranu, v celkovém průměrném hodnocení všech výroků hodnotili negativněji nejmladší, prostřední na tom byli daleko lépe. Je možné, že tento výsledek ovlivnil i fakt, že respondenti si mohli u hodnocení vybrat konkrétního sourozence, o kterém budou dotazník vyplňovat, a proto si prostřední mohli třeba vybírat sourozence, se kterým mají

vztah dobrý. Zároveň prostřední měli ze všech sourozeneckých pozic v počtu respondentů nejmenší zastoupení, tudíž výsledky těchto měření mohou být lehce zkresleny.

Nejmladší sourozenci zase uvádějí větší spokojenost se sourozeneckými vztahy v dospělém životě než v dětství. To může vysvětlovat (jak je řečeno v kapitole 9.1.3) jev, který popsal například Leman (2012), že nejmladší bývají v dětství často bráni jako věčně malí, nešikovní a i jejich sourozenci je podceňují a neberou moc vážně, což už v dospělosti může vymizet, a proto může být vztah z pohledu nejmladšího lepší. To zároveň trochu souvisí s dalším jevem, že tito benjamínci bývají v rodinách často ti ulevovaní, protežovaní, rozmazlovaní, na čemž se shoduje více autorů (například Novák, 2007 nebo Sohni, 2019). To se však neshoduje s mými závěry, že nejmladší sourozenci daleko méně souhlasili s výrokem, že je rodiče upřednostňovali, a více se s ním ztotožňovali prvorození.

Dále z mého výzkumného šetření vyplynulo, že s výrokem, že byli v dětství vzorem pro své sourozence, souhlasilo nejvíce prvorozených a nejméně s tím souhlasili nejmladší. Tento jev nám potvrzuje i mnoho literárních pramenů (například Chytrý, 2016), tudíž v tom nalézáme shodu.

Závěr

Sourozenecké vztahy jsou v našich životech velmi důležité, jak v dětství, tak v dospělosti. V této práci jsem se snažila shrnout některé teoretické poznatky, které o vztazích mezi sourozenci a sourozenecké dynamice známe, a trochu prohloubit vhléd do dospělých sourozeneckých vztahů.

V teoretické části této práce jsem se zabývala rodinou a jejím významem pro děti, rodinnými vztahy a postavením sourozenců v rodinném systému. Dále jsem rozebrala specifika sourozeneckého vztahu, význam sourozenců pro vývoj osobnosti, faktory, které ovlivňují sourozenecký vztah, sourozenecké konstelace (pozice), věkový rozdíl, počet sourozenců v rodině a jejich pohlaví. V předposlední části jsem se zabývala sourozeneckou dynamikou a aspekty, které se v sourozeneckém vztahu objevují, s podrobnějším zaměřením na rivalitu a žárlivost a příchod druhého dítěte do rodiny. Nakonec jsem shrnula některé poznatky pojednávající o vývoji sourozeneckého vztahu v průběhu celého života člověka a charakteristikách, které dané období do sourozeneckého života přináší – sourozenci v raném dětství a předškolním věku, ve školním věku, v adolescenci, v mladém a střední dospělosti a v pozdním věku.

V empirické části jsem pak představila výzkum, který jsem pro tuto diplomovou práci zrealizovala. Zúčastnilo se ho 165 respondentů, kteří se v on-line dotazníku vyjadřovali ke svému sourozeneckému postavení a hodnotili míru souhlasu s uvedenými výroky o svých sourozeneckých vztazích. Dotazník byl rozdělen na část dětství a část současnost. Z výzkumu vyplynulo, že míra spokojenosti se vztahem v dětství pozitivně koreluje se spokojeností s ním v dospělosti, ale zároveň více respondentů hodnotí sourozenecký vztah jako pozitivní v současnosti než retrospektivně ten v dětství (kromě pozice prostředních sourozenců, kteří uváděli vyšší spokojenost v dětství). V celkovém hodnocení sourozeneckých vztahů skórovalo pozitivně nebo spíše pozitivně 86 % prvorozených, 82 % prostředních a 73 % nejmladších. Více pozitivních hodnocení obecně bylo mezi respondenty ze skupiny s dvěma sourozenci než ze skupin s jedním nebo se třemi a více sourozenci.

Hlavní význam své práce vidím v alespoň částečném doplnění mezery v psychologickém zkoumání dospělých sourozeneckých vztahů a poodkrytí oblastí, kterým by bylo užitečné

se dále věnovat.

Seznam použitých informačních zdrojů

ADLER, A. *Člověk jaký jest*. Praha: Orbis. 1935.

ADLER, A. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha: Práh. 1994.

ADLER, A. *Porozumění životu: úvod do individuální psychologie*. Praha: Aurora. 1999. ISBN 80-85974-76-2.

AKSOY, A. B., YILDIRIM, G. B. *A Study of the Relationships and Acknowledgement of Non-Disabled Children with Disabled Siblings. Educational Sciences: Theory and Practice*, 8(3), 769-779. 2008.

AQUAN-ASSEE, J. *Family functioning and the sibling relationship: Relationship qualities and interaction during middle childhood*. Nepublikovaná doktorská disertace, Concordia University, Montreal, Quebec, Canada. 1992.

BRIERLEY, J. *7 prvních let života rozhoduje*. Praha: Portál. 2000.

BUIST, K. L. *Sibling relationship quality and adolescent delinquency: A Latent Growth Curve approach. Journal of Family Psychology*, 24(4), 400-410. 2010.

BUIST, K. L., DEKOVIĆ, M., PRINZIE, P. *Sibling relationship quality and psychopathology of children and adolescents: A meta-analysis. Clinical Psychology Review*, 33(1), 97-106. 2013.

CAMPIONE-BARR, N., SMETANA, J. G. *"Who Said You Could Wear My Sweater?" Adolescent Siblings' Conflicts and Associations With Relationship Quality. Child Development*, 81(2), 464-471. 2010.

CLARK-LEMPERS, D. S., LEMPERS, J. D., HO, C. *Early, Middle, and Late Adolescents' Perceptions of Their Relationships With Significant Others. Journal Of Adolescent Research*, 6(3), 296-315. 1991.

COLE, A. K., KEARNS, K. A. *Perceptions of sibling qualities and activities of early adolescents. Journal of Early Adolescence*, 21(2), 204-227. 2001.

ČAPEK, J., ČAPKOVÁ, M. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha: Portál. 2010.

ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV. 1996.

- DAI, X., HECKMAN, J. J. *Older siblings' contributions to young child's cognitive skills. Economic Modelling*, 35, 235-248. 2013.
- DALLOZ, D., ŠIMKOVÁ, D. *Žárlivost a rivalita: průvodce výchovou v rodině*. Praha: Portál. 2002. 111 s. ISBN 80-7178-596-2.
- DREIKURSOVÁ-FERGUSONOVÁ, E. *Adlerovská teorie: úvod do individuální psychologie*. Tišnov: Sursum. 1993.
- FABER, A., MAZLISH, E. *Sourozenci bez rivalry*. Brno: Computer Press (CP Books). 2009. ISBN 978-80-251-2312-6.
- FOWLER, C. *Motives for sibling communication across the lifespan. Communication Quarterly*, 57(1), 51-66. 2009.
- FURMAN, W., BUHRMESTER, D. *Children's Perceptions of the Qualities of Sibling Relationships. Child Development*, 56(2), 448-461. 1985.
- GASS, K., JENKINS, J., DUNN, J. *Are sibling relationships protective? A longitudinal study. Journal Of Child Psychology*, 48(2), 167-175. 2007.
- Gold, D. T. *Sibling Relationships in Old Age: A Typology. International Journal Of Aging & Human Development*, 28(1). 1989.
- HAVELKA, D., BARTOŠOVÁ K. *Speciální sourozenci: život se sourozencem s postižením*. Praha: Portál. 2019. 126 stran. ISBN 978-80-262-1475-5.
- HELLINGER, B., TEN HÖVEL, G. *Rodinné konstelace: objevná síla*. Praha: Triton. 2004. ISBN 80-7254-512-4.
- HOWE, N., AQUAN-ASSEE, J., BUKOWSKI, W. M., LEHOUX, P. M., RINALDI, C. M. *Siblings as Confidants: Emotional Understanding, Relationship Warmth, and Sibling Self-Disclosure. Social Development*, 10(4), 439-454. 2001.
- HOWE, N., RECCHIA, H. *Playmates and Teachers: Reciprocal and Complementary Interactions Between Siblings. Journal Of Family Psychology*, 19(4), 497-502. 2005.
- CHYTRÝ, V. *Role starších sourozenců a jejich působení na rozvoj mladších sourozenců*. Diplomová práce: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra psychologie. Vedoucí

práce Gillernová, Ilona. 2016.

KOLAK, A. M., VOLLING, B. L. *Sibling jealousy in early childhood: longitudinal links to sibling relationship quality. Infant, 20(2), 213-226.* 2011.

KOSONEN, M. *Siblings as Providers of Support and Care during Middle Childhood: Children's Perceptions. Children & Society, 10(4), 267-279.* 1996.

KRAMER, L., KOWAL, A. K. *Sibling relationship quality from birth to adolescence: the enduring contributions of friends. Journal of Family Psychology, 19(4), 503-511.* 2005.

LEMAN, K. *Sourozenecké konstelace: pořadí narození a jeho vliv na osobnost člověka.* Praha: Portál. 2012.

LOBATO, D. *A tale of two brothers: How siblings influence behavior and health. Brown University Child & Adolescent Behavior Letter, 31(4), 1-7.* 2015.

MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství.* Praha: SPN. 1992.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte: dětská závist, žárlivost, nevěra a rozvod, nový partner v rodině, nevlastní sourozenci, vzpomínky z dětství.* Praha: Grada. 2002. ISBN 80-247-0332-7.

MATĚJČEK, Z. *Výbor z díla.* Praha: Karolinum. 2005.

MCGUIRE, S., MANKE, B., EFTEKHARI, A., DUNN, J. *Children's Perceptions of Sibling Conflict During Middle Childhood: Issues and Sibling (Dis)similarity. Social Development, 9(2), 173-190.* 2000.

MCHALE, S. M., UPDEGRAFF, K. A., WHITEMAN, S. D. *Sibling Relationships and Influences in Childhood and Adolescence. Journal Of Marriage And Family, 74(5), 913-930.* 2012.

MYERS, S. A. „*I Have to Love Her, Even if Sometimes I May not Like Her*“: *The Reasons Why Adults Maintain Their Sibling Relationships. North American Journal of Psychology, 13(1), 51-62.* 2011.

NEVTÍPILOVÁ, J. *Sourozenecký vztah dvojčat.* Nepublikovaná diplomová práce, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika. 2015.

- NOVÁK, T. *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada. 2007. ISBN 978-80-247-2075-3.
- PACNEROVÁ, H. *Sourozenecký vztah v mladším školním věku*. Praha. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra psychologie. Vedoucí práce Viktorová, Ida. 2009.
- PIKE, A., COLDWELL, J., & DUNN, J. F. *Sibling Relationships in Early/Middle Childhood: Links With Individual Adjustment*. *Journal Of Family Psychology*, 19(4), 523-532. 2005.
- PREKOPOVÁ, J. *Prvorozené dítě: O sourozenecké pozici*. Praha: Portál. 2009.
- PROPHECY, C. *Sibling Relationships*. 2006.
- RICHMOND, M. K., STOCKER, C. M., RIENKS, S. L. *Longitudinal Associations Between Sibling Relationship Quality, Parental Differential Treatment, and Children's Adjustment*. *Journal Of Family Psychology*, 19(4), 550-559. 2005.
- RINALDI, C., HOWE, N. *Siblings' reports of conflict and the quality of their relationships*. *Merrill-Palmer Quarterly*, 44(3), 404-422. 1998.
- RINDOŠOVÁ, M. *Sourozenci v předškolním věku v mateřské škole*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra psychologie. Vedoucí práce Smetáčková, Irena. 2012.
- ROCCA, K. A., MARTIN, M. M., DUNLEAVY, K. *Siblings' motives for talking to each other*. *Journal of Psychology*, 144(2), 205-219. 2010.
- SANDERS, R. *Sibling relationships: theory and issues for practice*. Robert Sanders; consultant editor, Jo Campling. 2004.
- SHERMAN, A., LANDSFORD, J., VOLLING, B. *Sibling relationships and best friendships in young adulthood: Warmth, conflict, and well-being*. *Personal Relationships*, (13)2, 151-165. 2006.
- SCHARF, M., SHULMAN, S., AVIGAD-SPITZ, L. *Sibling Relationships in Emerging Adulthood and in Adolescence*. *Journal Of Adolescent Research*, 20(1), 64-90. 2005.

- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál. 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.
- SOHNI, H. *Sourozenecká dynamika*. Praha: Portál, 2019. Spektrum. ISBN 978-80-262-1526-4.
- STEINBERG, L., MONAHAN, K. C. *Age differences in resistance to peer influence. Developmental Psychology*, 43(6), 1531-1543. 2007.
- SÝKOROVÁ, D. *Sourozenectví v pozdním věku: Příspěvek k teoretické diskusi. Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 1:87-110. Citace 12.1.2022: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=747906>
- STOCKER, C. M., LANTHIER, R. P., FURMAN, W. *Sibling relationships in early adulthood. Journal Of Family Psychology*, 11(2), 210-221. 1997.
- ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum. 2010.
- THOMPSON, J. A., HALBERSTADT, A. G. *Children's Accounts of Sibling Jealousy and Their Implicit Theories about Relationships. Social Development*, 17(3), 488-511. 2008.
- TOMAN, W., PREISER, S. *Familienkonstellationen und ihre Störungen*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag. 1973.
- TOMAN, W. *Family constellation*. New York: Springer. 1993.
- TRAPKOVÁ, L., CHVÁLA, V. *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portál. 2009.
- TWARDZIKOVÁ, V. *Sourozenecké vztahy mezi dětmi*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky. Vedoucí práce: Kučírek, Jiří. 2009.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II.: Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum. 2007.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie – dětství a dospívání*. Praha: Karolinum. 2012.
- VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, E. *Vztahy mezi sourozenci*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 1966.
- VÁVROVÁ, R. *Vztahy mezi sourozenci v náhradní rodinné péči*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra učitelství. Vedoucí práce: prof. PhDr. et

RNDr. Marie Vágnerová, CSc. 2007.

VOLLING, B. L., YU, T., GONZALEZ, R., KENNEDY, D. E., ROSENBERG, L., OH, W. *Children's Responses to Mother-Infant and Father-Infant Interaction With a Baby Sibling: Jealousy or Joy?*. *Journal Of Family Psychology*, 28(5), 634-644. 2014.

VYMĚTAL, J. *Speciální psychoterapie*. Praha: Grada. 2007.

WHITE, N., ENSOR, R., MARKS, A., JACOBS, L., HUGHES, C. *"It's mine!" Does sharing with siblings at age 3 predict sharing with siblings, friends and unfamiliar peers at age 6?* *Early Education and Development*, 25, 185-201. 2014.

WHITE, G. L., MULLEN, P. E. *Žárlivost – teorie, výzkum a klinické strategie*. Praha: Triton. 2006.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Základní charakteristiky výzkumného souboru.....	47
Tabulka 2: Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů.....	48
Tabulka 3: Velikost města/obce, kde respondent žije.....	48
Tabulka 4: Počet sourozenců jednotlivých respondentů.....	49
Tabulka 5: Sourozenecké pozice.....	49
Tabulka 6: Hodnocení sourozeneckého vztahu v dětství.....	53
Tabulka 7: Hodnocení sourozeneckého vztahu v současnosti.....	53
Tabulka 8: Hodnocení sourozeneckého vztahu celkově (spojení hodnocení v dětství a v současnosti).....	55
Tabulka 9: Spearmanův korelační koeficient pro průměrné hodnocení vztahů v dětství a v současnosti.....	56
Tabulka 10: Rozložení odpovědí respondentů na spokojenost s jejich sourozeneckou pozicí	58
Tabulka 11: Kruskal-Wallisův test pro více nezávislých výběrů – vybrány vzorky se statisticky významnými rozdíly.....	61
Tabulka 12: Kruskal-Wallisův test – vybrány výroky se statisticky významnými rozdíly.	61
Tabulka 13: Hodnocení sourozeneckého vztahu v dětství – rozložení dle sourozeneckého pořadí.....	63
Tabulka 14: Hodnocení sourozeneckého vztahu v současnosti – rozložení dle sourozeneckého pořadí.....	63
Tabulka 15: Hodnocení sourozeneckého vztahu celkově – rozložení dle sourozeneckého pořadí.....	64
Tabulka 16: Výroky s nejvyššími a nejnižšími průměrnými hodnotami odpovědí z části dětství.....	66
Tabulka 17: Frekvence odpovědí pro výrok 3 v části dětství.....	67
Tabulka 18: Frekvence odpovědí pro výrok 2 v části dětství.....	68
Tabulka 19: Frekvence odpovědí pro výrok 5 v části dětství.....	70
Tabulka 20: Frekvence odpovědí pro výrok 5 v části dětství.....	71

Tabulka 21: Výroky s nejvyššími a nejnižšími průměrnými hodnotami odpovědí z části současnost.....	73
Tabulka 22: Frekvence odpovědí pro výrok 1 v části dospělost.....	74
Tabulka 23: Frekvence odpovědí pro výrok 2 v části dospělost.....	76
Tabulka 24: Frekvence odpovědí pro výrok 6 v části dospělost.....	77
Tabulka 25: Frekvence odpovědí pro výrok 7 v části dospělost.....	79
Tabulka 26: Hodnocení sourozeneckého vztahu – rozložení dle pohlaví.....	81
Tabulka 27: Průměrné hodnoty u jednotlivých pohlaví v dětství, v současnosti a celkově.....	82
Tabulka 28: Kruskal-Wallisův test – průměrné hodnoty podle pohlaví.....	83
Tabulka 29: Hodnocení sourozeneckého vztahu – rozložení dle počtu dětí v rodině.....	84
Tabulka 30: Kruskal-Wallisův test – průměrné hodnoty podle počtu dětí v rodině.....	84
Tabulka 31: Hodnocení sourozeneckého vztahu – rozložení dle vzdělání.....	88
Tabulka 32: Kruskal-Wallisův test – průměrné hodnoty podle dosažené vzdělání.....	89
Tabulka 33: Hodnocení vlivu sourozeneckých vztahů na partnerské vztahy.....	92
Tabulka 34: Hodnocení vlivu sourozeneckých vztahů na přátelské vztahy.....	93
Tabulka 35: Hodnocení vlivu sourozeneckých vztahů na to, jaký je respondent rodič.....	94

Seznam grafů

Graf 1: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 3 v části dětství.....	66
Graf 2: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 2 v části dětství.....	68
Graf 3: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 5 v části dětství.....	69
Graf 4: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 10 v části dětství.....	71
Graf 5: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 1 v části současnost.....	74
Graf 6: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 2 v části současnost.....	75
Graf 7: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 6 v části současnost.....	77
Graf 8: Histogram ukazující četnost odpovědí pro výrok 7 v části současnost.....	78

Seznam příloh

Příloha 1: Otázky v dotazníku

Příloha 2: Další statistické testy z programu SPSS